

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie – soudobé dějiny

Mgr. Michaela Erbenová

**S Benešem, Gottwaldem, Zápotockým i Novotným nad hlavou.
Žák a česká národní škola mezi válkou a socialismem (1945-1960)
metodou orální historie**

Diplomová práce

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PaedDr. et Mgr. Miroslav Vaněk, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jsem jen ty prameny a literaturu, které jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Dohalicích dne 15. května 2020

.....

Michaela Erbenová

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce prof. PaedDr. et Mgr. Miroslavu Vaňkovi, Ph. D. za vstřícnost, trpělivost a cenné rady při vedení diplomové práce. Velký dík samozřejmě patří všem narátorům, bez kterých by tato práce nemohla vůbec vzniknout. Speciální poděkování patří dohalickému řediteli Mgr. Miroslavu Schmidtovi za zapůjčení školní kroniky a mnohé rady. Vynechat nemohu ani administrativní pracovníci Marii Hanušovou z Obecního úřadu Vidochov, která taktéž přispěla praktickými informacemi. Děkuji i zaměstnancům archivů, které jsem kvůli diplomové práci navštívila. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem z mého okolí, kteří mi byli nápomocni v mnoha ohledech během vzniku této diplomové práce.

Abstrakt

Diplomová práce zpracovává pomocí orální historie a komparativní metody dějiny dvou národních škol v období mezi roky 1945 a 1960. Jedna škola leží v obci Dohalice a druhá v obci Vidochov v Královéhradeckém kraji. Důraz je kladen především na žáka. Hlavní pozornost je věnována tomu, jak se proměňoval život žáka v důsledku konce druhé světové války a následně po únoru 1948. Práce sleduje každodenní život žáka ve škole se zaměřením na změny způsobené proměnou režimů. Dále je předmětem výzkumu podoba školních budov, role učitelů, proměna školních pomůcek, výuka náboženství, ale stranou nezůstanou ani fenomény doby, jako například mandelinka bramborová. Práce bere v potaz i regionální specifiky a historii.

Klíčová slova: škola, Dohalice, Vidochov, žák, dítě

Abstract

This Master thesis utilizes oral history and comparative methodology to describe history of two national schools in between 1945 and 1960. One of the schools is located in Dohalice and second one in Vidichov in Hradec Králové region. The emphasis is on pupil mainly. The main attention is paid to change of pupil's life due to the end of World War II and followed by change after February 1948. Thesis follows everyday's life of pupil at school with focus on changes caused by shifts of regimes. It also covers research of appearance of school's building, role of teachers, change of teaching aids, religion education but phenomena such as Colorado potato beetle will be covered as well. Thesis takes into account regional specifics and history.

Key words: school, Dohalice, Vidochov, student, child

Obsah

Úvod	8
HISTORICKÁ ČÁST	10
1. Vývoj školství na našem území	10
1.1 Od Marie Terezie po Mnichov	10
1.2 První světová válka, meziválečné období a druhá světová válka	13
1.3 Od druhé světové války do roku 1960	16
2. Stručné dějiny obce Dohalice	23
2.1 Škola na Dohaličkách před rokem 1945	25
3. Stručné dějiny obce Vidochov	28
3.1 Škola ve Vidochově před rokem 1945	30
METODOLOGICKÁ ČÁST	33
1. Téma a výzkumná otázka	33
2. Literatura a archivní prameny	35
3. Otázka metodologie	39
3.1 Orální historie	39
3.2 Komparativní metoda	39
3.3 Regionální dějiny	40
4. Narátor	41
5. Rozhovor	44
EMPIRICKÁ ČÁST	46
I. Život ve škole	46
1. Učitelé a zaměstnanci školy	46
2. Školní budova	49
3. Školní rok a jeho součásti	51
II. Škola a církev	54
1. Výuka náboženství	54
2. Svátek Božího těla	59
III. Fenomény doby	64
1. UNRRA	65
2. Mandelinka bramborová	69
3. Vánoce	73

Závěr	77
Seznam pramenů, literatury, periodik a elektronických zdrojů:	82
Seznam příloh	88
Přílohy	90

Úvod

„Školy pečují o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva.“¹

Přestože školní docházka představuje jeden z určujících momentů lidského života, zůstává v české historiografii i nadále nepatrně v pozadí. A tím spíše období po druhé světové válce, které bývá často zastíněno zásadnějšími momenty politických dějin. Rovněž pro období padesátých let 20. století jsou signifikantnější jiné dějinné zlomy a události. Počátky dějin školství, a ještě konkrétněji všeobecné vzdělávací povinnosti, bychom na našem území hledali v druhé polovině vlády Marie Terezie.² Za dlouhé roky, než se vývoj v této oblasti přiblížil 21. století, se událo mnoho změn, které pomohly zformovat současnou tvář českého školství. Také tématem práce vymezené období, které zahrnuje léta 1945-1960, bylo plné nejrůznějších změn a inovací.

Hlavním aktérem práce je školou povinné dítě. Dítě bývá často jako vypravěč či hybatel dějin opomíjeno a vystupuje spíše jako pouhý účastník toho, co se děje kolem něho. Může se zdát, že ani v případě školy tomu není jinak. Možnosti dítěte jsou vymezeny jednak zákony a dalšími právními dokumenty, jednak působením jeho učitele či ředitele školy. Nicméně se domnívám, že právě škola a s ní spojená další témata mají jen jednu klíčovou postavu a tou je právě žák.

Dále je třeba zmínit ještě situování tématu práce co se týče lokality. Nacházíme se na východě Čech, v dnešním Královéhradeckém kraji. Předmětem komparace jsou dvě obce: Dohalice a Vidochov. Obce jsou od sebe vzdáleny zhruba čtyřicet kilometrů. Jako vhodné vzorky pro komparaci a názorné přiblížení situace v československém poválečném a raně socialistickém školství se zdají být hned z několika důvodů. Obě obce spojuje to, že v nich můžeme najít dosud fungující školy, které existují na principu malotřídek. Obě vsi se rovněž mohou pochlubit neogotickým kostelem, avšak pouze o Dohalicích můžeme aktuálně mluvit jako o farní obci. To, v čem se Dohalice a Vidochov výrazně liší, je historie, a především někdejší složení obyvatelstva, ale zároveň také rozdílnost regionu či prostředí. A to je právě skutečnost, která nám dovolí tyto dvě školy komparovat. Každá z nich vstoupila do 21. století s jiným příběhem. Pro každou z nich byl v minulém století určen rozdílný osud.

¹ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

² Např. viz Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.

Práce tvoří tři části: historická, metodologická a empirická. Historická část zahrnuje kapitoly přibližující dějiny školství v naší zemi od doby, kdy začala platit všeobecná vzdělávací povinnost a končí počátkem šedesátých let 20. století, kterým je vymezena diplomová práce. Zároveň v této části najdeme stručné dějiny obou obcí. Nechybí ani vyprávění o historii samotných škol před rokem 1945.

V další části je blíže rozpracováno téma a výzkumná otázka. Metodologická část zároveň přibližuje literaturu, která je nejen zdrojem inspirace, ale i cenným doplněním pramenů. Archivní prameny nejsou samozřejmě opomenuty. Důležitým bodem je narátor. Zmíněn je výběr narátorů, jejich kontaktování i etika související s vedením rozhovoru. Nelze se nevyjádřit o přípravě a samotném průběhu rozhovorů.

Poslední z hlavních částí je pak část empirická zabývající se interpretací a analýzou získaných pramenů. Pohybovat se budeme mezi tématy, které se školou úzce souvisí, ale i mezi těmi pojícími se s dětstvím či dobou obecně. Blíže se seznámíme s běžným školním dnem, s učiteli, s tím, jak vypadaly školy i třídy, s tím, jak byl vnímán pohyb, ale i s tím, jak se přistupovalo k fyzickým trestům nebo k výuce náboženství. Mezi fenomény doby patřila UNRRA, mandelinka bramborová či pronikání konzumu a ideologie do trávení vánočních svátků. Nejen toto jsou témata, která s dětstvím a školním věkem v polovině minulého století úzce souvisejí a zároveň ho definují. Na samý závěr je vhodné poznamenat, že nebude chybět ani část věnovaná obrazovým přílohám.

HISTORICKÁ ČÁST

1. Vývoj školství na našem území

1.1 Od Marie Terezie po Mnichov

Zatímco každá epocha či politická změna v průběhu 20. století zahýbala vývojem v mnoha společenských oblastech, školství získalo svůj pevný rámec zejména v dlouhém 19. století. Avšak bylo by chybné tvrdit, že žádné změny neprobíhaly, jen nebyly tak zásadní, neboť všeobecná vzdělávací povinnost zavedená habsburskou panovnicí Marií Terezií v sedmdesátých letech 18. staletí skrze tzv. *Schulpatent* představovala stabilní základ pro následný rozvoj školství, a to především v českých zemích počítaných mezi rozvinutější části monarchie.³

Samotný pojem škola je ve slovnících a jiné odborné literatuře, charakterizován nejrůznějšími způsoby. Tak tedy například všeobecně známý *Ottův slovník naučný* z roku 1906 charakterizuje školu následovně: „*Škola v nejširším smysle nazývá se každý ústav pro společné vychování a vyučování mládeže.*“⁴ Modernější *Masarykův slovník naučný* ji chápe jako „*místo, kde se podává učený výklad, později výchovný ústav a zřízení vůbec, kde se cvičí ti, jimž se má dostati takových výkladů a tím vzdělání. Pojem školy předpokládá dva činitele: učitele, který vzdělání podává, a žáky, kteří vzdělání přijímají.*“⁵

S počátky organizovaného vzdělávání ve středoevropském prostoru je nejčastěji spojována již výše vzpomenutá Marie Terezie. Často je pak opomíjeno jméno slezského opata Jana Ignáce Felbigera, který do Rakouska přišel na pozvání panovnice.⁶ Společnými silami a v duchu úvodní preambule „*výchova mládeže obého pohlaví jest nejdůležitějším základem blaha národů*“⁷ položili základy systematického vzdělávání.⁸

Monarchie získala v tereziánském období třístupňový systém veřejných škol. Elementární (triviální) školy představovaly základní formu škol. Takovéto školy bychom našli

³ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praha 2017, s. 213.

⁴ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý čtvrtý díl*, Praha 1906, s. 640.

⁵ *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VII*, Praha 1933, s. 44.

⁶ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 170.

⁷ Radek BLÁHA, Petr GRULICH, Roman HORKÝ a kol., *Hradec Králové*, Praha 2017, s. 338.

⁸ Např. Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ a Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005, s. 39.

ve všech vsích a městečkách se samostatným farním úřadem. V některých případech musely být školy otevírány i v místech lokálií či filiálních kostelů. Zřízení školy bylo závislé dále na tom, že žádné školou povinných dítě nemělo mít školu vzdálenou více než půl míle (zhruba necelé čtyři kilometry). Zároveň se školy zakládaly tam, kde bylo možné napočítat v obvodu půl hodiny chůze devadesát až sto dětí příslušného věku. Školy hlavní bychom hledali v krajských městech. Žáci se v hlavních školách ve čtyřech třídách vzdělávali v širokém spektru vyučovacích předmětů. Předmětem společným pro všechny ročníky bylo náboženství. Vyučovacím jazykem byla němčina. Třetím stupněm pak byly školy normální nacházející se v hlavních městech každé země. Sloužily jako organizační i metodický vzor pro ostatní školy v téže zemi. Jejich další neméně důležitou funkcí bylo vzdělávání budoucích učitelů v půl roku trvajících kurzech. Pro žáky starší dvanácti let fungovala nedělní škola s opakovacími hodinami. Návštěva opakovacích hodin byla nezbytná pro získání výučního listu. Nedělní škola byla určena dívkám do patnácti let a chlapcům o tři roky déle.⁹

Císař František I., vnuk Marie Terezie, byl dalším panovníkem, který výrazněji ovlivnil vývoj školství v mnohonárodnostní říši. Za jeho vlády spatřil světlo světa nový všeobecný školský zákon, jehož cílem měla být výchova dítěte v poslušného poddaného neodporujícímu vyšší moci,¹⁰ a pro nějž se vžil název *Schulkodex*. Za jeho hlavní odkaz můžeme považovat to, že došlo ke změně ve správě školství. Státní aparát měl i nadále na starosti praktické řízení školství, dozor nad jednotlivými školami byl však svěřen do rukou církve.¹¹ Pozitivního hodnocení se dočkalo zavedení nedělních opakovacích hodin pro mládež do 18 let. Neméně kladně pak vyznívá to, že chudí žáci měli nárok na bezplatné užití učebnic a břídicových tabulek. Pro učitele bylo pak velmi významnou změnou zařazení mezi nižší státní úředníky, což prakticky znamenalo kupříkladu to, že měli nárok na penzi.¹² Zákon také stanovil dobu trvání školního roku. Dle normy se vžilo nepsané pravidlo, které říkalo, že se začátek školního roku bude shodovat se svátkem Všech svatých, tedy s prvním listopadovým dnem. Konec připadal na poslední zářijový týden, ten naopak vymezoval svátek patrona českého národa. V roce 1826 přišly první změny. Tehdy se začínalo prvním pondělkem po 28. září připadajícím často na začátek října. Výuka na venkovských školách musela často podřídit organizaci školního roku svým specifickým potřebám, které zpravidla určovalo především tamní

⁹ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 173-175.

¹⁰ Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ a Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005, s. 40.

¹¹ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 175.

¹² Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 35.

zemědělství. Nezbytným pravidlem bylo uchování tří týdnů volna v době sklizně sena a ovesa a dva týdny v době žní. Školní týden trval od pondělí do soboty, což je zřejmé na základě zavedení nedělních opakovacích hodin. Od srpna 1829 připadaly hlavní prázdniny pro změnu na období od 15. srpna do 1. října. Posláním triviálních škol mělo být především to, aby ze svých žáků vchovaly dobré, povolné a zdatné lidi, kteří měli především respektovat víru a světské ctnosti.¹³

Kantoři, a to zejména ti venkovští, v mnoha případech žili na okraji společnosti s minimálními existenčními prostředky. Jejich odborné znalosti byly nevalné úrovně, a to především na školách mimo město.¹⁴ Špatnou situaci učitelů ilustruje zákaz z roku 1828, kdy jim bylo oficiálně trpěno obcházení sousedů a koledování na Tři krále.¹⁵ Dozorem nad školou byl pověřený místní duchovní. Vzniká tak pro 19. století tolik typický obrázek v mnoha případech nesourodé dvojice ilustrující venkovské prostředí. Školský systém a potažmo učitelský stav je ve vztahu k opravdu pozitivním změnám spojován až s dobou konce šedesátých let 19. století.¹⁶

V polovině revolučního roku 1848 vzniká Ministerstvo kultu a vyučování, které po následné pauze začalo opakovaně fungovat v roce 1867, tedy ve stejném roce, kdy vzniklo Rakousko-Uhersko. Nyní se nacházíme jen dva roky před vyhlášením zákonů snad nejvýznamněji ovlivňujících školství za celou dobu trvání habsburské monarchie.¹⁷ Nejprve je však třeba připomenout rok 1855. Tento rok vešel do dějin díky konkordátu, který uzavřel císař František Josef I. s papežem Piem IX., a díky němuž se školství dostalo pod bedlivý dozor církve.¹⁸

Tzv. Hasnerův zákon¹⁹, jehož oficiální název zněl Základní říšský zákon o školách obecných ze 14. května 1869, významně změnil tvář české školy.²⁰ Zákon platící od školního roku 1870/71 zasáhl všechny stupně školství. Jedinou výjimkou bylo univerzitní vzdělávání.

¹³ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 177.

¹⁴ Tamtéž, s. 178.

¹⁵ František MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času: Pokus o základní chronologii 1774-1946*, Plzeň 1999, s. 15.

¹⁶ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 178.

¹⁷ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 37.

¹⁸ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků, Praha 2016, s. 62-63.

¹⁹ Leopold Hasner rytíř von Artha (1818-1891) vešel do dějin jako druhý definitivní ministr kultu a vyučování. Narodil se jako český Němec v Praze. Na gymnáziu byl jeho učitelem Josef Jungmann. Univerzitního vzdělání se mu dostalo při studiu práv a filozofie. V podstatě až do konce svého života byl činný v panské sněmovně jako referent církevně politických záležitostí, kde se vyslovil například proti rozdělení pražské univerzity.

²⁰ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 38.

Velký vliv měl na vzdělávání nejširších lidových vrstev.²¹ Školní docházka byla povinná pro děti ve věku od šesti do čtrnácti let. Významným počinem bylo zrušení složitého systému triviálních, hlavních a normálních škol. Nově vzniklá obecná škola mohla být následována dalším studiem na gymnáziu či měšťanské škole.²² Norma, která s drobnými úpravami platila téměř až do poloviny následujícího století, dále omezila závislost školy na katolické církvi. Nezanedbatelnou změnou bylo také kvalitnější vzdělávání budoucích kantorů. Zároveň byly sjednoceny osnovy pro chlapce a dívky.²³ Novely se tzv. Hasnerův zákon dočkal v první polovině osmdesátých let 19. století.²⁴

Škola na vsi vždy zaujímala výjimečné postavení. Často představovala jeden ze zásadních momentů obrazu české vesnice. Tento obraz nejčastěji tvořila spolu s kostelem a šlechtickým sídlem.²⁵ Jak je konkrétně tento model aplikován v našich dvou případech uvidíme později.

1.2 První světová válka, meziválečné období a druhá světová válka

Ač první světová válka proběhla ještě v době existence Podunajské monarchie, představovala už především poslední článek řetězce vedoucího k nově nastoleným pořádkům. Kdysi pevné základy mnohonárodnostní monarchie byly nenávratně poškozeny. A jak to bývá, probíhající válečný konflikt se nezanedbatelně podepsal i ve školství. Velkou překážkou pro běžnou výuku se stalo masové využívání školních prostor pro potřeby lazaretů, neboť válka vypukla v čase hlavních prázdnin. Další komplikací se později staly také hromadné odvozy učitelů na frontu.²⁶

V hledáčku válečné propagandy se ocitly děti, za jejichž dobro vedl císař válku a jejich otcové bojovali v zákopech.²⁷ Válka se žáků dotkla v mnoha směrech. Jmenovat můžeme mimo jiné také četbu knih, která byla chápána jako něco, co mohlo v případě nevhodného výběru

²¹ Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ a Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005, s. 42.

²² Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 38.

²³ Milena LENDEROVÁ, Marie MACKOVÁ, Zdeněk BEZECNÝ a Tomáš JIRÁNEK, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční*, Pardubice 2005, s. 42.

²⁴ František MORKES, *Učitelé a školy v proměnách času: Pokus o základní chronologii 1774-1946*, Plzeň 1999, s. 200-201.

²⁵ Např. viz Milan HLAVÁČKA, *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*, Praha 2006.

²⁶ Milena LENDEROVÁ, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*, Praha 2015, s. 68-69.

²⁷ Tamtéž, s. 78-79.

literatury ohrozit výchovu dítěte.²⁸ V této době ale zároveň začínají vycházet dnes již klasická díla Marie Majerové, Eduarda Štorcha a dalších autorů.²⁹

Jedním ze základních úkolů nově vzniklé republiky bylo snaha o sjednocení hlubokých rozdílů ve vzdělávání v jednotlivých částech státu. První zákony tak především měly tyto nedostatky minimalizovat.³⁰ Postavení a služební příjmy učitelstva řešily především zákony č. 274/1919 Sb. a č. 103/1920 Sb. Dále se na učitelstvo zaměřovaly také zákony č. 251/1922 Sb. z 13. července 1922, zákon č. 306/1924 Sb. z 9. dubna 1920 či zákon č. 104/1926 Sb. Předmětem těchto dokumentů byl nejen služební poměr učitelstva veřejných škol, ale i právní svazky a platová otázka.³¹

Novátorsky pak působila norma z 24. července 1919 č. 455/1919 Sb. rušící dosud vyžadovaný celibát literních a industriálních učitelek na obecných a měšťanských školách. Zrušení celibátu znamenalo pro ženy stojící za katedrou především to, že po uzavření manželství nemusely opouštět svá místa ve školství. A co víc, ze zákona jim náležela tři měsíce trvající mateřská dovolená. Bylo však pamatováno také na to, že ženy mohly nově vyučovat i na chlapeckých školách. Zároveň se dbalo na to, aby byly vyvážené síly v pedagogických sborech.³² Vyžadovaná loajalita k monarchii se ztratila s jejím pádem. Do jaké míry se opět jednalo o dílo propagandy je sporné.

Nejzásadnější normou raného období první republiky se však stal tzv. malý školský zákon. Zákon č. 226/1922 Sb. byl v řadě věcech revolučním. Kupříkladu na Slovensku prodloužil povinnou školní docházku na osm let,³³ zmizely úlevy ze školní docházky nebo omezil počet žáků v jedné třídě na sedm desítek. Nově se žáci začali vzdělávat v takových předmětech jako je občanská výchova či ruční práce. Dívky navštěvující obecnou školu se začaly zúčastňovat hodin tělesné výchovy. Kontrastem ke každodennímu životu ve škole za monarchie se stalo zrušení povinné účasti na mších.³⁴ Před vznikem samostatné republiky děti navštěvovaly kostel pravidelně každý den před vyučováním.³⁵ Změny zaznamenala

²⁸ Milena LENDEROVÁ, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*, Praha 2015, s. 83.

²⁹ Tamtéž, s. 90.

³⁰ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 43.

³¹ *Přibyslavská škola: 1895-2015*, Přibyslav 2015, s. 52.

³² Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, Markéta PÁNKOVÁ, „Národní“ školství za první Československé republiky, Praha 2018, s. 78.

³³ Neuspokojivou úroveň slovenského školství a propastné rozdíly v porovnání s českým vzděláváním blíže hodnotí např. Michal STEHLÍK, *Slovensko. Země probuzená, 1918-1938*, Praha 2015, s. 86-92.

³⁴ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 43.

³⁵ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 183.

i samotná výuka náboženství. Stát zajišťoval chod menšinových škol. Návštěva měšťanských škol se stala povinnou pro mládež ve městech.³⁶ Výčet všech změn, které přinesla republika, je však mnohem rozsáhlejší a výše jmenované představují jen ilustrativní vhléd do celé problematiky. Tzv. malý školský zákon pak upravovalo vládní nařízení 64/1925 Sb. ze 4. dubna 1925.³⁷

První republika znala obecnou školu rozdělenou do pěti ročníků a tříletou měšťanskou školu s nepovinným čtvrtým ročníkem. Docházka do těchto škol byla bezplatná. Žáci si však učebnice a další školní pomůcky museli platit sami. Meziválečné období však bylo bohaté na nejrůznější spolky pečující o nemajetné žáky.³⁸ Po absolvování obecné a měšťanské školy měli žáci možnost pokračovat ve studiu v tzv. školách pokračovacích nebo školách odborných, hospodářských³⁹ apod.⁴⁰

Bez zajímavostí není ani začlenění nového vyučovacího předmětu, který jen podtrhl charakter nově vzniklého státu. Od občanské výchovy se očekávalo, že bude nadkonfesijní, povede žáky ke světonázorové otevřenosti a bude respektovat jednotlivé národnosti žijící v zemi pohromadě. Krom toho, že se jednalo o mravní, občanskou a etickou výchovu, měla být chápána jako možná náhrada za náboženskou výchovu, jež byla tolik spojována s dobou před rokem 1918.⁴¹

O prvorepublikovém školství lze v prvním dvacetiletí jeho existence mluvit jako o školství, které se těšilo nezvykle vysoké úrovni.⁴²

³⁶ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 43.

³⁷ *Přibyslavská škola: 1895-2015*, Přibyslav 2015, s. 52.

³⁸ V Dohalicích fungoval již od roku 1904 tzv. „Ústav pro polední stravování chudé školní mládeže v zimní době“. Tento úctyhodný počín se měl v obci udržet až do německé okupace. Byl založen zejména na dobročinnosti místních obyvatel, kteří pomáhali s přípravou polévek či s příspěvků v podobě potřebných surovin. Téma polévkových ústavů se dosud netěší velkému badatelskému zájmu. K tématu např. Martin FRANC, *Rumfordská polévka a jiné pochoutky. Stravování chudých v habsburské monarchii v 1. polovině 19. století*, in: *Útisk-charita-vyloučení. Sociální 19. století. Sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století*, Praha 2015.

³⁹ Rovněž při škole na Dohaličkách vznikla v polovině dvacátých letech 20. století Lidová škola hospodářská. Jejím iniciátorem byl tehdejší řídící učitel Václav Deyl. Lidová škola hospodářská měla zajišťovat teoretické hospodářské vzdělání pro nejširší vrstvy obyvatelstva z obce i z okolí. Existence školy byla ukončena v roce 1948 spolu s výnosem ministerstva zemědělství z 11. srpna téhož roku, který rušil všechny malé lidové školy hospodářské.

⁴⁰ Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, Markéta PÁNKOVÁ, *„Národní“ školství za první Československé republiky*, Praha 2018, s. 12.

⁴¹ Tamtéž, s. 12-13.

⁴² Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 44.

1.3 Od druhé světové války do roku 1960

Druhá republika se spolu s počátky Protektorátu Čechy a Morava promítla do dějin školství dvěma revizemi učebnic, kdy některé z nich byly spolu s nevhodnými didaktickými obrazy zakázány okamžitě. Ve školním roce 1940/41 byla na obecných školách zavedena povinná výuka němčiny, která na měšťankách fungovala již od podzimu 1939. Norimberské zákony významně zasáhly do školní docházky, když odepřely vzdělávání židovským a romským dětem. Opakovala se rovněž situace spojená s první světovou válkou, neboť školní budovy měly i tentokrát sloužit jako válečné lazarety či ubytovny pro armádu.⁴³

Košický vládní program z 5. dubna 1945 vstoupil do dějin jako zásadní dokument vydaný na samém konci druhé světové války. Odrážel v sobě očekávání většiny československé společnosti toužící po potrestání válečných zločinců a zamezení podobné situaci, jež způsobila nevídaný vzestup autoritativních režimů ve třicátých letech 20. století.⁴⁴ Součástí Košického vládního programu se stalo také školství. V patnácté kapitole tohoto dokumentu je psáno jednak o tom, že bude provedena očista škol od kolaborantů, jednak o tom, že se musí přestat vyučovat podle učebnic vydaných v době války. Na znovuotevření českých vysokých škol čekalo velké množství studentů, kteří byli nuceni v době nesvobody přerušit studia. Naopak mělo dojít k uzavření německých a maďarských vysokých škol. Součástí každodenního života žáků v rané poválečné době se stalo odstraňování pasáží v učebnicích, které se vyjadřovaly negativně o Sovětském svazu.⁴⁵ Košický vládní program sliboval ale také revizi školních i veřejných knihoven.⁴⁶ Záhy také začala hrát ve výuce cizích jazyků prim výuka ruského jazyka.⁴⁷ Jako nový povinný předmět byla zaváděna ruština od 4. třídy obecné školy. Součástí školní výuky zůstala až do roku 1989.⁴⁸ Červenec 1945 se zapsal do dějin školství díky manifestačnímu sjezdu českého učitelstva. Došlo zde k zahájení, pro budoucí vývoj československého školství, tolik zásadní diskuze o jednotné škole.⁴⁹ Neméně důležitý bod představují i tzv. Benešovy dekrety. Jeden z dekretů, datovaný do října 1945, se totiž věnoval vzdělání učitelstva. Ti se nově měli začít vzdělávat vysokoškolsky, tedy na pedagogických

⁴³ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 47.

⁴⁴ Jan KLÁPŠTĚ a Ivan ŠEDIVÝ (eds.), *Dějiny Česka*, Praha 2019, s. 282-283.

⁴⁵ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 15-16.

⁴⁶ Košický vládní program, XV. kapitola.

⁴⁷ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 15-16.

⁴⁸ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 51.

⁴⁹ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 15-16.

či jiných fakultách.⁵⁰ Do té doby učitelé získávali vzdělání primárně na učitelských ústavech, kterých bylo jen v samotných východních Čechách několik.⁵¹ K založení pedagogických fakult pak došlo na základě zákona č. 100/1946 Sb.⁵²

Změny, které přinesly únorové události roku 1948, se odrazily také ve školství. Zmizely všechny samosprávné prvky ve školství. Veškeré školy podlehly znárodnění, díky čemuž zanikly nejen soukromé, ale i církevní školy.⁵³ Začalo být prosazováno přesvědčení, že má socialistická škola představovat zejména nástroj pro výchovu nového člověka.⁵⁴ Zatímco v druhé polovině 19. století sejevily jako průkopnické tzv. Hasnerovy školské zákony,⁵⁵ konec první poloviny 20. století se nesl v duchu přelomového tzv. Nejedlého školského zákona.⁵⁶ Ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý⁵⁷ bývá nejčastěji chápán jako vášnivý komunista a strůjce prudkého úpadku pounorového školství. Neměli bychom ovšem zapomínat na to, že Nejedlý byl ministrem téhož resortu již v poválečném období. Zároveň mnohé změny ve školství byly započaty už před únorovým převratem.⁵⁸ Přesto bývá období nástupu nového režimu chápáno jako období charakteristické snahou o rychlou ideologizaci československého školství. Instituce školy byla totiž vnímána jako zásadní politická instance, a tak k ní bylo i přistupováno. Stal se z ní nástroj cíleného působení na tuzemskou mládež.⁵⁹

Zákon č. 95/1948 Sb., který byl schválen Národním shromážděním 21. dubna 1948,⁶⁰ hlásal již v úvodním ustanovení jednu zásadní změnu, kterou bychom v předchozím, více jak dvacet let starém, školském zákoně hledali jen stěží: „*Veškeré mládeži se dostane jednotné výchovy a obecného i odborného vzdělání na školách, které tvoří jednotnou soustavu.*“⁶¹ Snaha

⁵⁰ Dekret č. 132/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o vzdělání učitelstva.

⁵¹ K tématu např. Pavla KORITENSKÁ, *Školní sbírky a knihovny Učitelského ústavu v Hradci Králové*, in: Občasník Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové 1/2015, *Učitelství v Hradci Králové 1780-1948*, Hradec Králové 1948 či Roman HORKÝ, *Učitelství v Hradci Králové a jeho studenti: příspěvek k charakteristice adeptů učitelství do roku 1918*, in: *Východočeské listy historické* 28/2011.

⁵² Zákon č. 100/1946 Sb., Zákon, kterým se zřizují pedagogické fakulty.

⁵³ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 53.

⁵⁴ Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017, s. 257.

⁵⁵ Milan HLAVAČKA, *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*, Praha 2006, s. 96.

⁵⁶ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 16.

⁵⁷ Zdeněk Nejedlý (1878-1962) přišel na svět ve východočeské Litomyšli a zemřel v Praze. Byl ministrem, profesorem hudební vědy a historikem. Je autorem několika biografii. Mimo jiné se zabýval Bedřichem Smetanou, Aloisem Jiráskem či Boženou Němcovou.

⁵⁸ Jiří KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava 2014, s. 27.

⁵⁹ Jan RANDÁK, *Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny, nebo osvícenský projekt?*, in: *Dějiny a současnost* 7/2018, s. 36.

⁶⁰ Jiří KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava 2014, s. 27.

⁶¹ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

o zavedení jednotné školy byla zásadní změnou, něčím, co v prvorepublikovém školství chybělo. Zároveň bylo školství zestátněno.⁶² Zestátnění školství se plánovalo již v roce 1945, kdy komunista Zdeněk Nejedlý stojící v čele ministerstva školství nechal připravit pro české země dekret o zestátnění škol. To bylo po protestních akcích odloženo a svého naplnění se spolu s jednotnou školou dočkalo až později.⁶³

Stát se vydáním nového zákona zavázal zajistit žákům povinné, jednotné a bezplatné školství. Zákon nařizoval školu zřídit v obci či závodě pro minimální počet dvaceti přihlášených žáků z předpokládaného obvodu (dítě mělo navštěvovat školu v místě svého trvalého bydliště). Zákon také stanovil maximální počet žáků v jedné třídě na třicet dětí. Povinná školní docházka, trvající devět let, byla určena pro žáky od šesti let věku. Netýkala se však dětí těžce nemocných trpících psychickou nebo fyzickou vadou. Národní škola, která byla tvořena pěti postupnými ročníky, poskytovala základy obecného vzdělání. Po národní škole následovala střední škola se čtyřmi postupnými ročníky. Národní školy začaly prakticky vznikat na místě dosavadních obecných škol na počátku školního roku 1948/49. Stejně tak došlo k přeměně někdejších měšťanských a středních škol na střední školy. Jedinou výjimku tvořil poslední čtvrtý ročník, který byl začleněn do nového systému až následující školní rok.⁶⁴

Jednou ze zásadních součástí školského zákona byla i zmínka o výuce náboženství.⁶⁵ Škole byla totiž uložena povinnost starat se o náboženskou výchovu žáků podle jejich náboženského vyznání, což v praxi nemusela být ale úplně pravda, přestože právo odhlásit dítě z náboženské výchovy měly pouze jeho rodiče. Náboženská výchova a dozor nad ní spadal do kompetence církve (náboženské obce). O učební osnovy náboženské výchovy však mělo pečovat ministerstvo školství a osvěty, i když jejich příprava byla starostí církevních orgánů. Školský zákon však důsledně upozorňoval na to, že „*vyučování náboženství musí být v soulase s výchovnou činností školy*“. Není bez zajímavosti, že jedinou výjimku mezi učebnicemi a knihami, které nepodléhala souhlasu ministerstva školství a osvěty, představovala náboženská výchova spadající do kompetence příslušných náboženských obcí.⁶⁶ Je zřejmé, že výuka náboženství představovala pro nově ustanovený stát ožehavé téma. Ač nový režim, nazývaný lidově demokratický, hlásal svobodu náboženského vyznání, praxe byla často odlišná. Některé z prováděných reforem se totiž církve více či méně zásadně dotýkaly. Její dosavadní fungování

⁶² Viz Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNEŠ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 16.

⁶³ Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, s. 14.

⁶⁴ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

⁶⁵ Otázce náboženství na školách, respektive učitelům náboženství, se věnovalo také nařízení vlády č. 121/1950 Sb., Vládní nařízení, kterým se vydává platový řád pro laické učitele náboženství.

⁶⁶ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

a činnost byla nepříznivě narušena. Krom majetku bylo právě církevní školství jednou z nejrizikovějších oblastí. Školství řízené církví bylo zasaženo zejména nuceným sjednocováním organizací všeho druhu. Oslabena byla celá politická pozice československých katolíků.⁶⁷ Zajímavostí může být to, že se náboženská výuka od školního roku 1953/54 neuváděla mezi ostatními předměty na vysvědčení.⁶⁸

Školy byly zakládány jako smíšené, pro dívky a chlapce společné. Běžnou součástí školy bývala šatna, tělocvična, venkovní hřiště, školní zahrada, byt pro ředitele školy a pro další zaměstnance (např. školníka). Ke škole mohla náležet rovněž shromažďovací síň, dílny a pracovny, kuchyně, jídelna, školní statek, polesí, další objekty sloužící k výuce či byty pro ostatní učitele. Ve školních budovách bychom často našli také školní knihovnu. Stát hradil nejen knihy v ní, ale i ostatní školní pomůcky.⁶⁹

Tzv. Nejedlého zákon⁷⁰ byl ještě v témže roce následován nařízením vlády č. 196/1948 Sb., jímž se prováděly ustanovení školského zákona o školách národních a středních.⁷¹ Bez zajímavosti není ani fakt, že v tomto období bylo zavedeno proslulé oslovení „soudružko učitelko“ a „soudruhu učitelí“.⁷² Nové vládní nařízení symbolicky nabylo účinnosti první zářijový den roku 1948.⁷³ Jiný ze zákonů, zákon č. 233/1948 Sb., řešil také úpravu názvu ministerstva školství a osvěty. To začalo být označováno jako ministerstvo školství, věd a umění.⁷⁴ Jak připomínají autoři Jiří Knapík a Martin Franc ve své nejnovější publikaci, ministerstvo školství bylo mezi roky 1948-1970 podrobeno řadě reorganizací. Za tu nejzásadnější považují sloučení s ministerstvem kultury v letech 1956-1967. Ač toto sloučení nemělo zásadní vliv na původní jádro agendy tohoto rezortu, tak zejména v padesátých letech do popředí vstoupil především zájem o oblast mimoškolní výchovy, která se právě začala dynamicky rozvíjet.⁷⁵

⁶⁷ Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, s. 13.

⁶⁸ Zábaj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 147.

⁶⁹ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

⁷⁰ Např. viz Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 16.

⁷¹ Nařízení vlády č. 196/1948 Sb., Vládní nařízení, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních.

⁷² Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 17.

⁷³ Nařízení vlády č. 196/1948 Sb., Vládní nařízení, kterým se provádějí ustanovení školského zákona o školách národních a středních.

⁷⁴ Zákon č. 233/1948 Sb., Zákon o názvu ministerstva informací a ministerstva školství a osvěty, jakož i příslušných pověřeníctev.

⁷⁵ Jiří KNAPÍK, Martin FRANC a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948-1970*, Praha 2018, s. 56.

Konec čtyřicátých let dal také vzniknout sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ). Tato organizace měla podporovat spolupráci školy s rodinou. Zdůrazňováno bylo především posláním výchovné a sociální, ve kterém mělo být sdružení rodičů a přátel školy nápomocno škole. Rodiče společně s institucí školy se měli stát nástrojem, skrze něj měli vychovávat děti v „uvědomělé občany lidově demokratického státu“.⁷⁶ Ač oficiálním rokem založení SRPŠ je rok 1949, podobná sdružení vznikala již před rokem 1948. Ve větší míře byly však zakládány až po vydání zmíněného vládního nařízení na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Mezi členy takovéto organizace bychom hledali rodiče, ale i ředitele školy, tamní pedagogy, školního lékaře, sociální pracovníky školy a přátele školy, kteří do sdružení vstupovali z jiných pozic.⁷⁷

Další školský zákon spatřil světlo světa v neméně dramatickém roce jako zákon předešlý. Rok 1953 spojujeme s mnohými historickými zvraty v československých i světových dějinách. Nový školský zákon č. 31/1953 Sb. do dějin vstoupil podobně jako ten z roku 1948 v posledních dnech měsíce dubna.⁷⁸ Hned v úvodním ustanovení však můžeme vnímat větší důraz na socialistické směřování státu: „*Pro socialistickou společnost, kterou budujeme, musí naše škola vychovávat všestranně rozvítené a dokonale připravené nové socialistické občany – dělníky, rolníky a inteligenci.*“⁷⁹ Nový školský zákon z 24. dubna 1953 poskytuje konkrétní příklad toho, jak se naše školství inspirovalo v příkladu sovětského školství. Vznik zákona byl ovlivněn silnou a ideologicky založenou kritikou školy. Diskuze kriticky přistupovala také k prvorepublikovým trendům v pedagogice.⁸⁰ Kriticky se na dosud platnou normu dívala část vysoce postavených členů vedení KSČ. Podle nich bylo na škodu ku příkladu to, že nebylo možné přeměnit lid v duchu nového světového názoru. Terčem nelibosti se staly vysoké školy. Překážkou byla jejich autonomie, nesedaditelnost profesorů, a naopak bylo žádoucí, aby na vysoké školy přijímali dělnickou vrstvu. Nespokojenost panovala rovněž kolem povinné

⁷⁶ Nařízení vlády č. 129/1949 Sb., Vládní nařízení o zřizování, organizaci a činnosti sdružení rodičů a přátel školy.

⁷⁷ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2012, s. 807-808.

⁷⁸ Zákon č. 31/1953 Sb., Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

⁷⁹ Zákon č. 31/1953 Sb., Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon) a Jan RANDÁK, *Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny, nebo osvícenský projekt?*, in: Dějiny a současnost 7/2018, s. 36.

⁸⁰ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 17., Výrazným představitelem předválečné pedagogiky byl východočeský rodák Eduard Štorch (1878-1956), který byl velkým přívržencem prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Štorchova pedagogická činnost je spojená zejména s meziválečným experimentem, který vešel do dějin pod názvem Dětská farma. Blíže např. Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, Markéta PÁNKOVÁ, „*Národní školství za první Československé republiky*“, Praha 2018 či Tibor VOJTČO, „*Nové město, nová generace, naděje pro společnost*“, aneb *úsilí o vybudování osady Růžičkov v Praze-Troji (1925-1930)*, in: Lidé města 3/2011. Další reformní pedagogové viz. Jiří KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava 2014, s. 29.

školní docházky. Podle sovětského vzoru měla končit ve 14 letech.⁸¹ A ke zkrácení povinné školní docházky na osm let opravdu došlo.⁸²

Zákon nabízel tři typy všeobecně vzdělávacích škol: osmiletou střední školu, jedenáctiletou střední školu a národní školu. Poslední jmenovaný typ byl zřizován tam, kde nebyly podmínky pro zřízení střední školy. Jako národní škola se tedy označovalo prvních pět postupných ročníků. Po úspěšném absolvování pátého postupného ročníku národní školy pokračují žáci ve studiu na nejbližší střední škole.⁸³ Tento systém bývá nazýván systémem dvoustupňovým, který právě zahrnoval osmileté a jedenáctileté střední školy a nahrazoval dosavadní systém třístupňový.⁸⁴ Zákon také připomínal povinnost rodičů či zákonných zástupců dětí, že mají přihlásit své potomky k soupisu a zápisu do školy a rovněž dbát na to, aby chodily do školy pravidelně a včas. To se opětovně netýkalo vážně nemocných a psychicky či fyzicky postižených jedinců. Prostřednictvím tohoto zákona je více organizován mimoškolní čas dětí a mládeže, když začínají být zřizovány družiny mládeže, pionýrské domy, dětské domovy a další mimoškolní výchovná zařízení.⁸⁵ Nový školský zákon byl následován vládním nařízením, které je charakteristické především rušením gymnázií.⁸⁶

Poslední normou týkající se námi vymezeného období je nový školský zákon z 15. prosince 1960. Ve znění tohoto zákona se dosud nejvíce odrazil přechod ke komunismu, jak praví zákon: *"Vítězstvím socialismu vstoupil československý lid do nového období svých dějin. Všechno jeho usilování směřuje nyní k vytváření materiálních a duchovních předpokladů pro přechod ke komunismu. Budování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunismu vyžaduje všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Jeho výchova je věcí celé společnosti a uskutečňuje se pod vedením Komunistické strany Československa. Veliká úloha ve výchově nového člověka připadá škole. (...)"* Přestože i nadále byly všudypřítomné komunistické ideály, tak uvolnění ve společnosti v závislosti na odsouzení stalinistického režimu a Stalínova kultu osobnosti jeho nástupcem Chruščovem v roce 1956, přineslo

⁸¹ Jirí KNAPÍK a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava 2014, s. 38.

⁸² Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017, s. 253.

⁸³ Zákon č. 31/1953 Sb., Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

⁸⁴ Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017, s. 253.

⁸⁵ Zákon č. 31/1953 Sb., Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

⁸⁶ Nařízení vlády č. 32/1953 Sb., Vládní nařízení o přeměně dosavadních škol na školy podle nového školského zákona.

do společnosti jisté uvolnění. Nutné změny v oblasti ekonomiky zanedlouho následovala také oblast školství.⁸⁷

Zákon č. 186/1960 Sb. opět prodloužil pobyt žáků mezi zdmi školní budovy, když měla povinná školní docházka opět trvat devět let a zajišťovala ji základní devítiletá škola.⁸⁸ Zásadním bodem zákona nadále zůstávala v meziválečném období neuskutečněná myšlenka jednotné soustavy škol, ale i výchovných a vzdělávacích zařízení.⁸⁹ Nově nastavené poměry v zemi, a to především díky zhruba půl roku platné socialistické ústavě,⁹⁰ se odrážely snad v každé větě v nové normě upravující školství. Neboť představitelé státu prezentovali situaci, která panovala v československé společnosti, jako období růstu a blahobytu, tak i tehdejší žáci mohli děkovat socialismu za možnost pohodlněji studovat. Byly tedy nastoleny velmi příznivé a výhodné podmínky pro bezplatné vzdělávání i užívání učebnic a dalších školních pomůcek. Zákon myslel také na přidělování stipendií, což se však samozřejmě netýkalo žáků národních škol. Není také pochyb o tom, že školský zákon hlásal ducha výchovy a vzdělávání, kterým se stal vědecký světový názor, tedy marxismus-leninismus. Připomínán byl jako již v minulosti apel na jednotné působení školy a rodiny. Stejně tak se nezapomínalo na zásadní úlohu ve společnosti, již zastávala Pionýrská organizace, Revoluční odborové hnutí, Československý svaz tělesné výchovy, ale i další organizace podílející se na mimoškolní výchově dětí.⁹¹ Zároveň je ale možné o škole šedesátých let mluvit rovněž jako o škole vědecké.⁹² *Zákon totiž hlásal: „Výchova a vzdělání se opírají o nejnovější poznatky vědy a trvalé hodnoty umění. (...)“*⁹³ Postupující zájem o vědu měl jednak zajistit zvyšování odborné úrovně vzdělávání, zadruhé pak měl napomáhat dlouholetému tajnému boji proti náboženskému přesvědčení.⁹⁴

⁸⁷ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNEŠ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017, s. 19.

⁸⁸ Markéta PÁNKOVÁ (eds.), *Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství*, Praha 2009, s. 53.

⁸⁹ Zákon č. 186/1960 Sb., Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).

⁹⁰ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

⁹¹ Zákon č. 186/1960 Sb., Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).

⁹² Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017, s. 256.

⁹³ Zákon č. 186/1960 Sb., Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon).

⁹⁴ Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017, s. 256.

2. Stručné dějiny obce Dohalice

Zmínky o východočeské obci Dohalice, nesoucí jméno české hraběcí rodiny Bořků-Dohalských z Dohalic,⁹⁵ nechybí ve většině klasických lexikonech. Najdeme je v *Ottově slovníku naučném* z roku 1893,⁹⁶ ve známém místopisném díle Antonína Profouse,⁹⁷ ale o jedné z dominant vsi se zmiňuje i August Sedláček v *Hradech, zámcích a tvrzích Království českého*.⁹⁸ Název Dohalice snad vznikl jako ves lidí Dohalových, přičemž Dohala mělo pejorativní zabarvení. Význam slova mohl být podobný jako hálati či blekotati.⁹⁹

Neboť se jedná o dějepisnou práci, nelze nepřipomenout nejzásadnější událost, která se dotkla zdejšího území a nejmýznamněji zformovala historickou krajinu celého regionu. Dohalice leží přímo v ohnisku jedné z největších bitev 19. století, tedy bitvy u Hradce Králové či na Chlumu, jež byla vyvrcholením Prusko-rakouské války 1866. Nejen tato obec slouží díky vysokému počtu pomníků a jiných památníků jako silné místo paměti této evropsky významné bitvy.¹⁰⁰

Dohalice, ležící na říčce Bystřici, vznikly spojením několika částí či osad. V současné době je tvořena Dolními Dohalicemi, Horními Dohalicemi,¹⁰¹ Kopaninami a v neposlední řadě Dohaličkami. Ještě Antonín Profous píše ve svém díle z roku 1947 o Dohalicích, Horních Dohalicích a Dohaličkách jako o samostatných vsích.¹⁰² Právě Dohaličky jsou pro diplomovou práci tou nejzásadnější lokalitou, neboť právě toto je tradiční místo, kde stávala a stojí školní budova. Zároveň se v této osadě vždy odehrával církevní život obce. Dohaličky totiž začaly vznikat kolem chrámu Páně. Však i August Sedláček si všiml přítomné dvojatosti, když napsal: „*Dvoje jsou Dohalice, totiž Dohaličky, kdež jest kostel, a Dolní Dohalice, kdež jest dvůr.*“¹⁰³ Dnes bychom na místě prvního gotického svatostánku našli již třetí kostel. Obec se až na téměř zanedbatelné výjimky profilovala jako striktně římskokatolická, a i dnes bychom zde hledali farní kostel.¹⁰⁴ První z písemně doložitelných kostelů je známý z konce 14.

⁹⁵ Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 17.

⁹⁶ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Sedmý díl*, Praha 1893.

⁹⁷ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H*, Praha 1947.

⁹⁸ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší*, Praha 1887.

⁹⁹ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H*, Praha 1947, s. 369.

¹⁰⁰ K tématu blíže viz. Vojtěch KESSLER, *Paměť v kameni: Druhý život válečných pomníků*, Praha 2017.

¹⁰¹ Dříve se rovněž běžně užívalo pojmenování Vyhnálov dle tamního rybníka.

¹⁰² Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H*, Praha 1947, s. 369.

¹⁰³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl pátý*, První elektronické vydání, Praha 2000, s. 341.

¹⁰⁴ Farnost např. viz. <http://www.bihk.cz/dieceze/dohalice/dohalice/>

století.¹⁰⁵ Původní gotický kostel nahradil v roce 1742, tedy na samém počátku mnohaleté vlády Marie Terezie, kostel nový, který byl vystavěn jako barokní v podobě klenuté rotundy s lucernou z popudu hraběnky Alžběty Schaffgotschové.¹⁰⁶ Vliv na rozhodnutí vystavět nový kostel mohl mít fakt, že se Dohaličky po mnoha letech staly v roce 1737 opět sídlem farnosti. Velkou zajímavostí, i když těžko ověřitelnou a primárními prameny nepodloženou, je to, že na starém hřbitově nacházejícím se v těsné blízkosti kostela by měli být pohřbeni předci Bedřicha Smetany. Ti měli právě v této době žít na území Sadové i Dohalic.¹⁰⁷ Ve svých vzpomínkách na tuto skutečnost upozornil prvorepublikový dohalský řídící Václav Deyl.¹⁰⁸ Posledním z trojice kostelů je dosud stojící neogotický kostel zasvěcený sv. Janu Křtiteli, jehož autorem je ing. Ludvík Lábler, který na stavbě pracoval v letech 1894-1896 po té, co se na konci osmdesátých let zřítíl dosavadní chrám Páně.¹⁰⁹ Připomínat na tomto místě dějiny kostela, ale i dějiny katolické církve v obci, je nezbytné, neboť v minulosti byla tato oblast s prostředím školy neodmyslitelně spjatá.¹¹⁰

Nejen za svůj název vděčí obec pozdějším příslušníkům úřednické šlechty¹¹¹ Bořkům-Dohalským z Dohalic. Na místě, kde dodnes stojí sýpka, stávala v minulosti tvrz, kterou ve svých dílech připomínají především August Sedláček¹¹² a Antonín Cechner.¹¹³ Nejstarší časový údaj vážící se k této tvrzi je zároveň i datem, které se tradičně uvádí jako první písemná zmínka o Dohalicích. Jedná se o rok 1352, kdy je doložen jako nejstarší známý Dohalský vladyka jakýsi Vácslav.¹¹⁴ Nicméně našim cílem není podrobně se seznámit s rodinnou historií starého českého šlechtického rodu, ale přiblížit si podmínky a okolnosti, které pomohly zformovat Dohalice druhé poloviny 20. století. Tedy Dohalice přesně v té fázi své historie, o kterou se zajímáme, a jež nám může také pomoci ilustrovat vývoj v celé zemi.

¹⁰⁵ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královéhradeckém*, Praha 1904, s. 20.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 20-21.

¹⁰⁷ SOKA Hradec Králové, osobní fond Václav Deyl, kart. 9, inv. č. 120, Panství Dohalice (vývody rodů, kostel aj.), s. 70.

¹⁰⁸ Václav Deyl (1878-1961) byl pedagogem, řídícím učitelem a východočeským vlastivědným pracovníkem. Narodil se do učitelské rodiny v Lukavci u Hořic. Mezi léty 1925-1938 působil jako řídící učitel v Dohalicích. Jeho syn, Václav Deyl ml., voják z povolání, se proslavil zejména jako spisovatel literatury pro mládež.

¹⁰⁹ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královéhradeckém*, Praha 1904, s. 21.

¹¹⁰ Např. viz Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006 či Milan HLAVÁČKA, *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*, Praha 2006.

¹¹¹ Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 17.

¹¹² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl pátý*, První elektronické vydání, Praha 2000.

¹¹³ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královéhradeckém*, Praha 1904.

¹¹⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl pátý*, První elektronické vydání, Praha 2000, s. 341.

Pro úplnost je vhodné doplnit, že tvrz je naposledy připomínána k roku 1825, kdy byla definitivně zbořena.¹¹⁵ Dalším vladysckým rodem, který se výrazněji zapsal do dějin obce, byl rod Zárubů z Hustířan. Ti drželi tvrz a část vsi do počátku 18. století.¹¹⁶ Od konce první třetiny 19. století jsou Dohalice a okolí spojovány zejména s hrabaty z Harrachu.¹¹⁷

Obec je sevřená v trojúhelníku tří východočeských měst: Hradce Králové, Hořic a Nechanic. Podle Českého statistického úřadu zde v současné době žije necelých pět set obyvatel.¹¹⁸ Pro srovnání můžeme uvést data z doby před zhruba sto lety, kdy v Dohalicích žilo téměř o dvě stě obyvatel více.¹¹⁹ Dohalice leží v nížině, proto mezi základní obživu zdejšího lidu patřilo zemědělství, čemuž odpovídá i charakteristika obyvatelstva v obecní kronice: „(...) starou tradiční vrstvou obyvatelstva a bohatství její, znamenají od nepaměti rolníci, držitelé půdy zděděné nebo přikupované. Tato vrstva dobře sedí na svých statcích, hospodaří na svých polích generace po generaci, ne však dnes už tak tradičně, jak tomu bývalo za stara. Nevyhýbá se pokroku, syny své posílá do školy hospodářské, noviny nejsou už vzácný na stolku i menšího hospodáře, kalendář přestal býti jedinou jejich knihou. Aspoň o mladé generaci lze tak právem říci a knihovna lidová na Dohaličkách vykazuje silné procento čtenářů z této vrstvy. Zajímavo a snad i příznačno jest, že spíše více čtou děvčata než chlapci.“¹²⁰ V Horních Dohalicích, které se v roce 1924 dokonce osamostatnily, se dosud nachází jediný rybník v obci Vyhnálov a zároveň bychom zde našli také les Holá.¹²¹ Obcí již od konce 19. století prochází železnice, která nyní vede z Hradce Králové do Turnova.¹²²

2.1 Škola na Dohaličkách před rokem 1945

Jako tradiční rok počátku dohalského školství je nejčastěji udáván rok 1788, kdy byla pro potřeby místní školy zakoupena chalupa na Dohaličkách majitelem sadovského panství Tobiášem Grätzelem z Gränzenštejnu. Byl to skutečný zlom, protože i před tímto datem probíhalo na území Dohalic vzdělávání dětí, ale nebylo takto podobně organizováno a probíhalo

¹¹⁵ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královéhradeckém*, Praha 1904, s. 20.

¹¹⁶ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl pátý*, První elektronické vydání, Praha 2000, s. 342.

¹¹⁷ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Dvacátýdruhý díl*, Praha 1904, s. 482.

¹¹⁸ <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>

¹¹⁹ SOKA Hradec Králové, osobní fond Václav Deyl, kart. 9, inv. č. 120, Panství Dohalice (vývody rodů, kostel aj.), s. 41.

¹²⁰ Obecní úřad Dohalice, Pamětní kniha pro obec Dohalice, s. 7.

¹²¹ SOKA Hradec Králové, Deyl Václav, inv. č. 111, kart. 9, Dějiny jednotlivých obcí v okrese Královéhradeckém, s. 2.

¹²² *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Sedmý díl*, Praha 1893, s. 758.

na nejrůznějších místech jako například v hostincích v Dohalicích a sousední Sadové.¹²³ Zajištění stálého místa pro výuku žáku bylo pravděpodobně podmíněno skutečností, že v té době platila v zemi už čtrnáct let všeobecná vzdělávací povinnost.¹²⁴

Dějiny dohalického vzdělávání se začaly psát již dlouho před rokem 1788, jak bylo naznačeno. Není bez zajímavosti, že první písemné zmínky nacházíme v díle rakovnického učitele a spisovatele Zikmunda Wintera *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. věku*. Autor v knize upozorňuje na událost z roku 1596, kdy měl být v Dohalicích během žní utlučen učitel Mikuláš Sartor.¹²⁵ V 17. století pak přicházeli na zdejší panství další kantoři na pozvání Hynka Bořka Dohalského, a to především z pražského prostředí.¹²⁶ Přestože se výuka ještě netýkala dětí z panství, tak úplné počátky vzdělávání na území dnešních Dohalic spojujeme s rodem Bořků Dohalských z Dohalic.

Školní budova, která bez přestání dodnes slouží svému účelu, stojí na Dohaličkách v sousedství fary od roku 1865. Pro 19. století velmi typická slavnost položení základního kamene nové školní budovy proběhla 2. července 1865.¹²⁷ Větší část výdajů na realizaci nové školní budovy, které představovaly necelých deset tisíc zlatých, uhradil tehdejší majitel panství František Arnošt Harrach.¹²⁸ Z nové budovy se ale obyvatelé Dohalic neradovali příliš dlouho, neboť hned v následujícím roce se v kraji rozhořela Prusko-rakouská válka. Nově vystavěná budova byla poničena nepřátelskými děly. Podobně jako většina domů v Dohalicích a v okolních obcích, se také škola proměnila ve vojenský lazaret, což byl snad jediný moment v dějinách školy, kdy nesloužila svému pravému účelu.¹²⁹

V poslední třetině 19. století byl život dohalické školy spojen s řídicím učitelem Františkem Matějovským. Ten jako jeden z mála dohalických kantorů našel spolu se svojí ženou poslední odpočinek na místním hřbitově. Jednalo se o zcela zásadní osobnost v životě školy i obce. Pečlivě vedl školní kroniku a zaznamenal dějiny školy, obce i okolních vsí.¹³⁰

Snad nejvýznamnější návštěva školy i obce se udála počátkem července 1876, když na Dohaličky zavítal následník rakouského trůnu korunní princ Rudolf. Syn Františka

¹²³ Obecni úřad Dohalice, Pamětní kniha pro obec Dohalice, s. 32.

¹²⁴ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 171.

¹²⁵ Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. století: Kulturně-historický obraz*, Praha 1901, s. 357.

¹²⁶ Tamtéž, s. 198 a 346.

¹²⁷ SOKA Hradec Králové, Deyl Václav, inv. č. 119, kart. 9, Historie obce Dohalic, Položení základního kamene ke školní budově.

¹²⁸ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 2, Pamětní kniha 1873-1930, kn. č. 2, s. 4 a SOKA Hradec Králové, Deyl Václav, inv. č. 119, kart. 9, Historie obce Dohalic, Listina do základů budovy školní vložená.

¹²⁹ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 2, Pamětní kniha 1873-1930, kn. č. 2, s. 4.

¹³⁰ Tamtéž, s. 7.

Josefa I. přijel uctít památku padlých u příležitosti desátého výročí od svedení bitvy na Chlumu. Korunní princ Rudolf byl na Dohaličkách přivítán se všemi poctami. Místní školní rada nechala před školou vystavět slavobránu a z věže chátrajícího kostela vlály prapory. Po slavnostním aktu věnoval princ jako poděkování za vřelé uvítání dvacet zlatých zdejším žebrákům.¹³¹

Počátek 20. století dal na Dohaličkách vzniknout instituci známé jako polévkový ústav. Polévkový ústav měl zajistit během zimních měsíců v době oběda teplou stravu pro chudou školní mládež. Jednalo se o počín založený především na dobročinnosti místních obyvatel. Polévkový ústav měl svůj provoz ukončit s příchodem německé okupace.¹³²

Dalším významným momentem v životě školy byla rekonstrukce započatá v roce 1910, jejímž zlatým hřebem bylo umístění busty učitele národů Jana Amose Komenského nad hlavní vchod do budovy. Autorem busty byl královéhradecký štukatér Ladislav Jirotko.¹³³ Jeho synem byl spisovatel Zdeněk Jirotko, který se proslavil knihou *Saturnin*.¹³⁴

V červenci 1915 se v Čechách připomínalo pětisté výročí upálení Mistra Jana Husa a ani v Dohalicích tomu nebylo jinak. Tamní učitel Richard Petrůň inicioval v upomínku na významné historické výročí vysazení tzv. Husovy lípy, pod níž byl umístěn pamětní kámen.¹³⁵ V průběhu první světové války v Dohalicích a okolí našli útočiště po většinou židovští uprchlíci z Haliče, ale také migranti z Bukoviny. Děti uprchlíků se pak s těmi zdejšími účastnily školního vyučování na Dohaličkách.¹³⁶

Po skončení války zaznamenalo československé školství mnoha změn. Po rozpadu mocnářství byl výraznou postavou spojenou se školou řídící učitel Václav Deyl, který v polovině dvacátých let založil na Dohaličkách Lidovou školu hospodářskou.¹³⁷ Největší událostí týkající se dohalické školy v době první republiky měly být oslavy připomínající rok 1788, tedy sto padesáté výročí založení dohalické školní tradice. Plánovaná slavnost s bohatým kulturním programem měla proběhnout v červnu 1938. Nepříznivá politická situace však plánované oslavy zmařila. Namísto velkolepé slavnosti byla uspořádána pouze dobročinná besídka, jejíž výtěžek byl věnován na obranu státu.¹³⁸

¹³¹ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 2, Pamětní kniha 1873-1930, kn. č. 2, s. 14-15.

¹³² Tamtéž, s. 78-91.

¹³³ Tamtéž, s. 122.

¹³⁴ Jan PĚTA, *Literární průvodce Hradcem Králové. Literární místopis. Hradecká čítanka*, Hradec Králové 2016, s. 159-160.

¹³⁵ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 2, Pamětní kniha 1873-1930, kn. č. 2, s. 78.

¹³⁶ Tamtéž, s. 153-154 a 161.

¹³⁷ SOKA Hradec Králové, Lidová škola hospodářská Dohalice, inv. č. 1, Pamětní kniha lidové školy hospodářské v Dohaličkách 1925-1948, kn. č. 1, s. 1.

¹³⁸ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 3, Pamětní kniha 1930-1958, kn. č. 3, s. 84-85.

3. Stručné dějiny obce Vidochov

Vidochov leží v jičínském okrese, na rozdíl od Dohalic, které se nacházejí v okrese Hradec Králové. Nejaktuálnější údaje Českého statistického úřadu z roku 2019 uvádějí, že v obci žije téměř čtyři sta obyvatel.¹³⁹ Historicky je obec spjata s českým městem Nová Paka a oblastí Novopacka obecně.¹⁴⁰ Jelikož se jedná o ves situovanou v těsné blízkosti našich nejvyšších hor, je zřejmé, že od Dohalic se odlišuje rovněž vyšší nadmořskou výškou, která je téměř dvojnásobná. Víme také, že v minulosti patřila pod hejtmanství a okres Nová Paka.¹⁴¹ Do roku 1907 byla součástí Vidochova také Nedaříž.¹⁴²

První písemná zmínka o Vidochově pochází z roku 1386.¹⁴³ Stejně jako v případě Dohalic se jedná o 14. století.¹⁴⁴ Můžeme o nich tedy přemýšlet jako o místech s podobným historickým základem. V případě Vidochova však prameny mlčí o jakémkoli šlechtickém sídle na území dnešní obce. V tomto ohledu je připomínána spíše nedaleká Pecka.¹⁴⁵

Název Vidochov se vyvinul ze jména Viděchov, což znamenalo něco jako Viděchův dvůr. Pod vlivem v blízkosti se vyskytujícího místního názvu Vidonice na stejném panství došlo k proměnění názvu na Videchov, z čehož v poslední fázi vznikl Vidochov. Nedaleko Vidochova zřejmě existovala také ves Vidochovec (tzn. malý Vidochov), která pravděpodobně postupně splynula s Vidochovem. Německý název zní Widach, kde kořen slova Dach znamená střecha.¹⁴⁶

Církevní tradice se ve Vidochově začíná psát v první polovině 18. století. V roce 1726 byla za převora Víta Korejse vystavěna dřevěná kaple.¹⁴⁷ O tři roky později bylo vrchností povoleno zřízení hřbitova.¹⁴⁸ Dříve než došlo na založení farní lokálie roku 1854,¹⁴⁹ bylo pro ni a konečně také hřbitov v roce 1852 zakoupeno místo. V roce 1872 bylo rozhodnuto

¹³⁹ <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>

¹⁴⁰ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 133.

¹⁴¹ *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Dvacátýšestý díl*, Praha 1907, s. 671.

¹⁴² Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 134.

¹⁴³ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV., S-Ž*, Praha 1957, s. 540.

¹⁴⁴ SOKA Hradec Králové, Deyl Václav, inv. č. 111, kart. 9, *Dějiny jednotlivých obcí v okrese Královéhradeckém*, s. 24-25.

¹⁴⁵ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV., S-Ž*, Praha 1957, s. 540.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 540.

¹⁴⁷ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu novopackém*, Praha 1909, s. 167.

¹⁴⁸ SOKA Jičín, Božena JOHNOVÁ, *Farní úřad římskokatolický Vidochov. Inventář archivního fondu*, 1961.

¹⁴⁹ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu novopackém*, Praha 1909, s. 167.

o sloučení Vidochova pod jednu faru. Do té doby byl totiž rozdělen mezi fary dvě, a to v Nové Pace a Dolní Kalné. Nyní měla fara fungovat nejen pro osamostatněný Vidochov, ale také pro nedaleké obce Nedaříž a Horka.¹⁵⁰ Dnes zde stojí kostel svatých Andělů strážných. Pochází z roku 1879. Kostel, který v krajině vyniká díky fasádě tvořené z velké části červenými pískovcovými kvádríky, je vystavěn v duchu tehdy módního neorománského slohu s gotickými motivy.¹⁵¹ Kostel vysvětil královéhradecký biskup Josef Jan Evangelista Hais.¹⁵² Není bez zajímavosti, že do úřadu nastupoval v době, kdy v českých zemích zuřily národnostní a sociální problémy.¹⁵³ Paradoxní je tedy to, že biskup byl prvním takto vysoce postaveným prelátem hlásícím se k české národnosti,¹⁵⁴ který navíc vysvětil kostel ve vsi, kde převažovalo německé obyvatelstvo.¹⁵⁵ I zde je na místě komparace s Dohalicemi, tedy konkrétněji s příběhem tamního kostela. Ten byl totiž vysvěcen v roce 1896¹⁵⁶ Haisovým nástupcem Eduardem Janem Nepomukem Brynychem.¹⁵⁷ Oba biskupové byli formováni svou silnou pročeskou orientací, přičemž s biskupem Brynychem se setkáváme při vysvěcení ryze českého kostela, a naopak s jeho předchůdcem Haisem se setkáváme v prostředí kostela vystavěného na popud německého obyvatelstva.¹⁵⁸ Jak uvádí německá literatura, tak projevy českých katolíků měly podobu procesí, která procházela před první světovou válkou každou letní neděli obcí k nedaleké kapli.¹⁵⁹ Po roce 1945 zůstala vidochovská fara prázdná, neboť bývala obsazována německými kněžími a poslední německý farář byl odsunut. Posléze byla

¹⁵⁰ SOKA Jičín, Božena JOHNOVÁ, Farní úřad římskokatolický Vidochov. Inventář archivního fondu, 1961.

¹⁵¹ Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese novopackém*, Praha 1909, s. 167.

¹⁵² Josef Jan Evangelista Hais (1829-1892) byl v letech 1875-1892 18. královéhradeckým biskupem. Pocházel z jižních Čech. Studoval mimo jiné i ve Vídni. Hlásil se k české národnosti. V Hradci Králové proslul dobročinností a činorodostí. Nechal založit diecézní ústav pro hluchoněmé děti v blízkosti biskupského kněžského semináře. Ústav získal své jméno podle korunního prince Rudolfa, kterého ve své rezidenci hostil biskup Hais.

¹⁵³ Zdeněk SRP, *Královéhradecké biskupství v proměnách staletí*, Hradec Králové 2005, s. 87.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 87.

¹⁵⁵ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupně a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 133.

¹⁵⁶ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 2, Pamětní kniha 1873-1930, kn. č. 2, s. 60.

¹⁵⁷ Eduard Jan Nepomuk Brynych (1846-1902) byl devatenáctým královéhradeckým biskupem. Svůj úřad zastával mezi roky 1892-1902. Studoval v Jičíně a jeho další kroky směřovaly do centra diecéze. Proslavil se také jako autor náboženské beletrie. Stejně jako jeho předchůdce se hlásil k české národnosti. Byl velmi aktivní v církevní politické oblasti. Hrdě bojoval za český národ. Dostal se do sporu s německými nacionalisty v Trutnově a okolí. Velké úsilí vynaložil na péči o staré a nemocné kněze. V Hradci Králové nechal vybudovat spolkový dům Adalbertinum, nový chlapecký konvikt Borromeum a Nové Rudolfinum. S Dohalicemi krom vysvěcení tamního kostela spojuje také to, že když biskup zahájil dostavbu Bílé věže v Hradci Králové, tak si pro projekt nevybral jiného stavitele než Ludvíka Láblera. Ten byl autorem dohalského kostela. Na tomto místě se nabízí otázka, zda se s dílem tohoto stavitele nemohl seznámit právě ve spojitosti s Dohalicemi.

¹⁵⁸ SOKA Jičín, Božena JOHNOVÁ, Farní úřad římskokatolický Vidochov. Inventář archivního fondu, 1961.

¹⁵⁹ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupně a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 135.

pro nedostatek duchovních spravována farářem z nedaleké Staré Paky.¹⁶⁰ V současné době je Vidochov součástí Římskokatolické farnosti Pecka.¹⁶¹

Zejména v 19. a první polovině 20. století formovala Vidochov a okolí národnostní otázka. Vidochov byl totiž situován do německé enklávy rozpínající se na severovýchod od Nové Paky.¹⁶² Ve Vidochově bychom v roce 1880 našli 21,3 % obyvatel s českou obcovací řečí. O deset let později bylo ve Vidochově zjištěno 154 osob mluvících česky a 772 mluvících německy. V roce 1900 byl zaznamenán pokles obyvatel na obou stranách. Za dalších deset let bylo napočítáno 85 obyvatel s českou obcovací řečí, přičemž osob hovořících německy bylo 652.¹⁶³ Sčítání obyvatel v roce 1930 ukázalo, že ve Vidochově bylo 103 domů a 554 obyvatel. Českých obyvatel zde žilo 72, a naopak obyvatel německé národnosti bychom zde našli 481.¹⁶⁴

Rozdílná situace s Dohalicemi panuje také ve způsobu obživy místního lidu. Zatímco v Dohalicích přála úrodná půda a nížinná poloha zejména zemědělství,¹⁶⁵ v případě Vidochova byla situace naprosto odlišná. V minulosti se ve vsi rozvíjelo pro oblast Krkonoš tolik typické tkalcovství.¹⁶⁶ Tkalcovství se dařilo jak v chalupách, tak i ve zdejší mechanické tkalcovně.¹⁶⁷ Tato velká tkalcovna byla známá jako Löwenbachova tkalcovna a zaměstnávala mnoho českých dělníků.¹⁶⁸ Našli bychom zde také továrnu na kávové náhražky. Nejbližší železniční stanice se dosud nachází v nepříliš vzdálené obci Horka u Staré Paky.¹⁶⁹ Se železnicí se pojí jeden z výraznějších národnostních konfliktů, který se v okolí udál. Na jaře 1920 vypukl spor o pojmenování zmíněné železniční stanice. Tu nakonec přes mnohé peripetie zdobil až do roku 1938 pouze český nápis Horka-Vidochov.¹⁷⁰

3.1 Škola ve Vidochově před rokem 1945

S dějinami vidochovského vzdělávání je spojeno zejména německé školství, a to až do konce druhé světové války. Škola byla ve Vidochově zřízena o necelá dvě desetiletí později

¹⁶⁰ SOKA Jičín, Božena JOHNOVÁ, Farní úřad římskokatolický Vidochov. Inventář archivního fondu, 1961.

¹⁶¹ <http://www.bihk.cz/dieceze/pecka/vidochov/>

¹⁶² Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 133.

¹⁶³ Tamtéž, s. 134.

¹⁶⁴ Jan JUŘENA, *Soumrak nad českým Podkrkonoším. Německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*, Mladá Boleslav 2013, s. 14-15.

¹⁶⁵ Obecní úřad Dohalice, Pamětní kniha pro obec Dohalice, s. 7.

¹⁶⁶ Např. viz Bohumír SMUTNÝ, Ivo ĽABOREWICZ, *Textilní výroba*, in: Jirí FLOUSEK a kol., *Krkonoše: příroda, historie, život*, Praha 2007.

¹⁶⁷ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Dvacátýšestý díl*, Praha 1907, s. 671.

¹⁶⁸ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 134.

¹⁶⁹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí: Dvacátýšestý díl*, Praha 1907, s. 671.

¹⁷⁰ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 136.

než v Dohalicích, když roku 1795 vešel v platnost guberniální výnos, který povoloval otevření německé školy. Do této školy docházely jednak děti z Vidochova, ale jednak také z Nedaříže a části Stupné. Do roku 1808 byla škola umístěna v domě čp. 78. Nová škola vznikla díky náboženskému fondu. Náklady na stavbu školy činily více než dva tisíce zlatých. Se stavbou školy pomáhali tamní obyvatelé. Jednotřídní škola nebyla dostačující, tudíž od poslední čtvrtiny 19. století vnímáme snahy o rozšíření budovy. Přístavba byla v osmdesátých letech opravdu dokončena, přičemž výrazný úbytek žáků přišel v roce 1905, kdy v Nedaříži vznikla samostatná škola, která ale svou činnost ukončila již v roce 1923.¹⁷¹ Po druhé světové válce nebyla již německá škola obnovena. Nahradila ji česká škola fungující do dnešních dnů.¹⁷²

Pokud hovoříme o Vidochově, je vhodné se pozastavit i u sousední obce Stupná, a to zejména mluvíme-li o školství a vzdělávání ve Vidochově a blízkém okolí. Ve Stupné došlo jako v první obci ležící v německé enklávě severovýchodně od české Nové Paky k otevření české školy.¹⁷³ Stalo se tak po velkých snahách 7. září 1919 v čele se správcem jednotřídní české obecné školy Antonínem Portíkem.¹⁷⁴ Škola na svém počátku sídlila v domě patřícím Národní jednotě severočeské.¹⁷⁵ Od roku 1921 začala využívat prostory v tamní německé škole patřící spolku Schulverein.¹⁷⁶ Školu navštěvovaly nejen děti ze Stupné, ale rovněž také ze sousedního Vidochova. Pro zajímavost můžeme zmínit zavedení výuky československého i českobratrského evangelického náboženství ve třicátých letech.¹⁷⁷ Ve školním roce 1933/1934 došlo konečně k otevření české školy ve Vidochově. Vidochovské děti tak nemusely docházet do sousední obce.¹⁷⁸

Česká menšinová škola ve Vidochově se ale měla otevřít již o několik let dříve. Už na podzim roku 1926 začalo vyjednávání o jejím založení. Nicméně došlo ke komplikacím ohledně nízkého počtu dětí, které by do školy docházely, a tak bylo její otevření odloženo. Ministerstvo školství a osvěty dokonce výnosem z 20. června 1927 českou jednotřídní školu ve Vidochově zřídilo. Zároveň byla v době letních prázdnin jmenována správkyní školy Františka Portíková. V tento moment bylo připraveno veškeré vybavení potřebné pro fungování

¹⁷¹ SOkA Jičín, Národní škola Vidochov, inv. č. 1, Zápis o založení vidochovské školy, kn. č. 1.

¹⁷² SOkA Jičín, Božena JOHNOVÁ, Národní škola Vidochov a Místní školní rada ve Vidochově. Inventář archivního fondu, 1967.

¹⁷³ Ve Stupné byla od roku 1929 rovněž i mateřská škola.

¹⁷⁴ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 136.

¹⁷⁵ Přední český obranný spolek, který se staral o českou menšinu v prostoru od Krušných hor až po Orlické hory. Mimo jiné podporoval zakládání českých menšinových škol nebo se staral o osvětu a kulturní vyžití Čechů. Na popud tohoto spolku vznikla ve Vidochově v roce 1890 česká knihovna, která fungovala zhruba do roku 1905.

¹⁷⁶ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 140.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 138.

¹⁷⁸ Tamtéž.

školy. Otevření školy by znamenalo pro vidochovské děti české národnosti konec zdlouhavému docházení do škol ve Stupné, Horkách či Nové Pace. Tentokrát však situaci komplikovalo hledání vhodného sídla pro školu.¹⁷⁹

Než byla na počátku třicátých let 20. století znovu otevřena myšlenka na zrealizování české školy v obci, došlo ve školním roce 1931/1932 k založení české knihovny. V následujícím školním roce se uskutečnil zápis, ze kterého vzešlo osm budoucích žáků nové vidochovské školy, která začala fungovat od 1. září 1933. Není zcela jasné, kde škola sídlila, ale nejpravděpodobnější variantou je nově vystavěný dům čp. 95. Unikátní je to, že zřizovatelem školy nebyl Československý stát, nýbrž Ústřední matice školská. Situace se ale změnila v roce 1937. Z české soukromé obecné školy ve Vidochově se stal majetek Československa. Víme, že v předválečné době zde jako učitelé působili Rudolf Horáček, Josef Houser, Oldřich Hoffman a Vojtěch Bujárek.¹⁸⁰ Za zmínku jistě stojí, že mezi českými školami ve Vidochově a Stupné fungovala častá spolupráce. Žáci obou jednotřídek se tak mohli setkávat při vánoční nadílce či výletech do Hradce Králové či Prahy.¹⁸¹

Po mnichovských událostech došlo k zániku českých menšinových škol ve Vidochově a Stupné, neboť část Novopacka připadla nacistickému Německu. Provoz škol byl obnoven na počátku října 1938, kdy se podařilo zařízení škol dostat do nezabraného území.¹⁸²

¹⁷⁹ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 141.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 142.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 142-143.

¹⁸² Tamtéž, s. 145.

METODOLOGICKÁ ČÁST

1. Téma a výzkumná otázka

Diplomová práce nazvaná *S Benešem, Gottwaldem, Zápotockým i Novotným nad hlavou. Žák a česká národní škola mezi válkou a socialismem (1945-1960) metodou orální historie* si klade za cíl upozornit na problematiku vývoje školství v Československu zejména z pohledu dítěte. Tato úvaha vychází z jednoduchého faktu, kdy v těchto dnech jen obtížně najdeme mezi potencionálními narátory kantory působící v poválečném Československu. Zároveň se na tuto tematiku zmapovanou z pohledu učitele v minulosti zaměřily již jiné práce.

Pozornost bude v práci cílena především na dítě. Zájem bude orientován na změny v životě žáka v důsledku konce druhé světové války a následně po únoru 1948. Práce bude sledovat každodenní život žáka ve škole se zaměřením na změny způsobené proměnou režimů. Práce přiblíží vývoj československého školství, zařízení a vybavení školních budov ale i to, jakou roli hrála instituce školy v životě obce. Diplomová práce vezme v potaz také rodinné a sociální zázemí žáků, což je podle odlišných charakterů regionů zřejmý faktor.

K diplomové práci bude přistupováno jako ke komparativní studii. Předmětem komparace budou tedy dvě východočeské národní školy v Dohalicích a Vidochově. Obě školy dosud fungují. Setkáváme se však s odlišnou situací. Zatímco dohaličská škola byla vždy národně česká a jedinou výraznou změnou v její existenci je to, že z počátku byla školou farní¹⁸³ a dnes už jí samozřejmě není. Oproti tomu měla vidochovská škola díky německé většině obyvatelstva, které převládalo ve vsi až do poválečného odsunu, zejména ve 20. století poněkud pohnutější osud. Jako zásadní důsledek odsunu německého obyvatelstva se však pro tuto práci jeví to, že se nám nedochovaly téměř žádné písemné prameny, neboť původní německé obyvatelstvo opustilo Vidochov spolu s kronikami apod.¹⁸⁴ V případě Dohalic se setkáváme s bohatou pramennou základnou, a to často v případě školy i zcela výjimečnou a hodnou pozornosti v celorepublikovém kontextu.¹⁸⁵ Rozdílnost v případě dostupnosti písemných pramenů je tedy potřeba chápat jako jeden z výsledků komparace.

¹⁸³ Václav DEYL, *Školy v nynějším školním okrese královéhradeckém v r. 1841*, in: Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu i dům 1/1940, s. 2.

¹⁸⁴ Viz Státní okresní archiv Jičín či Obecní úřad Vidochov.

¹⁸⁵ Ve Státním okresním archivu Hradec Králové je dochována unikátní Kniha cti a chvály hodných žáků (1797-1871) či Pamětní kniha lidové školy hospodářské v Dohaličkách (1925-1948). Ego dokumenty jsou v tomto případě zastoupeny nevydanými paměťmi prvorepublikového řídicího učitele Václava Deyla, jehož spolužákem byl český učitel a spisovatel Eduard Štorch.

V případě Vidochova tedy chybí dostatečná pramenná základna, oproti Dohalicím se však může pyšnit odbornou studií.

Obě venkovské školy dohromady v podstatě představují reprezentativní vzorek ilustrující československé dvacáté století. Vidochov, kterým procházela hranice Deutschböhmen,¹⁸⁶ se v první polovině minulého století spolu s okolními obcemi potýkal s národnostními problémy. Občané české národnosti zde představovali pouze menšinu. Jedním z jejich cílů bylo zřízení české školy, což se povedlo pouze částečně. A v případě Vidochova se tedy budeme bavit o školní budově s německou minulostí. Na druhé straně Dohalice představují model čistě české venkovské školy pyšnicí se velmi dlouhou školskou tradicí. Meziválečné období zde proběhlo s lehkostí, s jakou se na tato léta nejčastěji vzpomíná. Na místo národnostních bojů zde byl opěvován vznik republiky, čehož byli právě kantoři hrdými podporovateli. Fungovalo zde nemálo spolků včetně ochotnického divadla a dalšího volnočasového vyžití. Dynamickou podobu zde mělo spíše 19. století, kdy se touto oblastí prohnala ničivá Prusko-rakouská válka definující tamní krajinu na dlouho dopředu.

Zájem bude orientován na změny v životě žáka v důsledku konce druhé světové války a následně po únoru 1948. Práce bude sledovat každodenní život žáka ve škole se zaměřením na změny způsobené proměnou režimů. Práce přiblíží vývoj československého školství, zařízení a vybavení školních budov ale i to, jakou roli hrála instituce školy v životě obce. Diplomová práce vezme v potaz také rodinné a sociální zázemí žáků, což je podle odlišných charakterů regionů zřejmý faktor.

Jedním z důvodů pro volbu tématu bylo to, že jsem již v bakalářské práci zpracovávala dějiny dohalické školy. Jednalo se ovšem o období od poloviny 19. století do počátku druhé světové války. Zbývalo proto zmapovat změny, které přinesla válka a následné dynamické změny na poli československé politiky. Pro větší pestrost práce se komparativní metoda jevila jako více než vhodná. O to více s národní školou ležící sice ve stejném kraji, ale mající odlišnou minulost, která však zároveň ilustruje jednu z nezanedbatelných kapitol našich moderních dějin. Dalším důvod pro výběr tématu byl zájem o dějiny školství obecně, a to navíc podpořený zásadním nedostatkem odborné literatury zabývající se touto oblastí, a to ještě k tomu v natolik specifické době. Nakonec je vhodné zmínit i to, že se zájem orálních historiků dotýká především novějších témat. Náměty pro výzkum ze spodní hranice soudobých dějin pro ně nejsou příliš atraktivní, přitom je třeba mít na paměti, že postupně ubývá pamětníků na toto období.

¹⁸⁶ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupně a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014, s. 135.

2. Literatura a archivní prameny

V kapitole přibližující téma a vymezení diplomové práce, je připomenuto, že podobné práce dosud vznikaly především se záměrem zkoumat učitele. Na tomto místě můžeme zmínit alespoň tři z nich, a to s drobnou poznámkou, že dvě zobrazují pozdější období než to, které je předmětem této diplomové práce. První z nich je kolektivním dílem jihomoravských badatelů Jiřího Zounka, Michala Šimáněho a Dany Knotové s názvem *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*.¹⁸⁷ Rovněž druhá kniha pochází z pera stejného autorského tria. Ti se tentokrát zaměřili zejména na období normalizace, na což upozorňuje i titul díla *Normální život v nenormální době: Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*.¹⁸⁸ Třetím zástupcem je pak kniha Dany Moree z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy *Učitelé na vlnách transformace: Kultura školy před rokem 1989 a po něm*.¹⁸⁹

Specifickým problémem této práce je to, že nemapuje celou naši zemi, ale zaměřuje se pouze na dvě lokality: obce Dohalice a Vidochov v Královéhradeckém kraji. Bude tedy naopak přínosná v tom, že zároveň se sledováním vývoje v československém poválečném školství přinese také vhled do tradičně české vsi v komparaci s obcí ležící v bývalých Sudetech. Na tomto místě nelze nezmínit studii věnovanou česko-německým vztahům ve Vidochově a sousední Stupné. Autorem studie *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938* je trutnovský historik Ondřej Vašata.¹⁹⁰ Pokud máme jmenovat nějaké tituly věnující se české vsi v hlubší i nedávné minulosti můžeme jednak zmínit kolektivní dílo *Lidová kultura* z tematické řady *Velkých dějin zemí Koruny české*,¹⁹¹ jednak můžeme upozornit na knihu Evy Večerkové *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*.¹⁹²

Na tematiku dětství obecně pak upozorňuje zejména autorské duo Jiří Knapík a Martin Franc. Nesmíme však rovněž opomíjet i jejich samostatnou tvorbu. Z plodné spolupráce obou historiků vzešlo v posledních letech hned několik obsáhlých titulů. Jmenovat můžeme nejnovější z knih *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých*

¹⁸⁷ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Socialistická základní škola pohledem pamětníků: Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*, Praha 2017.

¹⁸⁸ Jiří ZOUNEK, Michal ŠIMÁNĚ a Dana KNOTOVÁ, *Normální život v nenormální době: Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*, Praha 2017.

¹⁸⁹ Dana MOREE, *Učitelé na vlnách transformace: Kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Praha 2013.

¹⁹⁰ Ondřej VAŠATA, *Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka*, Semily 2014.

¹⁹¹ František BAHENSKÝ a kol., *Lidová kultura. Velké dějiny zemí Koruny české*, Praha 2014.

¹⁹² Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015.

zemích 1948-1970,¹⁹³ která zároveň komplexně mapuje problematiku dětství mimo školní lavice. Přínosná je pro nás i proto, že téměř kompletně pokrývá diplomovou prací vymezené období a představuje tak velice cenný doprovodný materiál. Dobu kolem poloviny minulého století ilustrují také publikace *Volný čas v českých zemích 1957-1967*¹⁹⁴ či dvousvazkový *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*.¹⁹⁵ Jiří Knapík je navíc podepsán i pod titulem *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, který je pro tuto práci přínosný zejména kapitolou zabývající se školskými zákony z let 1948 a 1953.¹⁹⁶ V případě samostatné badatelské činnosti Martina France můžeme upozornit na jeho studii *Rumfordská polévka a jiné pochoutky. Stravování chudých v habsburské monarchii v 1. polovině 19. století*¹⁹⁷ ve sborníku vydávaném každoročně v rámci plzeňských sympózií, která se našeho tématu dotýká ovšem jen velmi okrajově. Zvláštní pozornost si zaslouží další z jeho textů *Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu*.¹⁹⁸

Autorkou věnující se hojně tématům spojeným s dětstvím nejen v druhé polovině minulého století je také Pavlína Kourová. Ač se její práce dotýkají školství jen okrajově, problematika dětství s ním souvisí úzce. Z jejích studií a kratších textů můžeme jmenovat například příspěvek věnovaný dětské literatuře *Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí*.¹⁹⁹ Častým tématem dotýkajícím se školního prostředí byl sběr mandelinky bramborové, o které se autorka rozepsala ve studii *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*.²⁰⁰ Někteří narátoři v rozhovorech zmiňovali poválečnou západní pomoc UNRRA, o níž se Pavlína Kourová rozepsala ve článku *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*.²⁰¹ S dětstvím ve 20. století jsou rovněž neodmyslitelně spjaté vánoční svátky. O těch ve stínu Sovětského svazu se dočteme v textu *Z Čukotky*

¹⁹³ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948-1970*, Praha 2018.

¹⁹⁴ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Volný čas v českých zemích 1957-1967*, Praha 2013.

¹⁹⁵ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011.

¹⁹⁶ Jiří KNAPÍK, *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava 2014.

¹⁹⁷ Martin FRANC, *Rumfordská polévka a jiné pochoutky. Stravování chudých v habsburské monarchii v 1. polovině 19. století*, in: Útisk-charita-vyloučení. Sociální 19. století. Sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století, Praha 2015.

¹⁹⁸ Martin FRANC, *Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu*, in: Pět studií k dějinám české společnosti, Praha 2008.

¹⁹⁹ Pavlína KOUROVÁ, *Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí*, in: Dějiny a současnost 1/2007.

²⁰⁰ Pavlína KOUROVÁ, *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in: Paměť a dějiny 1/2008.

²⁰¹ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: Dějiny a současnost 11/2007.

do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz.²⁰² Pro úplnost je třeba dodat, že problematikou Vánoc se Pavlína Kourová zabývala mnohem podrobněji spolu s manželem Petrem Kourou v knize *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin.*²⁰³

Krom již zmíněných a naprosto vyčerpávajících děl Martina France a Jiřího Knapíka nemůžeme opomenout upozornit na dlouholetý výzkum Mileny Lenderové a jejích spolupracovníků. Knihy, pod kterými je spolu se svými kolegy podepsána sice mapují dobu 19. století, nicméně slouží jako fundovaný základ pro seznámení se s tématem dětství a dějin školství na našem území. Bonusem její práce je to, že se jedná o badatelku z prostředí východních Čech, což je více než příhodné vzhledem k charakteru této diplomové práce. Z mnoha titulů pojících se s jejím jménem vyzdvihneme především tři z nich. První publikace je nazvaná *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století,*²⁰⁴ druhá odehrávající se na pozadí Velké války nese titul *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*²⁰⁵ a do třetice uvedeme spíše přehledovou knihu *Z dějin české každodennosti: život v 19. století,*²⁰⁶ jež obsahuje poměrně rozsáhlou kapitolu věnovanou škole. Jednou z nejnovějších publikací zaměřujících se na tematiku školství ve 20. století je kolektivní dílo mapující meziválečnou éru „*Národní školství za první Československé republiky.*“²⁰⁷

Pokud se máme vrátit do prostředí východních Čech, a to ještě konkrétněji přímo do tamní metropole, tak nelze opomenout studii Jany Černé *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století.*²⁰⁸ V podobném duchu jsou vedeny úvody knih vzešlých ze spolupráce Jiřího Zounka, Michala Šimáného a Dany Knotové.

²⁰² Pavlína KOUROVÁ, *Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz*, in: Dějiny a současnost 12/2007.

²⁰³ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018.

²⁰⁴ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.

²⁰⁵ Milena LENDEROVÁ, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK, *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*, Praha 2015.

²⁰⁶ Milena LENDEROVÁ, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praha 2017.

²⁰⁷ Tomáš KASPER, Dana KASPEROVÁ, Markéta PÁNKOVÁ, „*Národní školství za první Československé republiky*“, Praha 2018.

²⁰⁸ Jana ČERNÁ, *Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století*, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století XII*, Hradec Králové 2017.

Zajímavým příspěvkem k tématice školy v polovině minulého století je pak krátká studie Jana Randáka nazvaná *Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny, nebo osvícenský projekt?*.²⁰⁹

Historiků, didaktiků a dalších badatelů zabývajících se tematikou školství je a bylo samozřejmě mnohem více. Tudíž by bylo vhodné připomenout alespoň některá další významná jména, mezi kterými bychom například našli Jana Šafránka, Otakara Kádnera, Františka Morkese, Pavlu Vošahlíkovou, Karla Rýdla, Pavlu Koritenskou, Markétu Pánkovou, Danu a Tomáše Kasperovi či Magdalénu Šustovou.

Samotná diplomová práce nemůže vzniknout pouze za doprovodu literatury. Prim hrají především prameny. V tomto případě jednak ústní, jak napovídá název práce, ale samozřejmě i písemné. Ty se nacházejí především ve dvou východočeských archivech. Na prvním místě je to Státní okresní archiv Hradec Králové, který je následován Státním okresním archivem Jičín. Když mluvíme o písemných pramenech, tak máme na mysli zejména školní kroniky. Královéhradecký okresní archiv disponuje pamětními knihami školy na Dohaličkách z let 1838-1871, 1873-1930 a 1930-1958. A jak už bylo naznačeno, tak v případě vidochovské školy nemáme k dispozici žádnou takovouto kroniku či pamětní knihu. Poslední z dohalických školních pamětních knih je dosud umístěna přímo ve školní budově, neboť ještě není dokončena. Obsahuje ale pro nás ještě důležitá léta 1958-1960. Jičínský okresní archiv nabízí k Vidochovu jen střípky archiválií, a tím ještě spíše těch, které se dotýkají školy. Přehledné a stručné informace k dějinám obce, školy a kostela přináší alespoň úvody inventárních seznamů jednotlivých archivních fondů.

²⁰⁹ Jan RANDÁK, *Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny, nebo osvícenský projekt?*, in: *Dějiny a současnost* 7/2018.

3. Otázka metodologie

3.1 Orální historie

Orálněhistorický přístup na tomto místě netřeba blíže představovat. Orální historie se stala nedílnou součástí této práce a zároveň hlavním zdrojem detailního poznání ohledně poválečného československého venkovského školství. Ačkoli je podrobněji vzpomenua níže, bude na tomto místě zmíněno jen několik základních informací. Orální historie je metodou či oborem orientovaným na shromažďování ústních svědectví osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, jež je předmětem výzkumu, anebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o jejich osobě nebo mohou pomoci v generalizování problému, který je předmětem zájmu.²¹⁰ Vrcholem této metody je rozhovor vedený tazatelem, který vznikne během obvykle dvou setkání a následná analýza a interpretace nahraných rozhovorů.²¹¹ V této diplomové práci byli narátory někdejší žáci navštěvující dvě konkrétní národní školy v letech 1945-1960. Práce s pamětníky a tím získaná cenná svědectví o minulosti jsou největším přínosem tohoto oboru či metody.

3.2 Komparativní metoda

Druhou a neméně důležitou metodou, která je v práci použita, je metoda komparativní. Nejčastější variantou komparativního výzkumu je právě výzkum orientovaný historicky. Cílem takového výzkumu je srovnávání dle různých hledisek různé kultury, určité společnosti, sociální skupiny či instituce a organizace v různých historických obdobích.²¹² Komparace pak v nejobecnějším smyslu znamená způsob myšlení spočívající ve vzájemném přiřazování jevů k sobě a v uvažování o jejich podobnostech a rozdílnostech.²¹³

Pro použití komparativní metody je nezbytné určení několika bodů: definování objektu komparace, určení cíle komparace, stanovení kritéria komparace a určení vztahu komparativního postupu k časové ose.²¹⁴ V této práci budou předměty komparace, jak už bylo vícekrát zmíněno, dvě východočeské obce Dohalice a Vidochov. Výsledkem komparace bude to, jak se vývoj ve školství v době mezi léty 1945-1960 projevil v těchto školách. Zároveň

²¹⁰ Miroslav VANĚK a Pavel MÜCKE, *Orální historie*, in: Jana ČECHUROVÁ, Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 421.

²¹¹ Blíže Miroslav VANĚK a Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha 2015.

²¹² https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/V%C3%BDzkum_komparativn%C3%AD

²¹³ <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Komparace>

²¹⁴ Václav BŮŽEK, *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994, s. 62.

nás bude zajímat i to, jak se od sebe lišily školy ve Vidochově a v Dohalicích, co se týče historického vývoje nebo množství dochovaných pramenů. Hlavními prostředky komparace budou jednak orálněhistorické rozhovory, a jednak písemné prameny.

3.3 Regionální dějiny

Do třetice nelze nezmínit v historiografii někdy možná opomíjené regionální dějiny, které jsou nedílnou součástí této diplomové práce. Regionální dějiny jsou často zaměňovány s mikrohistorií. A není divu. Oba směry jsou si v lecčems podobné. Předmětem bádání obou směrů bývá často vesnice. I když spektrum mikrohistorického bádání je mnohem širší.²¹⁵

V našem případě není na první pohled zcela zřejmé, zda vyniknou spíše regionální dějiny nebo mikrohistorie, která objevuje vlastního tvůrce lidského příběhu, jenž se dostává do centra pozornosti.²¹⁶ Samozřejmě je hlavní postavou této práce žák, ale zároveň se nejedná o konkrétní postavu jako byl například tolik proslavený mlynář Menocchio.²¹⁷ Mohlo by se tedy zdát, že mikrohistorie bude v tomto konkrétním případě stát spíše stranou. Pohled regionálních dějin je pro tuto práci zásadnější také možná v tom, že zde nejsou opomenuty konkrétní dějiny jednotlivých obcí s jejich lokálními či regionálními specifiky. Tomu napovídá rovněž i to, že region je možné charakterizovat jako část celku disponující stejnými nebo podobnými znaky, jejichž soubor se historicky proměňuje.²¹⁸ Region jako takový však nikdy nepatřil mezi předmět zájmu mikrohistorie.²¹⁹

Rozdíl mezi mikrohistorickým přístupem a regionálními dějinami lze spatřit rovněž v tom, že mikrohistorici se nezaměřují pouze na zkoumání dějinného detailu, ale v malém lokálním prostoru se pokouší objevit horizont, který umožňuje obecně poznat společenství vesnice a posoudit úlohu skupiny či jedince v dobových souvislostech. Mikrohistorici tedy spíše „vedou výzkum ve vesnici“, než aby „studovali vesnice“.²²⁰

²¹⁵ Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie a raněnovověká studia. Možnosti a meze jednoho historiografického konceptu*, in: Časopis Matice moravské 135/2016, 362.

²¹⁶ Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 13.

²¹⁷ Carlo GINZBURG, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000.

²¹⁸ Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 13.

²¹⁹ Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie a raněnovověká studia. Možnosti a meze jednoho historiografického konceptu*, in: Časopis Matice moravské 135/2016, 365.

²²⁰ Josef PETRÁŇ, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 13.

4. Narátor

Narátor je nejdůležitějším článkem této práce. Už v úvodu je zmíněno, že celá diplomová práce je zaměřena na žáka. A žákem byl každý z oslovených narátorů. Výběr vhodných narátorů je bezesporu jedním ze zásadních kroků pro počínající výzkum. Mým záměrem bylo jako narátory využít někdejší žáky z dohalické a vidochovské školy. O zaměstnancích ať už pedagogických či nepedagogických jsem neuvažovala, neboť je málo pravděpodobné, že by byli ještě naživu. Vycházím totiž z předpokladu, že se většina někdejších pedagogů i dalších zaměstnanců, narodila na počátku 20. století. Navíc samotným narátorům bylo v několika případech kolem osmdesáti let. Začalo tedy pátrání po potenciálních narátorech. Z časových důvodů jsem se rozhodla oslovit deset pamětníků, z každé školy pět.²²¹ V tomto konkrétním případě jsem začala narátory hledat ve vlastní rodině, přičemž jsem doufala v následné rozvinutí metody snowball sampling technique.²²²

První z oslovených narátorů z vidochovské školy byla moje babička a její sestra.²²³ Velmi mě zaujal motiv využití sourozenců ve výzkumu, a proto jsem se snažila dohledat sestry narátorky i v Dohalicích. Vedení rozhovorů se sourozenci probíhalo odděleně,²²⁴ tudíž přineslo nespočet zajímavých podnětů ke komparaci nejen jednotlivých škol, ale i vzpomínek každé ze sester. Hledání narátorů v Dohalicích velmi ulehčil fakt, že obec oslavovala v červnu 2019 výročí školy, tudíž se na tomto místě sešlo více potenciálních narátorů. Krom zmíněné metody snowball sampling technique a vlastních kontaktů v rámci rodiny, mi velmi pomohla pracovnice Obecního úřadu Vidochovo. Ta mi nejen doporučila potenciální narátory, ale rovněž mi potvrdila, že se nedochovaly archiválie potřebné pro tuto diplomovou práci. Opravdu jen malý zlomek se nachází ve Státním okresním archivu Jičín. Většinová část, a to zejména kroniky, zmizely spolu s odsunutým německým obyvatelstvem.

Velkým benefitem je to, že většina narátorů dosud žije v témže místě jako v dětském věku, tedy v místě, kde se nachází některá ze zkoumaných škol nebo v blízkém okolí. Rozhovory s jedním z vidochovských narátorů dokonce probíhaly v domě, ze kterého narátor

²²¹ Rozhovory byly nakonec kvůli šířící se pandemii uskutečněny pouze s devíti narátory.

²²² Miroslav VANĚK a Pavel MŮCKE, Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie, Praha 2015, s. 159.

²²³ Plně jsem si uvědomovala rizika zapojení členů vlastní rodiny do výzkumu. V tomto případě může jako velká inspirace a metodologická pomůcka sloužit publikace: Radmila ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Irena SOBOTKOVÁ, Marcin FILIPOWICZ, Alena ZACHOVÁ, Jitka KOHOUTOVÁ a Marek PETRŮ, *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018.

²²⁴ V jednom případě byla při nahrávání druhého rozhovoru přítomna starší sestra narátorky, jenž byla do výzkumu rovněž zařazena. Její přítomnost zajistila výrazněji lepší komfort narátorky a zároveň do probíhajícího rozhovoru zasahovala pouze minimálně.

jako chlapec denně vyrážel do školy, s níž tento dům sousedil. I v případě Dohalic se našel někdejší žák, který od raného dětství žije ve stejném domě. Jedna z narátorek se po svatbě přesunula z rodné chalupy do sousední novostavby. Také zbylí narátoři žijí v okolních městech či obcích. Nikdo z nich se neprovdal či neoženil do vzdálenějšího regionu.

Zprvu se zdálo, že budou převládat ženy narátorky. Hlavním důvodem pro tuto domněnku se jevila zvýšená mužská mortalita.²²⁵ Nakonec se ale ukázalo, že muži byli výrazně ochotnější poskytovat rozhovory než ženy. Ty se často styděly a argumentovaly tím, že jsou obyčejné a nevědí čím by historii mohly přispět.²²⁶ Poměr mužů a žen mezi narátory se v konečné fázi ustálil na podobné úrovni.

Ke kontaktování narátorů jsem využila několik způsobů. Nejčastěji jsem narátory oslovovala telefonicky. V jednom případě byla využita elektronická pošta. Velmi se mi osvědčil způsob, kdy jsem neoslovovala potencionální narátory přímo, ale využila jsem kontaktů s jejich příbuznými či známými, a to samozřejmě jen v případě, pokud se nejednalo o narátory získané na základě snowball sampling technique. Přímluva od známého člověka či případně i to, že jsem vnučkou jedné z narátorek, mi pomohlo zajistit lepší pozici pro příslibení rozhovorů. Mohl rovněž vzniknout jistější vztah mezi narátorem a tazatelem při vedení rozhovoru. V jednom případě došlo k nepříjemné situaci, kdy potencionální narátor i přes domluvené setkání, neotevřel a rozvor tudíž nemohl vzniknout.

Specifickým rysem této práce je to, že všichni narátoři byli v důchodovém věku. Muselo k nim být tedy přístupováno s vědomím několika drobných omezení. Jednotlivé rozhovory nejsou příliš rozsáhlé, aby nebyli narátoři příliš unavení. Zásadní komplikací byl zdravotní stav, který se projevil zejména v případě jednoho narátora. Z důvodu opravdu vážné zdravotní situace byl s tímto narátorem nahrán pouze jeden rozhovor. Ten byl ale pro vznik této práce natolik zásadní, že jsem velice vděčná za to, že se mohl uskutečnit. Domnívala jsem se totiž, že vzpomínky syna řídícího učitele jedné ze škol by v práci rozhodně neměly chybět.

Pro výběr narátorů jsem neměla stanovena pevná pravidla, nicméně alespoň bez rámcových kritérií bych se také neobešla. Zřejmým faktorem bylo to, že narátor musel být žákem dohalské či vidochovské školy mezi léty 1945 až 1960. Bylo tedy zřejmé, že nejstarší narátoři budou narozeni v roce 1939, tedy v prvním roce druhé světové války. Naopak ti nejmladší z narátorů byli narozeni kolem poloviny padesátých let. Na rozložení pohlaví jsem zpočátku nehleděla vůbec, ale jak už bylo naznačeno výše, nakonec

²²⁵ <https://www.czso.cz/documents/10180/91605937/300002190226.pdf/22d9e5ba-1e5d-424e-bb6f-49a775af2952?version=1.1>

²²⁶ Viz Miroslav VANĚK a Pavel MÜCKE, Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie, Praha 2015, s. 161.

se počet žen a mužů téměř vyrovnal. Přáním bylo mít mezi narátory sourozenecké dvojice, což se povedlo a vznikly rozhovory se sestrami ze školy ve Vidochově i v Dohalicích. Jedním z kritérií byla pestrost v ročnících, tak aby bylo v ideálním případě pokryto celé vymezené období. Bonusem pak bylo to, že se mezi narátory objevila žena pocházející z dvojčat, muž, který nastoupil do zkoumané školy až po absolvování prvního ročníku v jiné škole, jedináček, evangelík, ministrant, syn ředitele školy či dcery předsedkyně Československého svazu žen.²²⁷ Není bez zajímavosti, že žádný z narátorů není absolventem vysoké školy. To ovšem neznamená, že sourozenci některých narátorů, vysokou školu nestudovali.

Není dobré kategorizovat, ale v průběhu pořizování rozhovorů se ukázalo, že ženy bylo náročnější přesvědčit k rozhovoru, a že jsou obecně stydlivější a při vyprávění jsou si méně jisté. Muži naopak nabídku k rozhovoru často vítali a chápali ji jako rozptýlení při trávení volného času v penzi. Při rozhovoru byli iniciativnější a méně nervózní než většina žen.

²²⁷ Československý svaz žen byl organizací fungující v letech 1950-1990, které byly zaštitěny Národní frontou Čechů a Slováků. Časopisem organizace se stala *Vlasta*.

5. Rozhovor

Rozhovor vždy až na jednu výjimku vznikl v domácnosti narátora, což podpořilo narátorův komfort. S každým narátorem byl vedeny dva rozhovory, přičemž první z nich měl být zaměřen na jejich životní příběh. Naopak druhý rozhovor se více orientoval na jejich školní docházku a oproti prvnímu rozhovoru měl méně volnou formu a přístupováno k němu bylo jako k interview. Pouze jeden rozhovor byl realizován v jednom případě, a to z důvodu zásadního zdravotního omezení.

Vzpomínání na raná školní léta byla v případě starších narátorů velkým rizikem. Snad každý z nich mě na samém začátku přesvědčoval o tom, že si nic nepamatuje. V průběhu rozhovoru se ovšem vzpomínky začaly postupně vyjevovat. Orální historie je velice úzce propojena s problematikou lidské paměti, přičemž důležitou roli hraje fenomén zapomínání.²²⁸ Stále však musíme mít na paměti, že paměť funguje selektivně, přestože si toho není vzpomínající jedinec vědom. Selektivita paměti bývá důsledkem podléhání vlastním emocím v podobě sympatií a antipatií vůči konkrétním lidem, ale i událostem a předmětům. Paměť může být stejně tak ovlivněna svébytnou interpretací faktů narátorem.²²⁹ Vzpomínání na vlastní dětství představuje velmi specifický a komplexní fenomén. Tato problematika úzce souvisí s osobní a rodinnou identitou, kvalitou rodinného fungování, mezigeneračními vztahy, ale například i sociokulturními scénáři.²³⁰

V několika případech byla u rozhovoru přítomna třetí osoba, která změnila přirozené prostředí mezi narátorem a tazatelem. V jednom případě se jednalo o starší sestru narátorky a v dalších dvou o životní partnerky narátorů, které představovaly jednak jistou formu podpory pro své muže, a jednak drobnou nápovědu radící zejména ohledně časových údajů nebo jiných konkrétních údajů.

Vzhledem k tomu, že velká část narátorů byla oslovena telefonicky, tak také přípravný rozhovor proběhl v podstatě po telefonu. Narátorovi byla ve stručnosti představena metoda orální historie, následně diplomová práce, nakonec následovala domluva ohledně termínu prvního rozhovoru. Datum druhého rozhovoru byl pak nejčastěji dohodnut po skončení nahrávání prvního rozhovoru.

²²⁸ Miroslav VANĚK a Pavel MŮCKE, *Orální historie*, in: Jana ČECHUROVÁ, Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 422.

²²⁹ Marcin FILIPOWICZ, Alena ZACHOVÁ, *Rod v memoárech. Případ Hradce Králové*, Červený Kostelec 2009, s. 33.

²³⁰ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Irena SOBOTKOVÁ, Marcin FILIPOWICZ, Alena ZACHOVÁ, Jitka KOHOUTOVÁ a Marek PETRŮ, *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018, s. 33.

Mezi hlavní témata, u kterých bylo žádoucí, aby byly v rozhovorech zmíněny, patřily první vzpomínky na školu, tehdejší vzhled učebny a školní budovy, učitelé a pomocný školní personál, spolužáci, průběh školního dne, školní pomůcky, výlety, mimoškolní aktivity, výuka náboženství, církevní svátky, rodinné zázemí, další studium a případně následné zaměstnání. Rozhovory se pohybovaly i kolem fenoménů doby jako bylo zahájení televizního vysílání, organizovaný sběr mandelinky bramborové, spartakiáda, UNRRA a v neposlední řadě i poválečná situace a další politický vývoj.

EMPIRICKÁ ČÁST

I. Život ve škole

1. Učitelé a zaměstnanci školy

„Učitelstvo je souhrn těch, kdo životním povoláním a dnes veřejným postavením věnují se výchově a vyučování mládeže ve školách a tvoří samostatný stav.“²³¹

Učitel bývá tím, kdo nejvíce určuje to, jak školní prostředí působí na žáky. Ve vzpomínkách narátorů mají proto pedagogové své čestné místo. Díky tomu, že v případě Dohalic máme k dispozici školní kroniky, bezpečně víme, jací učitelé v tamní škole ve sledovaném období působili. Jak již víme, tak u Vidochova se nám podobného pramenu nedostává. Naším předmětem zájmu je ale především to, jak kantoři i nepedagogičtí pracovníci školy utkvěli v paměti někdejších žáků.

Nejprve si zkusíme přiblížit situaci v Dohalicích, kam v roce 1939 nastoupil jako nový řídící učitel Josef Letošník,²³² který na tomto místě setrval až do roku 1960.²³³ Nejen, že jeho působení na dohalické škole symbolicky vymezuje celou sledovanou dobu, ale zároveň máme k dispozici vzpomínky jeho syna a zároveň také žáka.²³⁴ Nový řídící učitel se narodil v roce 1900 nedaleko Jičína, kde na tamním učitelském ústavu později získal potřebné pedagogické vzdělání.²³⁵

V dohalické škole působili tři zaměstnanci, pokud nebudeme počítat učitele náboženství a učitelku ručních prací, kteří se života ve škole dotýkali pouze minimálně a narátoři je ve spojitosti se zaměstnanci školy nezmiňují.²³⁶ Mezi členy malého pracovního kolektivu bychom tedy mohli najít ředitele školy a zároveň učitele mladších dětí, učitele či učitelku starších dětí a školnici nebo případně uklízečku.²³⁷ Funkci školnice krátkou dobu zastávala také manželka pana řídícího.²³⁸ Specifickým úkolem paní uklízečky byla péče o velká kamna,

²³¹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý šestý díl*, Praha 1907, s. 8.

²³² SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 3, Pamětní kniha 1930-1958, kn. č. 3, s. 103.

²³³ Kronika (od roku 1958), Základní škola Dohalice, s. 22.22

²³⁴ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

²³⁵ SOKA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice, inv. č. 3, Pamětní kniha 1930-1958, kn. č. 3, s. 103.

²³⁶ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

²³⁷ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

²³⁸ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

kteřá zajišťovala ve škole teplo.²³⁹ Kamna, která byla po dlouhá léta nedílnou součástí školních tříd, postupně vymizela ze školních budov a s ní i obrázek příkládajícího učitele. Obdobná situace se týkala také vidochovské školy a tamních zaměstnanců.²⁴⁰

Řídícího učitele Josefa Letošníka si žáci nesmírně vážili. Popisují ho jako oblíbeného a hodného kantora, kterému se od žáků dostávalo zasluženého respektu. Pamětníci také připomínají jeho rodinné vazby na obec, neboť tam žila jeho sestra.²⁴¹ To, že nový řídící učitel nebyl v tomto směru ve vsi cizí, jistě přispělo k jeho lepšímu přijetí. Jiný rozměr přinášejí vzpomínky syna pana řídícího, který byl samozřejmě přítomen výuce jako jeho spolužáci, ale zároveň mohl pozorovat zákulisí učitelské profese i po skončení vyučování. Krom příprav učiva na další dny, bylo jeho povinností vedení školní kroniky.²⁴² Do bližšího kontaktu se s Josefem Letošníkem dostal také nejlepší kamarád jeho syna: „A vzhledem k tomu, že v té první třídě možná jsem měl nějakou protekci od pana Letošníka, protože s Pepíkem jsme byli stejně ročník a kamarádili, a tak jsem tam měl samý jedničky. No a nastoupil jsem do třetího ročníku a už tam byly trojky, protože pan Brožek to asi bral, jak se má nebo mělo.“²⁴³

Starší děti měl na starost někdo z mladších kolegů řídícího učitele. Často do školy přicházeli čerství absolventi pedagogických škol.²⁴⁴ Neboť se jednalo o dvoutřídní školu, tak byli učitelé nuceni používat specifické metody, aby mohli vyučovat dva ročníky zároveň: „Byli jsme vlastně dva ročníky, že jo, v jedné třídě, tak vždycky si pamatuju, chvíli učil jednu třídu, pak nám dal něco napsat, nějaký ty úkoly, že jo a zase učil druhou. Někdy jsme taky neposlouchali nebo poslouchali a nepsali, no bylo to takový dobrý.“²⁴⁵

Ve Vidochově se setkáváme v leccems podobnou situaci. Ač zde stejně jako v Dohalicích působil po sledovanou dobu jeden řídící učitel, tak funkci jeho kolegyně zastávala manželka. V případě Dohalic tomu bylo jinak, i když paní Letošníková chvíli ve škole pracovala, tak na pozici kantorky nedosáhla. Vidochovským řídícím učitelem byl Bohuslav Skořepa, který žil s manželkou a dvěma syny přímo ve školní budově.²⁴⁶ V minulosti bylo běžné, že řídící učitel využíval služební byt náležející k prostorám školy. Jinak tomu nebylo ani v Dohalicích: „Narodil jsem se v Hradci v nemocnici, ale když mně bylo půl roku, tak jsme se přestěhovali do Dohalic, kde otec získal místo a taky bydlení ve škole. Bydleli jsme ve škole. Klukům jsem záviděl, že to, že dělaj všelijaký lumpačiny, když jdou domů ze školy a já jsem

²³⁹ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

²⁴⁰ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

²⁴¹ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

²⁴² Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

²⁴³ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

²⁴⁴ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

²⁴⁵ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

²⁴⁶ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

nemohl, tak jsem chodil s nima taky někdy.“²⁴⁷ Můžeme předpokládat, že stejné pocity měli také synové manželů Skořepových žijící ve vidochovské škole.

Drobný rozdíl mezi oběma školami bychom spatřili v rozdělení tříd. Ve Vidochově totiž starší žáky, tedy od třetího do pátého ročníku, vyučoval řídící Skořepa. A jeho žena měla na starost mladší děti. Je velmi pravděpodobné, že paní Skořepová neměla pedagogické vzdělání, a proto pro ni bylo snazší pracovat s prvňáky a druháky. K paní učitelce se váže jedna historka ilustrující zároveň dobu: „*Tam byla taková příhoda. Já jsem byl levák. Paní učitelka nesnášela levou psát, táta taky ne, tak mě vždycky to. Dneska už se to může levou psát. Mě učili pravou. Já jsem rád psal levou.*“²⁴⁸ Není bez zajímavosti, že tehdejší politický režim považoval leváctví za formu úchylky, která měla být především ve škole napravována pomocí vhodných prostředků. Často se však jednalo o drastické metody.²⁴⁹ Nostalgičtěji na paní učitelku vzpomíná narátorka, v níž se díky ní probudila touha stát se prodavačkou a zároveň jí dodala pocit sebevědomí, když jí svěřila zodpovědný úkol: „*No a když jsem chodila do školy, tak jsem vždycky paní učitelka mě každé den ráno posílala na nákup. To jsem chodila i pro mlíko a to. To jsem byla vždycky strašně šťastná, že jsem mohla chodit teda i na nákup.*“²⁵⁰

Krom manželů Skořepových patřila k zaměstnancům ještě paní školnice.²⁵¹ Řídící učitel představoval spolu s farářem největší autoritu. Na popularitě mu mohlo přidávat i to, že svým žákům četl z knih a oni ho s nadšením poslouchali.²⁵² I další narátoři na pana Skořepu vzpomínají v dobrém i v dnešních dnech. Jeho další pozitivní vlastností byla láska k přírodě, ke které vedl zároveň i své žáky, a to nejčastěji při procházkách na nedaleký Kozinec.²⁵³ Vedle lásky k literatuře a přírodě mohl mít řídící Skořepa vliv na žáky skrze hudbu, neboť hrál na housle.²⁵⁴

Narátoři z obou škol vzpomínají na své kantory velmi pozitivně. Zapříčiněno to může být z mnoha důvodů. Jedním z nich může být určitá dávka nostalgie spojená se vzpomínáním na bezstarostné životní období. Další možnou příčinou může být až rodinná atmosféra, která byla typická pro menší školy tohoto typu. Podobných důvodů bychom mohli vyjmenovat však mnohem více.

²⁴⁷ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

²⁴⁸ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

²⁴⁹ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2012, s. 500.

²⁵⁰ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

²⁵¹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

²⁵² Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

²⁵³ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 6. 3. 2020.

²⁵⁴ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

2. Školní budova

Krom pedagogů a dalších zaměstnanců, dotvářela celkovou atmosféru vyučování samozřejmě samotná školní budova, učebny a další společné prostory. Neboť se nacházíme více než půl století od doby, kdy naši narátoři jednotlivé školy navštěvovali, tak je zřejmé, že se vizuální podoba škol značně změnila. Dosud však obě školy slouží svému původnímu účelu, ač školní budova ve Vidochově původně vznikla pro německé děti a dnes bychom v ní navíc našli i mateřskou školu.²⁵⁵ Dohalická škola se dělí o svoje prostory s ordinací praktického lékaře, nicméně už před rokem 1989 se zde nacházela pediatrická poradna.²⁵⁶

Obě školy můžeme označit jako dvoutřídní. Jen s tím rozdílem, že ve vymezeném časovém období bylo ve Vidochově pět ročníků,²⁵⁷ a v Dohalicích čtyři.²⁵⁸ Protože se vizuální podoba školních budov proměnila, liší se i vzpomínky narátorů na vnitřní uspořádání budov. V případě školy ve Vidochově je zřejmé, že po celé sledované období byly obě učebny v prvním patře a byt řídícího učitele se nacházel v přízemí. V přízemí rovněž sídlil národní výbor.²⁵⁹

V Dohalicích se výpovědi narátorů rozcházejí. Někteří si pamatují služební byt v horním patře, jiní v přízemí. Zřejmě došlo ke změně v dispozici školy. Podstatnější je, že díky tomu, že jeden z narátorů v tomto bytě vyrůstal a další jej tam navštěvoval, máme představu o tom, jak takovýto služební byt mohl vypadat. Od běžného vybavení domácností té doby ho odlišovala snad jen velká kachlová kamna.²⁶⁰

Zařízení tříd bylo zřejmě velmi podobné. K dispozici máme díky jednomu z narátorů dokonce fotografie jednotlivých tříd vidochovské školy z poloviny padesátých let 20. století.²⁶¹ V tehdejších třídách bychom standartně našli tabuli, stupínky, katedru, kamna či velké počítadlo.²⁶² Dřevěné lavice měly železnou konstrukci, byly opatřeny sklápěcími sedátky a nechyběl ani kalamář. V každé třídě byla samozřejmostí podobizna prezidenta.²⁶³

V tehdejších venkovských školách bychom nenašli školní jídelny. Děti se až na drobné výjimky stravovaly doma, a to i v případě, že je ten den čekalo odpolední vyučování. Zmíněnou výjimku v dohalické škole představovali žáci, kteří pocházeli z odlehlejších částí školního

²⁵⁵ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

²⁵⁶ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

²⁵⁷ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 6. 3. 2020.

²⁵⁸ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

²⁵⁹ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

²⁶⁰ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

²⁶¹ Tyto fotografie jsou součástí příloh.

²⁶² Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

²⁶³ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 6. 3. 2020.

obvodu. Pro ty byla zajištěna polévka v nedalekém hostinci ve dnech, kdy byla odpolední výuka.²⁶⁴ Nicméně školní jídelny již ve sledovaném období fungovaly, přičemž prudký nárůst strážníků přišel s přelomem padesátých a šedesátých let.²⁶⁵

²⁶⁴ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

²⁶⁵ Jiří KNAPÍK a Martin FRANČ, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011, s. 924.

3. Školní rok a jeho součásti

První školní den si většina pamětníků nevybavuje.²⁶⁶ Začátek vyučování se příliš nezměnil, neboť žáci usedali do lavic v osm hodin ráno. Před vyučováním ale probíhala mše, zřejmě však nebyla sloužena s každodenní pravidelností.²⁶⁷ Musíme mít rovněž na paměti, že tehdejší školní docházka se od té dnešní odlišovala i tím, že žáci navštěvovali školu i v sobotu a jediným volným dnem z týdne, tak byla neděle. Ta ovšem ve spoustě rodinách patřila návštěvě kostela.²⁶⁸

Ze školních pomůcek, které se ve škole či doma běžně používaly, vzpomínali narátoři nejčastěji na dřevěný penál. Není divu, neboť ten patří mezi nejvíce proměněné předměty, co se týče materiálu a provedení.²⁶⁹ Další pomůcky, které bychom našli ve školních aktovkách tehdejších školáků se například řadily psací potřeby, guma, ořezávatko, učebnice, sešity, pomůcky na rýsování, ale i ubrousek na svačinu.²⁷⁰ Učebnice a sešity si žáci nezajišťovali sami, ale dostávali je ve škole.²⁷¹ Musíme mít na paměti, že náš zájem o prostředí školy začíná v době, kdy končila druhá světová válka. Toto dramatické období sebou samozřejmě neslo mnoho specifik a jedním z nich bylo i pověstné začerňování učebnic i jejich další vizuální úpravy: „*Pamatuju si, že když jsme nastoupili do školy, tak jsme dostávali učebnice, kde ještě byly A4, nebo ne A4, jo A4, no to je jedno nakonec. Tak tam byli, já nevím, Hitler a já nevím kdo ještě, tak jsme, první, co jsme, když jsme nastoupili do školy, tak jsme vytrhávali ty obrázky. To byly učebnice ještě za protektorátu. Nový byly já nevím až od kdy.*“²⁷²

Běžnou součástí školy tvořila samozřejmě domácí příprava. Každý z žáků k ní přistupoval po svém. Příliš se však neodlišovalo prostředí, ve kterém děti plnily domácí úkoly. Ve sledované době bychom nemohli očekávat, že měly k dispozici dětské pokoje s veškerým potřebným vybavením. Nejčastěji proto domácí příprava probíhala u kuchyňského stolu.²⁷³ Elektrické osvětlení v některých případech nahrazovala ještě petrolejová lampa, která vnáší do tématu trochu nostalgie.²⁷⁴ Narátorům se při vzpomínání na plnění domácích úkolů vybavily nejrůznější zážitky ilustrující absenci vhodného prostoru pro učení a uskladnění školních pomůcek: „*No tak spíš jsem já jim ničila úkoly. Zdena tenkrát měla náboženství. Vím,*

²⁶⁶ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

²⁶⁷ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

²⁶⁸ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

²⁶⁹ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

²⁷⁰ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

²⁷¹ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

²⁷² Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

²⁷³ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

²⁷⁴ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

*že jsem jí to počmárala. Měla kružítko tenkrát a já jsem si s ním chtěla hrát, že jo, tak jsem jí počmárala celý náboženství a ona pak brečela, že jí pan farář asi jí huboval, že nám to nemá dávat. A ona za to chudák nemohla.*²⁷⁵

Tématem, které se úzce pojí se školním prostředím, jsou fyzické tresty. Ty zakázal již Hasnerův zákon v druhé polovině 19. století, nicméně se někde udržely až do poloviny 20. století. Tělesné tresty měly být po svém zákazu nahrazeny špatnými známkami.²⁷⁶ Z vyprávění narátorů je zřejmé, že se fyzické tresty opravdu udržely minimálně do poloviny 20. století, i když v omezené míře. Kupříkladu v dohalické škole bylo k vykonávání tělesných trestů používáno ukazovátko či rákoska.²⁷⁷

Návštěvy lékaře, zubaře či hromadné očkování v minulosti patřily do kompetence školy. Představují nedílnou součást vzpomínek na školní léta. V paměti každého z narátorů jsou však zachyceny v jiné podobě. Zubař vždy vzbuzoval respekt, a to především u dětí, proto nejvíce vzpomínek patří této profesi. Narátoři přiznávají, že měli ze zubaře ve školním věku strach.²⁷⁸ Vyšetření zubů probíhalo tak, že školu nejprve navštívily sestřičky, které žáky zkontrolovaly a do ordinace k lékaři pak pokračovali jen ti, u nichž byl zaznamenán nějaký problém.²⁷⁹ Na takovýto postup vzpomínají narátoři z obou škol v podstatě identicky. Drobným rozdílem je pak to, že pro dohalické děti znamenala stanovená diagnóza rovněž výlet do krajského města. Podobné je to i v případě očkování. Přičemž k těm lépe zapamatovatelným patřilo očkování proti obrně, kdy si museli žáci z domu přinést vlastní lžičku, na kterou jim byla aplikována vakcína.²⁸⁰ O návštěvy praktického lékaře se pak museli starat rodiče sami.²⁸¹

S lékařskou péčí souvisí i zájem o vhodnou výživu pro děti, která by zajistila dostatek vitamínů. Tuto otázku vyřešili ve Vidochově celkem originálně a inspirativně, když využili včelích úlů umístěných na školní zahradě: *„Vím akorát, že jsme měli ve škole, že byly úly tam, a že každé ráno nám dávali, museli jsme si přinést svou lžičku a každé ráno nám dávali lžičku medu. To si pamatuju.*²⁸²

Na zdraví žáků bylo dbáno také prostřednictvím hodin tělesné výchovy. Mnohdy měl však tento předmět odlišnou podobu než dnes. Ve školních budovách ve sledované době často chyběla tělocvična nebo jiný prostor vhodný k pohybu. Alternativou pak bylo protahování

²⁷⁵ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

²⁷⁶ Milena LENDEROVÁ a Karel RÝDL, *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006, s. 196.

²⁷⁷ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 13. 12. 2019.

²⁷⁸ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

²⁷⁹ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

²⁸⁰ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

²⁸¹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

²⁸² Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 26. 1. 2020.

ve třídě mezi výukou,²⁸³ procházky po okolí či sportování venku. V zimních měsících byl čas určený pro tělesnou výchovu využit pro sáňkování.²⁸⁴

Závěr školního roku je spojen s předáváním vysvědčení. Všichni narátoři byli zřejmě bezstarostnými žáky, neboť nikomu z nich neutkvěla v paměti výjimečná příhoda spojená s tímto dnem a na předávání vysvědčení vzpomínají jako na běžnou součást koloběhu školního roku: „*To nás zavolal, že jo k tabuli pan učitel nebo učitel, no a předal vysvědčení. Pogrataloval nebo to, když to měl pěkný.*“²⁸⁵ Prázdniny pak každý z žáků prožil jinak a nezáleželo na tom, z jaké ze zkoumaných škol pochází. Někteří trávili léto doma na vsi,²⁸⁶ jiní navštěvovali své prarodiče²⁸⁷ a jedna z narátorek spolu se svým bratrem pravidelně prožívala prázdniny u příbuzných v Praze.²⁸⁸

²⁸³ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

²⁸⁴ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

²⁸⁵ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

²⁸⁶ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 13. 12. 2019.

²⁸⁷ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

²⁸⁸ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

II. Škola a církev

1. Výuka náboženství

„Škola je povinná starati se o náboženskou výchovu žáků podle jejich náboženského vyznání.“²⁸⁹

Vyučovací předmět náboženství představuje jeden z velkých rozdílů, které odlišuje současné vzdělávání od toho, jak vypadalo v minulosti a jak ho znali naši předci. A protože většina narátorů absolvovala tento předmět, podíváme se na něj podrobněji. Jedná se zároveň o moment, který se narátorům automaticky vybavil ve spojitosti s jejich školní docházkou mnohem silněji než například školní pomůcky nebo to, jak vypadala školní budova.

V prosinci roku 1941 se přestal vyučovat dějepis, s čímž souvisely také změny v náboženství.²⁹⁰ Z výuky zmizely církevní dějiny a katecheta se měl více orientovat na výklad věrouky. Výuka byla často podávána tak, aby si žáci pod pronásledováním prvotní církve představili nacisty ovládaný český národ. Obecně lze říci, že byl kladen důraz na podporu národního sebevědomí.²⁹¹ Nově bylo náboženství uváděno na vysvědčení až na druhém místě, neboť dosavadní čestné první místo náleželo německému jazyku.²⁹²

Když se přesuneme do období, které je předmětem našeho zájmu, tak zjistíme, že v letech 1945-1948 byla snaha navrátit se k podobě předmětu, jež platila v předválečném Československu. Náboženství bylo povinným klasifikovaným předmětem pro žáky, kteří byli členy některé státem uznané církve s možností být z výuky odhlášen rodiči. Po osvobození země se náboženství navrátilo na vysvědčení na první místo mezi povinnými předměty.²⁹³ Jen o pár let později bylo náboženství na vysvědčení opětovně posunuto, a to dokonce až na poslední místo mezi povinnými předměty.²⁹⁴ V roce 1948 spatřila světlo světa norma, která určovala vzdělání učitelů náboženství. Ti měli absolvovat bohosloveckou či pedagogickou fakultu, kde studovali celkem šest semestrů.²⁹⁵

²⁸⁹ Zákon č. 95/1948 Sb., Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).

²⁹⁰ Zábaj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 131.

²⁹¹ Tamtéž, s. 132.

²⁹² Tamtéž, s. 134.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 135.

²⁹⁵ Nařízení vlády č. 14/1948 Sb. Vládní nařízení o vzdělávání učitelů náboženství škol obecných a měšťanských.

Další změny přišly s převzetím státní moci v roce 1948. Náboženská výchova, jak byl předmět nově nazván, byl i nadále povinným klasifikovaným předmětem pro členy církví a náboženských společností uváděným na vysvědčení. Děti, které byly oficiálně bez vyznání, nemohly tento předmět navštěvovat. Na národní škole byly pro výuku náboženství určeny dvě hodiny týdně.²⁹⁶ Tuto informaci potvrzuje také výpověď narátorky, která v září roku 1948,²⁹⁷ začala navštěvovat druhý ročník národní školy.²⁹⁸

Školský zákon z roku 1953 již o povinné výuce náboženství nehovořil, což byl jeden z projevů snah o vyškrtnutí náboženství z výuky. Nadále nebyla výuka řízena zákony, ale především interními směrnicemi, což změnila až Sametová revoluce. Ve školním roce 1953/1954 zmizela náboženská výchova také z vysvědčení.²⁹⁹ A neobjevila se tam ani v nadcházejících letech.³⁰⁰ Od stejného školního roku mohli výuku náboženství absolvovat žáci, kteří navštěvovali druhou třídu všeobecně vzdělávacích škol a výše.³⁰¹

Jak už bylo zmíněno téměř všichni narátoři absolvovali na obecné a později na národní škole výuku náboženství. Vzpomínají na ni v dobrém. Nepředstavovala pro ně v žádném případě trauma, přestože se mezi narátory vyskytují děti členů Komunistické strany Československa: „*Ale já jsem chodil. Maminka byla věřící, a tak já jsem do kostela chodil. Chtěl jsem ministrovat, tatínek mi to nedovolil.*“ V tomto případě se jedná o vzpomínku syna, jehož otec byl členem komunistické strany a zároveň byl veřejně známou osobou, neboť byl řídícím učitelem. Maminka naopak dávala přednost tradiční výchově v duchu římskokatolické církve, a navíc byla voličkou lidovců.³⁰²

V případě dětí z rodin, kde byl někdo z rodičů členem strany je menší zájem o víru patrný. Přesto souzní s většinovým chápáním výuky náboženství, ale i s povědomím o víře a zájmem o kostel mimo školu.³⁰³ To jistě souvisí s přetrváváním tradiční společnosti a některých jejích hodnot na venkově i po roce 1945. Však krátce po převratu bylo ve straně ještě mnoho věřících lidí.³⁰⁴ Mezi sousedy se běžně vědělo, že mezi nimi žili soudruzi, kteří ráno navštívili kostel v některé z jiných obcí a odpoledne nemohli vynechat stranickou

²⁹⁶ Záboj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 137.

²⁹⁷ Zákon č. 95/1948 Sb. vstoupil v účinnost od 1. září 1948.

²⁹⁸ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

²⁹⁹ Záboj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 147.

³⁰⁰ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁰¹ Záboj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 148.

³⁰² Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

³⁰³ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁰⁴ Záboj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církve a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 137.

schůzi. „*Když chtěl soudruh katolík vdát dceru, tak jel 50 kilometrů od svého bydliště, že jo.*“³⁰⁵ Proto si režim v záležitostech výuky náboženství počínal z počátku nezvykle opatrně.³⁰⁶

V očích chlapců, ale i jejich maminek,³⁰⁷ jak můžeme vidět výše, působilo velmi atraktivně, pokud mohli zastávat funkci ministranta při mších. S ministranty z řad narátorů se setkáváme jak v Dohalicích, tak ve Vidochově. Žádný z narátorů na období, kdy ministroval, nevzpomíná negativně, ale naopak byla z jejich vyprávění cítit jakási prestiž, kterou tato úloha přinášela. Nebylo výjimkou, že se ve funkci ministranta vystřídali bratři. Když starší odrostl, tak ho mohl zastoupit jeho mladší sourozenec. V kostele bývali přítomni až čtyři ministranti.³⁰⁸ Určitou zátěž mohla tato funkce představovat v předvánočním období, kdy byly slouženy roráty. To pro ministranty znamenalo brzké vstávání a spěchání do kostela ještě před začátkem školy, neboť roráty obvykle začínaly v sedm hodin ráno. Ministranti mohli být pro tuto příležitost dva, přičemž se navzájem střídali. Po skončení ranní adventní mše naopak museli pospíchat domů, kde se převlékli a utíkali, aby stihli vyučování.³⁰⁹

Farářem a učitelem náboženství, na kterého nejvíce vzpomínají bývalí dohaličtí žáci, je František Řimek.³¹⁰ Ten na žáky působil jako nevýrazný, ale dobrý člověk. Ač ho měly děti v oblibě a vážily si ho, tak pro něho nebylo snadné udržet si ve třídě pořádek a kázeň.³¹¹ Ovšem v paměti jeho někdejších žáků zůstává jako lidumil.³¹² Oproti Dohalicím vzpomínají vidochovští žáci na svého katechetu i ve spojení s fyzickými tresty. Pan farář neváhal neustále vyrušující chlapce potrestat tak, že je vyzval k tomu, aby předpažili. Následně dostali pravítkem přes natažené prsty.³¹³ Další vzpomínky toto jen potvrzuje: „*Měli jsme pana faráře. Ten nás teda normálně deštníkem praštil třeba, když jsme zlobili nebo to neseseděli, tak nás praštil deštníkem a nikdo ani necek.*“³¹⁴ Tato příhoda však z úst narátorky nevyzněla negativně, ale spíše nostalgicky vzhledem k tomu, že současní žáci jsou o podobné zážitky s katechetou ochuzeni.

V paměti vidochovského žáka pocházejícího z rodiny aktivních věřících utkvěla vzpomínka na kněze Nováčka, který měl být údajně politickým vězněm.³¹⁵ Není příliš

³⁰⁵ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

³⁰⁶ Zábaj HORÁK, *Církev a české školství: právní zajištění působení církvi a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*, Praha 2011, s. 137.

³⁰⁷ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

³⁰⁸ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

³⁰⁹ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

³¹⁰ František Řimek byl římskokatolický kněz, který v dohaličské farnosti působil od školního roku 1930/1931. Pocházel z Libáně, kde přišel na svět 5. února 1885.

³¹¹ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

³¹² Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

³¹³ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

³¹⁴ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

³¹⁵ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

překvapivé, že se takováto vzpomínka vybavila právě věřícímu člověku, jenž mohl vnímat výuku náboženství ještě z jiných úhlů než jeho spolužáci. Ti kupříkladu pocházeli z rodin straníků a hon na církev, zejména v padesátých letech minulého století, zcela přirozeně nevnímali.

V případě Dohalic žil farář na faře, kde mu o domácnost pečovala hospodyně.³¹⁶ S odlišnou situací se setkáváme s případě Vidochova. Tam byla fara neobydlená a kněz musel dojíždět z nedaleké Nové Paky.³¹⁷ Z tohoto důvodu bylo náboženství vyučováno co nejdříve po ranní mši. Budovu někdejší fary začal kolem roku 1960 využívat Národní výbor.³¹⁸ Je zřejmé, že pokud žil kněz ve farnosti mohl na žáky působit i mimo prostor kostela a školy. Ale i přes to se v padesátých letech duchovnímu na vsi dostávalo určitého respektu a pověsti autority.³¹⁹

Výuka náboženství pro žáky představovala také zpestření mezi takovými předměty, jako byl český jazyk nebo matematika. Pan farář někdy působil spíše jako jejich kamarád, když čas určený pro výuku náboženství, věnoval například sportovním aktivitám a hrám, jichž se účastnil spolu se svými svěřenci. *„Ale měli jsme hrozně hodnýho faráře, ten taky s námi, to jsme poslouchali, jako my jsme ho poslouchali hodně teda, protože to bylo docela zajímavý takový. A on s námi i tak jako chodil hrát na hřiště, anebo jsme vždycky ke kostelu s námi utíkal, to jsme si dávali závody od kostela. On v tom hábitu a my jsme děti okolo něj. To bylo pěkný.“*³²⁰

Účast na hodinách náboženské výchovy byla podobná na obou zkoumaných školách. Bez zajímavosti jistě není poznámka jedné z dohalických narátorek, která připustila, že účast na náboženství je možné přirovnat k pionýru, kam také nechodili všechny děti.³²¹ Předmět byl vyučován ve škole, tudíž děti nemusely docházet na faru.³²² Výuky byla zpravidla přítomna ve sledované době a ve sledovaných lokalitách většina třídy. Žádný z narátorů nepocíťoval důsledky toho, že se ho jeho rodiče rozhodli na tento předmět přihlásit, a to z jakéhokoli důvodu.³²³ Především v rodinách členů KSČ se objevuje jev, že děti docházely na náboženství, aby udělaly radost prarodičům, kteří pravidelně navštěvovali svatostánek.³²⁴ Dohalická školní

³¹⁶ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

³¹⁷ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

³¹⁸ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

³¹⁹ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

³²⁰ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

³²¹ Zde je vhodné poznamenat, že tato úvaha pochází od dcery, jejíž maminka byla nejen ve sledované době aktivně angažovaná v různých organizacích.

³²² Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³²³ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

³²⁴ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

kronika prozrazuje, že ve školním roce 1959/1960 hodiny náboženství nenavštěvovalo 75 % školáků.³²⁵ To, zda se jedná o pravdivou informaci či o záměrně změněnou skutečnost, aby bylo dosaženo požadovaného výsledku, se s určitostí dnes už asi nedozvíme.

Přestože je hlavní náplní této kapitoly náboženství jako školní předmět a jeho výuka, nelze úplně vynechat postoj k náboženství a zejména k římskokatolické církvi³²⁶ v obci. Ještě v době kolem poloviny 20. století bylo v některých rodinách běžné, že navštěvovaly pravidelnou nedělní mši.³²⁷ Jeden z narátorů pochází z rodiny, kde se oba rodiče hlásili k evangelickému vyznání. A v tomto duchu vychovávali i své tři děti. Celá rodina proto navštěvovala bohoslužbu v některém z kostelů mimo ves, kde žili. Konkrétně se jednalo o kostel v Libštátě a v nedaleké Pace. V tomto případě nezůstal stranou ani prostor školy, neboť i pro žáky jiného vyznání než většinového římskokatolického, byla zajištěna pravidelná náboženská výchova. Evangelíky, kteří představovali kolem poloviny padesátých let v obci menšinu, se staral kněz z Libštátu. Ten je ale od Vidochova více vzdálen než Nová Paka, a proto není divu, že pravidelné hodiny náboženství probíhaly v odpoledních hodinách.³²⁸

³²⁵ Kronika (od roku 1958), Základní škola Dohalice, s. 15.

³²⁶ Převážná většina narátorů je římskokatolického vyznání či ve škole absolvovala klasickou výuku náboženství římskokatolickým knězem. Jeden z narátorů je evangelík.

³²⁷ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³²⁸ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 6. 3. 2020.

2. Svátek Božího těla

„Slavnost koná se slavnou mší sv. a průvodem slavnostním, který se koná s nejsvětější svátostí pod baldachynem mimo kostel neb i v kostele. Průvod zastavuje se u čtyř oltářů, jež, pokud možno, obráceny jsou ke 4 stranám světa na význam, že všickni národové povoláni jsou k té hostině, při níž Kristus dává záruku na život věčný. Při každém oltáři čte se část jednoho ze čtyř evangelií, jednající o ustanovení nejsvětější svátosti, koná se k modlitba k její počtě, prosba za odvrácení zlého a zachování úrody zemské a uděluje se požehnání. Slavnost končí se chvalozpěvem ‚Tě Boha chválíme‘ a požehnáním.“³²⁹

Především narátorkami bylo často připomínáno tzv. Boží tělo. Ač se jedná o událost, která se přímo nepojí se školní výukou, tak ve vzpomínkách narátorů rezonuje opravdu silně. Boží tělo jinak známé jako Slavnost Těla a Krve Páně,³³⁰ bylo pohyblivým svátkem římskokatolické církve, který v církevním kalendáři připadá na čtvrtek po svátku Nejsvětější Trojice³³¹ a má připomínat ustanovení Eucharistie.³³² Ve starších dobách se také označoval jako svátek Nejsvětějšího Těla Kristova.³³³ V současnosti se jedná o téměř zapomenutý svátek, v minulosti se však těšil velkému zájmu a pozornosti. Ani dnes však není bez zajímavosti, že jde o poslední významný svátek vztahující se ke Kristovi a ovlivňovaný termínem Velikonoc, tedy středobodem církevního roku.³³⁴ Vznik svátku datujeme do 12. století.³³⁵ A přestože je Boží tělo v naší paměti spojováno zejména s venkovským prostředím, tak se původně utvářelo jako slavnost vycházející z tradic městské instituce jako takové. V božítělových procesích měly své místo jednak řemeslnické cechy, jednak nejružnější bratrstva.³³⁶ Atraktivita svátku Božího těla rostla, takže v 18. století přijížděli do měst obyvatelé českého venkova, aby se nepřipravili o rozmanitou podívanou. A právě od 19. století se Boží tělo začalo stávat populární součástí ročního svátkového cyklu nejen ve městech, ale rovněž na venkově a ve farních vsích. Obliba

³²⁹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Čtvrtý díl*, Praha 1891, s. 525. Autorem příslušného hesla je Jan Ladislav Sýkora (1852-1928), který byl českým katolickým teologem, pedagogem a biblistou působícím na české teologické fakultě Univerzity Karlovy. Na počátku 20. století se stal rektorem univerzity. Zajímavostí je fakt, že se narodil i zemřel na Jičínsku, kde je rovněž pochován.

³³⁰ Svatopluk RUTAR, *Slavnost Božího těla*, in: Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 2015/3, s. 21.

³³¹ Svátek Nejsvětější Trojice připadá na 7. června.

³³² Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015, s. 235.

³³³ Adolf ADAM, *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, Praha 1998, s. 163.

³³⁴ Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 99-100.

³³⁵ Adolf ADAM, *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, Praha 1998, s. 162. Slavnost Těla a Krve Páně si katolická církev připomíná konkrétně od roku 1264, kdy jej zavedl papež Urban IV.

³³⁶ Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015, s. 235.

svátku nezmizela ani s příchodem 20. století. Na mnoha místech bylo Boží tělo v tradičním katolickém prostředí chápáno jako prvořadá událost. Obyvatelé domů, kolem kterých měl procházet božítělový průvod, zdobili svá okna. Věřící v průvodu tak mohli obdivovat obrazy svatých, svícny s hořícími svícemi či květiny. Čtyři oltáříky, představující jednu z nejdůležitějších součástí oslav Božího těla, bývaly umisťovány nejčastěji ve výklencích nebo průjezdech domů. Běžnou výzdobu tvořily rovněž májky, které bývaly obvykle březové.³³⁷ Nad knězem jdoucím s monstrancí v průvodu byl nesen baldachýn, přičemž tato čestná funkce náležela významným představitelům veřejného života obce. Později se do průvodu začal zapojovat také hasičský sbor. V blízkosti oltářů bylo možné uslyšet oslavné rány z děla. Krom členů spolků, řemeslnických sdružení, hasičských a vojenských veteránů, bychom v procesí našli také kantory doprovázející školní mládež spolu s družičkami. Jako družičky se označovaly dívky mladšího i staršího věku, kráčející v průvodu před knězem, oděné nejčastěji do bílých šatů s vlasy ozdobenými věncem. Jejich úkolem bylo sypat na zem ze zvláště tvarovaných tzv. božítělových košíčků vyrobených z proutí nejrůznější barevné květy.³³⁸

Citace z Ottova slovníku naučného popisující průběh oslavování Slavnosti Těla a Krve Páně sice pochází z konce 19. století,³³⁹ nicméně se příliš nerozchází se vzpomínkami narátorů z období kolem poloviny 20. století. Na jižní Moravě se Boží tělo oslavovalo ve vsích, jejichž středy zdobily aleje zelených májek, kterými procházel průvod. A vůbec každá zahrádka a okolí domů bylo upraveno a připraveno na významný den. Ani moravské obce nevynechávaly zvyk, kdy byly instalovány čtyři květinami a zelení bohatě zdobené oltáře, v tomto případě ve vratech čtyř stavení ve vsi. K těmto oltářům směřoval průvod po mši na cestě z kostela. V čele průvodu obvykle nechyběly malé družičky ustrojené do bílých šatů svírající v rukou košíčky s okvětními lístky, které mohly pocházet z mateřídoušky, máty či mářího listu. Hned za družičkami se průvodu objevovali ministranti v červených suknicích a bílých komžích spolu s místním kostelníkem podkuřujícím kadidlem. Kněz v bílém pluviálu krácel pod bílými nebesy, za nimiž následoval průvod dalších věřících. V samém závěru byl pak k vidění hasičský sbor ve svátečních uniformách. Celý průvod býval doprovázen zpěvem Bože, chválíme Tebe. Když se průvod zastavil u čtyř oltářů, přistoupil kněz ke každému z nich, aby mohl učinit požehnání. Po tomto aktu se věřící navraceli do kostela ke krátkému požehnání. Při cestě

³³⁷ Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015, s. 237.

³³⁸ Tamtéž, s. 238.

³³⁹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Čtvrtý díl*, Praha 1891, s. 525.

z kostela se u oltářů zastavovali pro snítky zeleně, které měly ochraňovat jejich příbytky před ohněm a jinými pohromami.³⁴⁰

Neboť se jednalo o svátek církevní, což bylo částečně v rozporu se smýšlením masarykovského Československa,³⁴¹ byl počítán mezi státní svátky. Právě meziválečné Československo zařadilo Boží tělo mezi státní svátky.³⁴² Stalo se tak na jaře 1925 *Zákonem o svátcích a památných dnech republiky Československé*. Tyto dny pak byly chápány jako neděle.³⁴³ V praxi to znamenalo, že ten čtvrtek, na který připadlo Boží tělo, byl volným dnem a žáci byli osvobozeni od školní výuky.³⁴⁴ Platil pro ně tedy nedělní klid, který se dotýkal nejen veřejných úřadů, ale stejně tak i škol, což je pro tuto kapitolu zásadní informací.³⁴⁵ Státní svátek Božího těla zmizel koncem roku 1951 spolu se *Zákonem o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech* a byl nahrazen dny pracovního klidu, mezi nimiž snad nejvíce proslul a dosud nejvíce ilustruje dobu před rokem 1989, tzv. Svátek práce připadající na 1. květen.³⁴⁶

Ani s nástupem první republiky nepřišla Slavnost Těla a Krve Páně o svou působivost a v ulicích bylo možné i nadále vídat hloučky přihlížejících atraktivní podívané. Poválečná doba ale i tak svým charakterem pozměnila ducha tohoto svátku. Mezi diváky se objevovali přívrženci československé církve. Navíc pro děti pocházející z ateistických a nekatolických rodin byly v tento den dělnickými spolky organizovány zábavné akce, které měly často podobu výletu do přírody či cvičení. Krom toho, že od roku 1951 již nebylo Boží tělo oficiálně státním svátkem, tak bylo rovněž božítělové procesí vymaněno z veřejného prostoru obce a bylo přesunuto za zdi kostela. V omezené podobě se na některých místech slavnost udržela až do dnešních dnů.³⁴⁷

Vzpomínky zejména někdejších žákyň vidochovské a dohalické národní školy na slavení Božího těla se příliš neodlišují. V paměti všech dotázaných narátorek se tento svátek odráží jako opravdu výjimečný moment jejich dětství. Ač Slavnost Těla a Krve Páně byla

³⁴⁰ Svatopluk RUTAR, *Slavnost Božího těla*, in: Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 3/2015, s. 21.

³⁴¹ Např. viz Marie L. NEUDORFLOVÁ, *Masaryk - demokrat: od České otázky k ženskému hnutí a Nové Evropě*, Praha 2016 či Miloš HAVELKA, *Ke dvěma intencím procesu sekularizace v 19. a 20. století*, in: Lidé města 3/2009. Vypovídající je rovněž i to, že heslo věnované Božímu Tělu nenajdeme v *Masarykově slovníku naučném: Lidové encyklopedii všeobecných vědomostí*, který byl vydáván od poloviny dvacátých let 20. století.

³⁴² Svatopluk RUTAR, *Slavnost Božího těla*, in: Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 3/2015, s. 21.

³⁴³ Zákon č. 65/1925 Sb. Zákon o svátcích a památných dnech republiky Československé.

³⁴⁴ Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015, s. 239.

³⁴⁵ Zákon č. 65/1925 Sb. Zákon o svátcích a památných dnech republiky Československé.

³⁴⁶ Zákon č. 93/1951 Sb. Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech.

³⁴⁷ Eva VEČERKOVÁ, *Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře*, Praha 2015, s. 239.

pořádána církví a nikoli školou,³⁴⁸ narátoři si ho spojují zejména se školními léty a konkrétněji ještě s výukou náboženské výchovy. A proto je důležité si tento téměř zapomenutý svátek připomenout.

Průběh slavnosti ve vzpomínkách narátorek se příliš nerozchází s obecnými znalostmi. Ve spojitosti s Božím tělem se narátorům nejčastěji vybavuje následující: košíček, lupení, krásné šaty doplněné věnečkem a čtyři oltáře.³⁴⁹ Ve vzpomínání na Boží tělo můžeme vnímat jistou podobnost s dnes zaniklou povinnou výukou náboženství, kdy je důraz na tyto zážitky dán jednak tím, že jsou spojeny s dětstvím a jednak díky tomu, že dnes se již jedná o téměř zapomenuté součásti běžného života i školního roku na vsi. Tím pádem vnímají narátoři či v tomto případě spíše narátorky za důležité připomenout tyto momenty.

Jak už bylo naznačeno, pro děvčata měla slavnost velký význam. To, že se jednalo o něco naprosto výjimečného, prozrazuje tradiční oděv dívek označovaných jako družičky. Boží tělo bylo jednou z mála možností, kdy si dívky mohly obléct parádní šaty. Protože se pohybujeme v době kolem poloviny 20. století, tak musíme mít na paměti, že zejména v podhorském Vidochově, byly maminky nuceny obstarávat šaty svým dcerám různými způsoby. A tak nebyly výjimkou například šaty ušité z plen a následně obarvené růžovou barvou. O významu někdejšího svátku vypovídá rovněž to, že se často do příprav zapojovalo vícero členů rodiny, a to zejména v případě, když se mezi příbuznými nacházela kupříkladu švadlena.³⁵⁰ Šatičky bývaly často doplňovány do vlasů posazeným věnečkem.³⁵¹

„Na Boží tělo to jsme chodily. To jsme vždycky chodily po zahradě a sháněly jsme kytky, to lupení, jak se říkalo, že jo no. A košíček, copak tenkrát, my jsme ani žádný košíčky neměly. To se vždycky shánělo, tak. Pak jsme chodily do kostela, tam se to sypalo u těch oltářů, no. V kostele měli bordel z toho, ale bylo to hezký, všechno to bylo pěkný.“³⁵² Druhou věcí, bez které by se Slavnost Těla a Krve Páně neobešla, tak jak na ni vzpomínají naše narátorky, jsou košíčky naplněné okvětními lístky. Dívky před Božím tělem obcházely zahrádky a sbíraly vhodné květiny. Často bylo využíváno plátků pivoněk, které zejména ve výše položeném Vidochově, v tuto dobu pravidelně kvetly.³⁵³

Třetí zásadní moment objevující se během vzpomínání na tento církevní svátek je přítomnost čtyř oltářů v blízkosti kostela, které postupně obcházel průvod věřících. *„No to bylo vždycky kolem kostela po čtyřech stranách světovejch, bylo vid' a vždycky se tam zastavilo*

³⁴⁸ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

³⁴⁹ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

³⁵⁰ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

³⁵¹ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁵² Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 26. 1. 2020.

³⁵³ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

*a ted' něco mluvili, co to už teda taky nevím.*³⁵⁴ Tato citace poukazuje na fakt, že pro malé žákyně Boží tělo opravdu představovalo spíše moment, který se odlišoval od běžných dní ve škole. Duchovní rozměr byl vedlejší. Další ze vzpomínek reflektuje nejen čtyři oltáře, ale i zmíněné košíčky, kde můžeme pozorovat velmi zajímavý jev, kdy se v případě dohalické žákyně neobjevuje typický proutěný košíček, nýbrž skleněný: *„Ale ted' jsem si vzpomněla, že ještě mimoto vyučování ještě jsme chodili na tzv. Boží tělo, kde se okolo oltáře udělalo se říkalo jaro, léto, podzim, zima. To byly čtyři oltáře a bylo to prostě jako poděkování a děvčata a chlapci, já jsem ještě v tu dobu byla malá, tak jsme nosily krásný tylový šatičky a věnečky v hlavě. A kluci byli krásně taky ustrojeni a my jsme měly košíčky. Já se pamatuju, já ho mám ještě ted'. Já jsem měla skleněnej nebo jsou takový proutěný košíčky byly a v těch košíčkách byly lupínky pivoňek a ty jsme si natrhaly a daly jsme si je do toho košíčku a vždycky u každého toho oltáře jsme posypaly jako těma lístečkama a bylo to taky pěkný.*³⁵⁵

To, že se jednalo o opravdu výjimečnou událost celého roku na vsi, dokládá jistě také skutečnost, že zůstala zachycena i ve vzpomínkách tehdejších chlapců. Neboť se obřadu jako takového zúčastňovaly především dívky, tak narátoři mohli Boží tělo vnímat zejména prostřednictvím sester.³⁵⁶ Svátku se aktivně nezúčastňovaly pouze děti z tamních škol, tato možnost byla otevřena všem, a to bez rozdílu věku či stranické příslušnosti rodičů.³⁵⁷ Obecně lze konstatovat, že Slavnost Těla a Krve Páně, byla tak proslulou událostí, že se jí účastnily prakticky všechny dívky ze vsi. Snad blízkost krajského města způsobovala dřívější příchod technických pokroků do Dohalic, a proto z tamního Božího těla máme k dispozici fotografie družiček, ale z Vidochova ne.³⁵⁸

³⁵⁴ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁵⁵ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

³⁵⁶ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

³⁵⁷ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁵⁸ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 26. 1. 2020.

III. Fenomény doby

Fenomény doby jsou částí diplomové práce, ve které si přiblížíme některé fenomény související s prostředím školy, dětstvím či zkrátka jen dobou. Blíže se podíváme na UNRRU, mandelinku bramborovou a Vánoce. Témata nejsou samozřejmě vybrána náhodně. UNRRA byla zmíněna jen v několika málo případech. Do užšího výběru však byla zařazena z toho důvodu, že se domnívám, že na tuto problematiku se ve vztahu k dětství zapomíná. Rozhodla jsem se tudíž upozornit na její blízký vztah k poválečnému dětství. Mandelinka bramborová se naopak vyskytovala ve vyprávění většiny narátorů, kteří na celou akci vzpomínali s úsměvem na rtech. Je zřejmé, že se z jejich pohledu jedná o opravdu signifikantní záležitost spojenou se školními léty. Ani Vánoce plné nostalgie, které se krátce po druhé světové válce rovněž spojovaly s UNRROU, nemohly být vynechány z dětského světa. Pokud se navíc pokoušíme o nastínění proměn ve školství a potažmo dětství, tak je vánoční čas ideálním příkladem pronikání konzumu do společnosti, což je také důvod, proč byly zařazeny do této části.

Na tomto místě se blíže seznámíme jen s několika tématy. Je zřejmé, že existují i další možnosti, které mohou sloužit jako inspirace pro budoucí výzkum. Mezi těmito tématy bychom určitě našli spartakiádu, televizi, dětskou literaturu, oblečení či mimoškolní aktivity.

1. UNRRA

Jedním z méně připomínaných témat během rozhovorů s narátory byla UNRRA. Do českého jazyka je název této humanitární akce překládán jako Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu.³⁵⁹ Přestože nebyla vzpomenuata všemi narátory, a to jistě především z toho důvodu, že se tato akce týkala pouze pamětníků narozených před druhou světovou válkou nebo krátce po jejím začátku, je tato problematika pro poválečné období velmi zásadní, a tudíž jí bude věnována patřičná pozornost.

V našem prostředí je vůbec první projekt mezinárodní humanitární a rozvojové pomoci v dějinách známý pod zkratkou UNRRA, která vychází z oficiálního anglického pojmenování United Nations Relief and Rehabilitation Administration.³⁶⁰ O této formě pomoci se začalo přemýšlet již několik let před koncem druhé světové války, když se na ní ve Spojených státech dohodlo více než čtyři desítky států. Jednalo se o budoucí signatáře OSN.³⁶¹ UNRRA si jako hlavní cíl stanovila zabránit hladovění a šíření nakažlivých nemocí, přičemž jako hlavní motivace fungovala pohroma v podobě španělské chřipky, která se dostavila po první světové válce. Zároveň se snažila pomoci vzpamatovat se těm zemím, jež byly válkou nejvíce zasaženy.³⁶²

Co se týče nákladů, tak největší část z nich, kterou představovaly více než dvě třetiny všech nákladů, zafinancovaly Spojené státy americké. Američané byli válkou postiženi jen minimálně, proto jim myšlenka hospodářské pomoci nebyla cizí.³⁶³ Na nákladech se ale samozřejmě podílely také další státy, mezi kterými vynikala Kanada či Velká Británie. Pomoc postiženým zemím byla udělována zcela zdarma. Výjimku představovaly pouze výdaje týkající se administrativních záležitostí a částečných nákladů na dopravu. Mezi státy, jimž byla humanitární pomoc nabídnuta a dovedena v praxi, se řadilo i Československo.³⁶⁴ Zajímavým faktem je, že akce UNRRA přispěla k modernizaci některých zásadních odvětví národního

³⁵⁹ Andreas WIEDEMANN, *"Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*, Praha 2016, s. 471.

³⁶⁰ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost 11/20 07*, s. 12.

³⁶¹ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 169.

³⁶² Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost 11/20 07*, s. 12.

³⁶³ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 170.

³⁶⁴ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost 11/20 07*, s. 12.

hospodářství.³⁶⁵ Další zajímavostí může být i to, že Československo bylo na mezinárodních jednáních o této formě poválečné humanitární pomoci zastupováno Janem Masarykem.³⁶⁶ Pomoc zahrnovala potraviny (pro Československo často nezvyklé až exotické), ošacení, léky a zdravotnický materiál, vybavení zdravotnických zařízení, drogerii, cigarety, pneumatiky, autobusy, mostní konstrukce, zemědělskou techniku, obilí, umělá hnojiva, ale i domácí zvířectvo. Souhrnně činila pomoc pro naši zemi asi 270 milionů dolarů. Méně známou skutečností je to, že UNRRA se podílela na organizaci návratů vězňů z koncentračních táborů, a dokonce se angažovala při pátrání po dětech odvezených do Německa.³⁶⁷

První loď naložená nákladem pro Československo dorazily do rumunského přístavu Konstanca ještě v době, kdy byla naše země okupována nepřítelem. Úplně první loď, která spatřila břehy černomořského přístavu, připlula 8. dubna 1945.³⁶⁸ Činnost UNRRY v Československu byla naopak oficiálně ukončena k 30. červnu 1947.³⁶⁹ Dle očekávání se poté, co komunisté převzali moc ve státě, stala UNRRA terčem negativní propagandy směřované vůči všemu americkému a západnímu vůbec.³⁷⁰ Na veřejnost byla vypuštěna kupříkladu lež o financování, kdy bylo občanům nesprávně tvrzeno, že zboží není dodáváno bezplatně, ale stát za něj platí tvrdými valutami.³⁷¹

O Správě Spojených národů pro pomoc a obnovu se rozepsal v poválečné době také dětský časopis *Vlaštovička* vydávaný Ústředním spolkem jednot učitelských. Ten na tento projekt reagoval právě v době, kdy byl uveden v praxi. Přestože se nevěnuje projektu nijak obecně, může být velmi užitečné přiblížit si jakým jazykem o něm bylo promlouváno k dětem: „*Dodala UNRRA. Tento nápis čtete na mnoha nákladních autech, které nám byly věnovány mezinárodní organizací pro pomoc státům, postiženým válkou. V únoru bylo nám opět dodáno 27 nových nákladních aut, které pomohou naší dopravě, válkou tak těžce poničené. Celkem nám dodala UNRRA přes půl druhu milionu tun zboží. Vlak, který by měl všechno to zboží odvézt, by musil mít alespoň 150.000 vagonů.*“³⁷² O UNRRA se vyjádřil ve stejné době také proslavenější týdeník *Junák*, který o projektu mluvil v souvislosti se sirkami: „*Ubohá malá*

³⁶⁵ Karel SOMMER, *UNRRA a Československo*, Opava 1993, s. 8.

³⁶⁶ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 170.

³⁶⁷ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost* 11/20 07, s. 12.

³⁶⁸ Karel SOMMER, *UNRRA a Československo*, Opava 1993, s. 21.

³⁶⁹ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost* 11/20 07, s. 12.

³⁷⁰ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 171.

³⁷¹ Pavlína KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: *Dějiny a současnost* 11/20 07, s. 12.

³⁷² *Dodala UNRRA*, in: *Vlaštovička. Časopis šťastných dětí 15/1946-1947*, s. 238.

*sirko, jejíž hlavička se tak často v těchto letech oddroluje a dřevěné tělíčko se láme – ty bys chtěla bojovat za Československo? A přece je tomu tak. Naše české zápalky, ovšem v mnohem lepším provedení, než je máme z domova, jdou do celého světa a všude jsou radostně vítány. Jedině Švédsko nám v tom konkuruje, ale protože poptávka je veliká, nevadí nám to. Výroba naše je o třetinu větší než před válkou, dřeva máme dost, fosfor jsme si zajistili z německých skladů a něco dodala UNRRA. (...)*³⁷³

Nemalou úlohu sehrála UNRRA ve spojitosti s poválečnými Vánocemi. Děti děkovaly neznámé paní „Unře“ za exotické dobroty, které díky ní na svátek svatého Mikuláše či během vánočních svátků ochutnaly.³⁷⁴

V pohraničí bylo zásobování problémové ještě v roce 1946. Tento problém nevyřešila ani UNRRA, protože také distribuce jejích dodávek byla špatná a celé situaci příliš neprospěla.³⁷⁵ Přesto si na ni jedna z vidochovských narátorek dobře pamatuje a neopomenula ji zařadit ani mezi své nejranější vzpomínky z dětství.

Pavčina Kourová ve své studii tvrdí, že: „*Pátrá-li dnes člověk mezi pamětníky, udělá zajímavou zkušenost. Lidé se při slově UNRRA rozzáří a začnou nadšeně vyprávět o potravinách v krásných obalech, které předtím neviděli celou válku nebo je ochutnali vůbec poprvé v životě.*“³⁷⁶ A nebylo tomu jinak ani při shromažďování výpovědí pamětníků pro tuto diplomovou práci. Narátorce z řady vidochovských žáků se při vzpomínce na UNRRU rozzářily oči a ihned začala vzpomínat na pochutiny, o kterých do té doby neměla povědomí. Nejvíce jí v paměti uvízlo máslo ochucené medem, neboť patřilo mezi její nejoblíbenější součást dodávky. Prostřednictvím UNRRY se rovněž seznámila s nedostatkovým kakaem.³⁷⁷ Další z pamětníků, tentokrát ze školy v Dohalicích, uvedl, že si na dodávky UNRRY po konci války rovněž vzpomíná. Jelikož se jedná o syna tehdejšího řídícího učitele, tak byl přítomen v momentech, kdy byly zásoby přiváženy do školy, uskladněny a přerozdělovány dětem. Mezi komoditami, které jej nejvíce zaujaly, bychom našli populární žvýkačky i čokoládu.³⁷⁸

Jak jsme mohli vidět, UNRRA opravdu zůstala zachycena ve vzpomínkách jen malého množství našich pamětníků. Kupodivu se na ni nerozpomněl ani spolužák dohalického narátora.

³⁷³ *Sirky jdou za nás bojovat do ciziny*, in: Junák. Časopis pro dospívající mládež 19/1947, s. 290.

³⁷⁴ Petr a Pavčina KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 169.

³⁷⁵ Andreas WIEDEMANN, *„Pojd' s námi budovat pohraničí!“: osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952*, Praha 2016, s. 180.

³⁷⁶ Pavčina KOUROVÁ, *Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu*, in: Dějiny a současnost 11/20 07, s. 12.

³⁷⁷ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁷⁸ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

Ten vzpomínky na tuto akci uchovává v paměti zřejmě díky tomu, že dodávkám osobně přihlížel.

2. Mandelinka bramborová

„V té chvíli se přiblížilo k nim malé modrooké děvčátko, opatrně napřáhlo ručku – a mandelinka bramborová zmizela v jeho dlani. ‚Zase o jednoho škůdce méně!‘ zajásalo děvčátko.“³⁷⁹

Pokud se dnes zeptáte pamětníků školní docházky v polovině 20. století, zda chodili v rámci školy sbírat kupříkladu léčivé byliny či starý papír, tak vám pravděpodobně odpoví, že si vybavují zejména sběr mandelinky bramborové.

Přestože si mnozí spojují padesátá léta v Československu s dosud nevídanými propagandistickými kampaněmi, děti na venkově vzdáleném od hlavního města republiky mnoho desítek kilometrů podobné dění stačily zaznamenat jen stěží. Přesto se nevědomky staly součástí politické propagandy, když v rámci školy pořádaly mezi řádky brambor hon na tzv. amerického brouka, kterého však tyto děti znaly jen jako mandelinku bramborovou. Sběr mandelinky patří například spolu s místním rozhlasem k novinkám, které se na venkově objevily na přelomu čtyřicátých a padesátých let.³⁸⁰

Mandelinka bramborová je fenoménem spojovaným zejména s padesátými roky 20. století, kdy se proslavila jako americký brouk v zemích východního bloku.³⁸¹ Její stopy na našem území lze však vysledovat již o pár let dříve. Politické dějiny mandelinky bramborové pocházející z amerického Colorada se u nás začaly psát během druhé světové války. Neboť mandelinka dokázala děsit Němce, kteří se báli jejího rozmnožení na Německem spravovaná území, neboť protektorát hrál roli zásobárny zemědělských plodin.³⁸² To, že se mandelinka bramborová v roce 1950 přemnožila u nás i v Evropě, bylo propagandisticky využito.³⁸³ Do boje proti škodícímu se brouku nebyly vyslány pouze školy, ale i celá Národní fronta, všechny masové organizace či jednotlivé podniky. Mandelinka měla být vyhubena v rámci tzv. hledacích a sběracích dnů i pomocí techniky a nejrůznějších přípravků proti hmyzu.³⁸⁴ Mládež byla oslovena už 27. června 1950 svoláním ministra

³⁷⁹ M. ZÁHEJSKÁ, *To slunéčko sedmítečné hezké je a užitečné...*, in: *Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře* 7/1949, s. 103.

³⁸⁰ Zdeněk DUDA, *„Buben výstavby socialismu“*. *Místní rozhlas v letech 1949-1950 pohledem Osvětové práce*, in: *Východočeské listy historické* 35/2016, s. 9.

³⁸¹ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2012, s. 134.

³⁸² Pavlína KOUROVÁ, *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in: *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 22.

³⁸³ Tamtéž, s. 24.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 28.

zemědělství. Dny, kdy se školy účastnily aktivního boje proti mandelince, byly známé jako tzv. hledačky. Ty probíhaly tak, že žáci se svými učiteli postupovali řádek po řádku a nalezené brouky házeli do lahví s petrolejem.³⁸⁵ Lahve sloužící jako jediná pomůcka při sbírání mandelinek se vybavily také jedné z našich narátorek.³⁸⁶ Zřídka zmiňovanou skutečností je to, že nejlepší sběrači byli za svoji šikovnost odměněni během slavnostního vyhlášení výsledků. A vůbec se nejednalo o bezcenné předměty. Školáci mohli vyhrát například míč či pero.³⁸⁷ Víme, ale i o případě, kdy měla odměna finanční podobu: „*A to jsme chodili i se školou. Tenkrát začínaly mandelinky, a to jsme ještě vůbec nevěděli, jak to vypadá kale. Já jsem tenkrát dvě mandelinky našla na celým lánu, víc tam nebylo. Dvě mandelinky a dostala jsem za to dvacet korun, že jsem poctivě sbírala. A to jsme se těšili, že půjdeme sbírat, protože jsme dostali housku a v tom byl český salám, jako je gothaj dneska, tak ten salám. A to bylo tak strašně dobrý. Že jsme ho doma neměli, tak jsme se vždycky na tu housku strašně těšili a chtěli jsme jít na pole.*“³⁸⁸ Ani méně šikovní sběrači nemuseli smutnit. Velký zážitek pro mnohé děti představovaly svačiny, které při podobných akcích dostávaly. Zmínku o svačině nevynechal snad žádný z narátorů, což je zřejmé, pokud vezmeme v potaz, že tehdejší svačiny od maminek byly chudší, a především jejich součástí nebyl oblíbený salám.³⁸⁹ O takový salám, který nechyběl při hledacích akcích, nechtělo přijít žádné z dětí: „*Většinou to byla ta limonáda a chleba s tím salámem nebo něco. Na to se každé těšil.*“³⁹⁰

V souvislosti s kampaní proti mandelince bramborové se objevilo nechvalně proslulé DDT: „*Nevím, od který třídy, to si nepamatuju, ale chodili jsme sbírat mandelinku. Ale jako správný jezďáci, tak tu mandelinku nejdřív popráškovali DDT. My jsme pak v tom popráškováným chodili a co si tak marně pamatuju, tak že jsme měli třeba popálený nohy od toho DDT, ruce, protože žádný rukavice, to neexistovalo. Ale chodili jsme sbírat mandelinku jako brouka. Nesbírali jsme larvy nic, to ne. Ale toho brouka jsme hledali pod těma listama, tam jsme všelijak chodili. No a pak, když teda mandelinka nesežrala všechno, tak jsme chodili vybírat brambory.*“ Neblahé účinky této chemikálie snad nelze lépe připomenout.³⁹¹

Školní mládež povoláná spolu s dalšími do boje proti mandelince bramborové, se mohla o tomto brouku dočíst i v knize populárního autora dětské literatury Ondřeje Sekory. Ten je

³⁸⁵ Pavlína KOUROVÁ, *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in: Paměť a dějiny 1/2008, s. 32.

³⁸⁶ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁸⁷ Pavlína KOUROVÁ, *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in: Paměť a dějiny 1/2008, s. 32.

³⁸⁸ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁸⁹ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

³⁹⁰ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

³⁹¹ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

mimo jiné podepsán pod propagandistickým titulem *O zlém brouku Bramborouku – o mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*.³⁹² O knize se však nikdo z našich narátorů nezmínil. Jen obtížně bychom hledali pravou příčinu. Takže si můžeme jen domýšlet to, že knihu opravdu nikdo z nich nečetl, neboť jejich kantoři dávali přednost jiné literatuře.

Nezbývá než celou akci kolem mandelinky bramborové nebo amerického brouka uzavřít. Oficiální místa považovala to, jak byly do akce zapojeny děti, za zdařilé a hodnotila ji pozitivně.³⁹³ Největší povyk způsobila mandelinka v roce 1950. Boj s ní nepřestával ani během dalších let, jak potvrzují také vzpomínky pamětníků. Politicky orientovaná kampaň proti mandelince utichla až během následujícího desetiletí.³⁹⁴ V Dohalicích ani ve Vidochově nebyly zaznamenány zásadní rozdíly ve vzpomínání na tento fenomén, neboť u žáků obou škol hrála prim především tolik oblíbená svačina.³⁹⁵ Stopy po propagandě z jejich vzpomínek buď zmizely, anebo se jich vůbec nedotkla.

Přestože mandelinka utkvěla v paměti narátorů nejvíce, tak připomněli i další formy podobných akcí, kde však chybí propagandistický ráz. Velmi častou komoditou, kterou děti sbíraly, byly léčivé byliny. Tuto aktivitu si dohaličské děti spojují s tradičním sušením bylin na školní půdě, kde shromažďovaly například přesličku, hluchavku, pampelišku či kopřivu.³⁹⁶ Děti byly motivovány soutěží o nejlepšího sběrače.³⁹⁷

Jeden z vidochovských narátorů vzpomíná na svého otce, který byl bylinkář a léčivky chodil sbírat na nedaleký kopec Kozinec, přičemž sebou brával i své děti. Ty měly pak sběr bylinek v rámci školy o něco snazší, když v okolí Vidochova sbíraly lipový květ, mateřídoušku, březové listí, hluchavku či podběl. A zatímco v Dohalicích žáci sušili bylinky na školní půdě, vidochovská mládež je do školy odnášela až po usušení.³⁹⁸

Obě školy spojuje to, že na sběr léčivých bylin si vzpomínají zejména mladší z narátorů. Můžeme tedy konstatovat, že se jedná o jev spojený až spíše s obdobím padesátých let, kdy rovněž probíhala kampaň proti mandelince bramborové. Stejně jako v případě bylin probíhal sběr starého papíru, který ovšem utkvěl v paměti jen málokomu.³⁹⁹ S obdobným

³⁹² Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2012, s. 135.

³⁹³ Pavlína KOUROVÁ, *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in: *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 34.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 38.

³⁹⁵ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

³⁹⁶ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

³⁹⁷ Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.

³⁹⁸ Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.

³⁹⁹ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

příkladem se setkáváme v případě sběru starých hadrů.⁴⁰⁰ Můžeme se tedy domnívat, že tyto se školou spjaté aktivity figurovaly spíše v pozadí a rozšířily se až v pozdějších letech.

⁴⁰⁰ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 26. 1. 2020.

3. Vánoce

„Vánoce (t. j. svatá noc), veliký svátek církevní zasvěcený památce narození Páně dne 25. prosince. Svátek tento zavedla církev ve IV. stol. a přizpůsobila jej k slavnosti pohanské zimního slunovratu, kdy podle domnění lidu ‚slunce se rodí‘ a chystá se obrát k létu. V tu dobu Římané stavívali svoje Saturnalie a bezpochyby též jiní národové pokládali dobu zimního slunovratu za dobu posvátnou a tajemnou. Svědčí o tom posavadní zvyky a pověry Štědrého večera, té chvíle tajemné, plné kouzel a čarů, kdy veškerá příroda jest oživena, kdy domácí hovádka mezi sebou hovoří a člověku odhaluje se budoucnost.“⁴⁰¹

Jedním z témat, které se pojí s dětským světem jsou Vánoce. Vánoce dobře ilustrují období po druhé světové válce, kdy se postupně začala společnost měnit pod tlakem nového fenoménu známého jako konzum.⁴⁰² A vánoční svátky jsou jistě jedním z jeho projevů,⁴⁰³ přestože s nimi měl režim nastolený po roce 1948 určité ideologické problémy pramenící z náboženské orientace svátků.⁴⁰⁴ Jedním ze znaků nastupující ateizace a sovětizace československé společnosti začalo být potlačování původního pojetí oslav Vánoc.⁴⁰⁵ Bylo jasné, kde má Československo hledat inspiraci. V Sovětském svazu, který byl vzorem nejen nám, se Vánoce netěšily takové popularitě a úctě jako u nás a v dalších tradičně katolických zemích. Navíc sovětští soudruzi upřednostňovali před vánočními svátky oslavu Nového roku.⁴⁰⁶

Symbolem prvních poválečných svátků byla obnovená prvorepubliková tradice vánočních stromů republiky na krátko přinášející atmosféru Vánoc prožitých v demokratické zemi.⁴⁰⁷ Tradice vánočních stromů umístěvaných na náměstích ale ztratila na významu po roce 1948, kdy se vládnoucí strana soustředila při potlačování původního významu Vánoc i na to, aby začaly být vnímány jako socialistická oslava pracovních úspěchů dosažených

⁴⁰¹ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý šestý díl*, Praha 1907, s. 399.

⁴⁰² Např. viz Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011.

⁴⁰³ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 257.

⁴⁰⁴ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011, s. 1001.

⁴⁰⁵ Pavlína KOUROVÁ, *Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz*, in: *Dějiny a současnost* 12/2007, s. 17.

⁴⁰⁶ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011, s. 1001.

⁴⁰⁷ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 161.

během uplynulého roku.⁴⁰⁸ A právě nostalgie po první republice byla vedle křesťanských prvků tím, co na Vánocích nejvíce vadilo příslušníkům vládnoucí moci.⁴⁰⁹ V padesátých letech se tak začala výrazně projevat snaha potlačit duchovní stránku Vánoc, když už nebylo možné zrušit nejočekávanější svátky roku úplně.⁴¹⁰ Snaha o úplné zrušení Vánoc se ale až na drobné výjimky neobjevila. O to výraznější tedy byly pokusy o proměnění původního významu svátků.⁴¹¹

Proslulým se stal vánoční projev Antonína Zápotockého, tehdy ještě předsedy vlády, z prosince 1952 o tom, jak Ježíšek zestárl a stává se z něho Děda Mráz. Nicméně, dnes je tato událost chápána jako zcela absurdní pokus o definitivní vymazání spojitosti Vánoc s narozením Ježíše Krista a křesťanskými tradicemi.⁴¹² Legendárnímu rozhlasovému projevu předcházelo dlouhé období, které mělo obyvatele republiky připravit na změny způsobené nahrazením Ježíška sovětským Dědou Mrázem. První celostátní akce, jako jejíž vrchol byl naplánován příjezd Dědy Mráze do Československa, se konala již o rok dříve pod záštitou Ústředního výboru KSČ. Zajímavostí je, že se na organizaci významně podílelo spolu se Svazem československého přátelství, Československým svazem mládeže a Pionýrem také ministerstvo školství.⁴¹³ Není proto divu, že se do akce zapojily školy, ale také národní výbory, vojenské posádky, Československý svaz žen, závody, družstva a chybět nemohl rozhlas a tisk.⁴¹⁴ Zajímavostí vztahující se k této diplomové práci je fakt, že se podobná akce, kdy byl očekáván příjezd Dědy Mráze z Čukotky do Československa odehrála už v roce 1950 a cílovou destinací se stal Jičín ležící téměř napůl cesty mezi Dohalicemi a Vidochovem. Zkušenost jičínských straníků měla tedy inspirovat v následujícím roce celou zemi. Průběh cesty Dědy Mráze byl detailně sledován médii. Děti ve škole se na jeho příjezd rovněž pilně připravovaly. Do každé školní třídy měla být umístěna mapa Sovětského svazu, aby mohli žáci den, co den sledovat blížícího se Dědu Mráze.⁴¹⁵ Tlak oficiální propagandy na dítě byl nemalý.

⁴⁰⁸ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011, s. 1001.

⁴⁰⁹ Martin FRANC, *Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu*, in: Pět studií k dějinám české společnosti, Praha 2008, s. 243.

⁴¹⁰ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 181.

⁴¹¹ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2011, s. 1001.

⁴¹² Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 211.

⁴¹³ Pavlína KOUROVÁ, *Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz*, in: Dějiny a současnost 12/2007, s. 17.

⁴¹⁴ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 204.

⁴¹⁵ Pavlína KOUROVÁ, *Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz*, in: Dějiny a současnost 12/2007, s. 18.

V případě, že se rozhodneme komparovat dvě obce, z nichž navíc jedna leží v podhůří Krkonoš, ukazují se nám dějiny konzumu z trochu jiné perspektivy. Je zřejmé, že pronikání konzumního životního stylu mezi venkovské obyvatelstvo mělo v případě Vidochova na počátku složitější cestu. Lidé zde měli do kapsy hlouběji a přetrvávala zde delší dobu spíše ještě tradiční společnost, navíc značně ovlivněna změnami po odsunu původního německého obyvatelstva. Pokrok se do tamních obcí dostával obtížněji, ať už to bylo způsobeno vzdáleností od většího města, anebo to, že právě tamní krajina byla značně postižena poválečným odsunem německého obyvatelstva, které bylo často v početní rovnováze s obyvatelstvem českým. A to jsou právě faktory, které odlišují Vidochovo a Dohalice ve způsobu trávení vánočních svátků. Krom příjezdu Dědy Mráze bylo pro předvánoční dobu raných padesátých let signifikantní také to, že na 21. prosinec připadaly narozeniny samotného Stalina. Ty byly samozřejmě dětem ve školách řádně připomínány nejčastěji formou přednášek o jeho zásluhách a heroických činech.⁴¹⁶ O rok později, 31. prosince 1952, již Dědu Mráze vítal v Praze sám primátor Václav Vacek. Československo navštěvoval Děda Mráz ještě na počátku šedesátých let. Nikdy se však nepodařilo nahradit Ježíška. Nakonec po něm zbyl již jen legendární projev pozdějšího československého prezidenta.⁴¹⁷ Dědu Mráze připomíná i dohalická školní kronika, neboť se účastnil školní besídky.⁴¹⁸ Zajímavé ovšem je, že tato postava neuvízla v paměti žádného z narátorů. Že by bylo postavení našeho Ježíška opravdu tak neotřesitelné, přestože se ho Sovětským svazem zmanipulovaní politici intenzivně snažili nahradit Dědou Mrázem a propagandy byla vedena i v rámci škol?

Od změn, které přinesl poválečný svět se můžeme přesunout do českých domácností. Podoba štědrovečerní večeře se ještě na konci padesátých let od pražského městského standardu a jiných částí země výrazně odlišovala, a to zejména v podkrkonošském Vidochově.⁴¹⁹ Ostatně přímo v Krkonoších bylo od 19. století zvykem najít na štědrovečerní tabuli pokrmy jako např. houbovou polévku, jahelník, hubník či jablečný závin.⁴²⁰ Typickým štědrovečerním pokrmem byl rýžovník. Nejčastěji podávanou polévkou byla hrachová. Ve Vidochově kolem poloviny minulého století představovaly pokrmy z ryby spíše výjimku.⁴²¹

⁴¹⁶ Petr a Pavlína KOUROVI, *Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, Praha 2018, s. 208.

⁴¹⁷ Pavlína KOUROVÁ, *Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz*, in: *Dějiny a současnost* 12/2007, s. 20.

⁴¹⁸ Kronika (od roku 1958), Základní škola Dohalice, s. 18.

⁴¹⁹ Martin FRANC, *Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu*, in: *Pět studií k dějinám české společnosti*, Praha 2008, s. 246.

⁴²⁰ Jiří FLOUSEK a kol., *Krkonoše: příroda, historie, život*, Praha 2007, s. 662.

⁴²¹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

Oproti tomu se v Dohalicích objevoval kapr jako součást štedrovečerní večeře celkem běžně.⁴²² Přičemž jedna z narátorek zmiňuje jako regionální zvláštnost buchtičky obalované v perníku.⁴²³

Nic, a natož teprve režim, nemohlo dětem překazit, aby se na Vánoce těšily. Blížící se atmosféra nejočekávanějších svátků v roce byla všudypřítomná. Děti ve sledovaném období prožívaly příchod Vánoc stejně intenzivně jako ty dnešní. Rodiny některých narátorů svátky oslavovali chudě a v křesťanském duchu, čehož si dodnes váží.⁴²⁴ Nečekaly záplavy dárků, vždyť k tomu ani výlohy obchodů nijak zvlášť neponoukaly, spíše jen nějakou drobnost, a ještě je více oslňovala duchovní atmosféra adventu a Vánoc, což částečně mohla způsobit i doznívající výuka náboženství ve školách, stejně tak jako bída a zrovna ne nejlepší stav naší hospodářské situace. I tak se ale děti neubránily přáním a netrpělivě očekávaly, zda vysněný dárek pod skromně ozdobeným stromkem naleznou: „*Strašně jsem si přála plnicí pero za 10 korun, tenkrát stálo. A vím, že naši na něj tenkrát dost těžko skládali. No ale pero jsem dostala.*“⁴²⁵ To, čím byly děti obdarovávány, se v případě sledovaných obcí odlišuje. A o to více v rodině řídicího učitele, kde děti nacházely pod stromečkem kupříkladu knihy, pletené oblečení od maminky, ale jedny Vánoce byl narátor spolu s bratrem potěšen lyžemi.⁴²⁶

I ve škole se příchod vánočních svátků očekával klidněji. Pokud nepočítáme dění kolem Dědy Mráze. Často nechyběla ani drobná výzdoba školní budovy.⁴²⁷ Tu vyráběly dívky na hodinách ručních prací a většinou měla podobu řetězů z barevných papírů, kterými zdobily i vlastní stromky.⁴²⁸ Ve Vidochově kupříkladu připravovali vánoční besídku v místním hostinci, na které řídicí učitel Skořepa hrával na housle.⁴²⁹ Především krátce po válce dostávaly každodenní ranní mše před začátkem jiný rozměr, když ministranti z řad žáků docházeli na roráty.⁴³⁰

Obecně v zimě získávalo školní vyučování zajímavější rozměr, když namísto hodin tělesné výchovy brávali učitelé žáky sánkovat či bruslit.⁴³¹ Ve Vidochově bylo díky zvláště krajinně nejoblíbenějším zimním sportem lyžování. Až pohádkovou atmosféru dokreslovaly zachumelené chalupy, ve kterých děti po večerech pozorovaly ženy scházející se při draní peří.⁴³²

⁴²² Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

⁴²³ Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 13. 12. 2019.

⁴²⁴ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

⁴²⁵ Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.

⁴²⁶ Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

⁴²⁷ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

⁴²⁸ Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

⁴²⁹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

⁴³⁰ Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 19. 2. 2020.

⁴³¹ Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

⁴³² Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

Závěr

„K otázce vztahu mezi výchovou a vzděláním bývalo zaujímano různé stanovisko. Nesporné je, že vzdělání je součástí výchovy, chápané v nejširším smyslu jako proces cílevědomého a organizovaného formování člověka.“⁴³³

Otevřelo se před námi několik příběhů. Každý z nich byl trochu jiný. Setkali jsme se různými vzpomínkami a názory na minulost. Všechny tyto příběhy mají však jedno společné. Všechny se spojují buď ve škole na Dohaličkách nebo v bývalé německé škole ve Vidochově. A některé z nich se protínají v obou školách.

Na samém počátku výzkumu jsem vnímala jasnou charakteristiku obou škol. Na jedné straně tu stála česká škola s dlouholetou tradicí, která byla přímým účastníkem krvavého léta 1866 a v závislosti na to se ocitla v přítomnosti habsburského korunního prince. Tato škola hrdě nesla tradice českého školství položené v 19. století. Na druhé straně byla škola, která vznikla primárně pro žáky německé národnosti, a proto byl její osud pro 20. století předurčen celkem jasně. Nacházela se na území, kde byly neustálé národnostní boje téměř na denním pořádku. Po druhé světové válce se tak musela přetransformovat a otevřít se pro české žáky. Tyto počáteční vjemy se nijak nezměnily, ale spíše došlo k jejich rozšíření.

Prostřednictvím této diplomové práce jsme se nejen seznámili s dějinami školství na našem území od zavedení všeobecné vzdělávací povinnosti po rok 1960, ale také jsme si specifikovali historické pozadí lokalit, ve kterých leží naše dvě školy. Došlo rovněž na stručné představení jejich dějin před rokem 1945.

Nejdůležitější součástí práce byla ovšem ta část, ve které jsou interpretovány a analyzovány vzpomínky narátorů na jejich školní léta. Zároveň je třeba připomenout, že byl v práci kromě dominantní orální historie využit komparativní přístup a jeho výsledky zde budou vyloženy. Ne vše bylo možné komparovat, což je třeba brát v potaz. Neustále je také nutné vnímat časový úsek, který dělí narátory od jejich školních let.

Rozhovorů s devíti narátory vzniklo celkem sedmnáct. Původní myšlenku uskutečnit více rozhovorů zkomplikovala situace kolem pandemie koronaviru a s tím spojeného nouzového stavu. Je zřejmé, že pokud hovoříte s pamětníky o době před více než půlstoletím, nemůžete očekávat detailní vzpomínky. Práce byla tímto tedy značně omezena, přesto vyšlo najevo mnoho zajímavých faktů a výsledků výzkumu, které si nyní pokusíme představit

⁴³³ Miroslav CIPRO, *Škola opora socialismu*, Praha 1973, s. 17.

a shrnout. Empirická část je rozdělena do tří oddílů, z nichž první nazvaný Život ve škole, shrnuje pohled na učitele a zaměstnance školy, školní budovu a školní rok a jeho součásti. Druhý oddíl je pak pojmenovaný Škola a církev a je tudíž věnovaný výuce náboženství a svátku Božího těla. Empirickou část pak uzavírají Fenomény doby, jejichž součástí je UNRRA, mandelinka bramborová a Vánoce.

Jako hlavní linka propojující všechny uskutečněné rozhovory se ukázala nostalgie, kterou sebou bezesporu nese jako nutnou součást každé vzpomínání na dětská léta. Nostalgické vzpomínání je zároveň doprovázeno stínem nesnadného období panujícího po druhé světové válce, a to především u narátorů pocházejících z Vidochova. Obecně lze říci, že narátoři jako děti politické změny tolik nevnímali. Je proto těžké vysledovat proměny školství v závislosti na politických změnách ve státě. Objevily se ovšem i momenty, kdy zmíněné změny můžeme zaznamenat. Jako příklad můžeme uvést některé z nich. Hned u dvou pamětníků⁴³⁴ se objevila vzpomínka na novinku, kterou přinesl školský zákon z roku 1953. Zmíněnou inovací byla možnost žáků vyjít školu již v osmém ročníku střední školy.⁴³⁵ Velkou událostí, která se ovšem školy příliš nedotkla, byla měnová reforma z roku 1953.⁴³⁶ V paměti některých narátorů však významně utkvěla, u jednoho z narátorů se tak bezesporu stalo díky tomu, že jeho otec vedl místní spořitelnu.⁴³⁷ U vidochovských narátorů pak nelze opomenout zážitek s odsunem Němců a počestování dosud spíše německé obce.⁴³⁸ V případě narátorů pocházejících z Vidochova se setkáváme s dalším specifikem, kterým je použití podkrkonošského nářečí, což je významnou odlišností oproti Dohalicím. Jedním ze slov, se kterým je možné se setkat v případě Vidochova, a naopak ne v případě Dohalic, je chasa.⁴³⁹ Slovo chasa se překládá jako děti, čeládka či vesnická mládež.⁴⁴⁰ Během výzkumu pro tuto práci se chasa objevila rovněž jako pojmenování pro potomky z rodin starousedlíků, tedy Čechů, kteří žili ve Vidochově již před poválečným odsunem Němců.⁴⁴¹

Pedagog představuje odjakživa neodmyslitelnou součást školy. Ani při nahrávání rozhovorů se tato skutečnost nejevila jinak. Učitel, a konkrétněji možná především řídící učitel, ze vzpomínek narátorů vystupuje jako postava hodna respektu. Zajímavým poznatkem je

⁴³⁴ Viz Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020 a Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.

⁴³⁵ Zákon č. 31/1953 Sb., Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon).

⁴³⁶ Jiří KNAPÍK a Martin FRANC, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*, Praha 2012, s. 669.

⁴³⁷ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

⁴³⁸ Např. Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019 či Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

⁴³⁹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

⁴⁴⁰ Jarmila BACHMANNOVÁ, *Slovník podkrkonošského nářečí*, Praha 2016, s. 140.

⁴⁴¹ Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

dle mého názoru to, že v Dohalicích a ani ve Vidochově se ve sledované době nezměnilo vedení školy. Je tedy možné komparovat názory na jednoho konkrétního pedagoga. Žáci obou škol se shodují na tom, že jejich řídicí učitelé byli spravedliví a hodní lidé. Žádný z pamětníků na ně neuchovává jakkoli dramatickou vzpomínku. Poněkud v pozadí stojí řadoví učitelé. Víme, že ve Vidochově vyučovala krom řídicího Skořepy také jeho žena, někteří narátoři si touto skutečností však nebyli příliš jisti. V Dohalicích zanechali ostatní učitelé o něco výraznější stopu. Zapomínat nesmíme ani na nepedagogické pracovníky školy. V paměti narátorů zůstala jejich úloha jasně definovaná.

Pokud máme zkusit vyložit to, jak se proměnila úloha žáka v Československu od konce druhé světové války, přes únor 1948 až po tvrdá padesátá léta, tak musím konstatovat, že si žák žádných výrazných změn snad ani nevšiml. Neustále docházel do školy na osmou hodinu, pokaždé usedal do lavice, ze které viděl na podobiznu hlavy státu i na tabuli a ani vyučovací předměty se příliš nezměnily. Obě školní budovy přirozeně změnily svoji vizuální podobu, přesto v nich můžeme i nadále vnímat právě ty vzdělávací instituce, které před několika desítkami let navštěvovali naši narátoři. Zatímco se výpovědi narátorů z Dohalic ohledně rozmístění místností v budově školy odlišují, což může být způsobeno věkovými rozdíly jednotlivých narátorů i úpravami interiéru, tak v případě Vidochova se všichni narátoři naprosto shodují. Nicméně obě školy si jsou v základních bodech velmi podobné. V každé z nich bychom našli byt řídicího učitele, žádná nedisponovala tělocvičnou ani jídelnou pro žáky. V tuto chvíli si můžeme jen postesknout, že nemáme k dispozici dostatek ilustrujících fotografií exteriérů i interiérů škol.

Shoda panuje i na poli školních pomůcek. Ve sledovaných letech samozřejmě nebyla nabídka těchto produktů na trhu příliš široká. V obou školách byly pro žáky k dispozici učebnice i sešity, nemuseli si je tudíž zajišťovat sami. Neodlišovaly se ani možnosti domácí přípravy, neboť domácí úkoly vznikaly pro tuto dobu za nepředstavitelných podmínek u kuchyňského stolu, přičemž jako osvětlení mohla sloužit jen petrolejová lampa. Čas určený pro domácí přípravu nebyl nijak dlouhý, narátoři museli zastávat nemalé množství domácích prací. V polovině minulého století nevymizely v celorepublikovém kontextu fyzické tresty, což nebylo výjimkou ani na jedné z obou škol. Dnešní školství již nezná hromadné návštěvy lékařů, které byly pro všechny narátory běžnou součástí školního roku. Tehdejší školy se obecně snažily pečovat o zdraví žáků. Ve Vidochově se objevila rarita v podobě pravidelného užívání včelího medu ze školních úlů. Pravidelný pohyb zajišťovaly především naučné procházky po okolí. V zimě se pak kantoři s dětmi vydávali sáňkovat a v případě Vidochova dokonce také lyžovat.

V současné době nemá kostel na směřování školy naprosto žádný vliv. Ještě krátce po válce však alespoň v malé míře byla skutečnost trochu jiná. Pravidelná výuka náboženství zajišťovala dětem styk s prostředím církve. V těchto konkrétních obcích byl navíc vliv církve posílen fungováním kostelů. Ve Vidochově kněz ve sledovanou dobu již na trvalo nežil, mohlo by se tak zdát, že dominantnější roli zastával dohalický farář bydlící na tamní faře. Ten se za minulého režimu držel spíše v pozadí. Hodiny náboženství neopomněl zmínit žádný z narátorů. Tuto skutečnost je možné vysvětlit tím, že narátoři výuku náboženství považují za něco, co snad nejzásadněji odlišuje školu jejich dětství od té dnešní. Poznatkem vzešlým z realizovaného výzkumu je fakt, že více věřících narátorů pochází z Vidochova. Detailnější vzpomínky na hodiny náboženství pocházejí od žáka, který vyrůstal v rodině evangelíků. Tím, že k výuce náboženství bylo přistupováno v tomto případě individuálně a obecně se od římskokatolického náboženství odlišovalo, vycítil narátor důležitost připomenutí tématu.

Ruku v ruce s výukou náboženství jde svátek známý jako Boží tělo, přestože se školou souvisí jen prostřednictvím tohoto předmětu. Jak vidno v období dětství našich narátorů, respektive narátorek, hrála tato slavnost nezanedbatelnou roli. Vnímání Božího těla je v obou vsích prakticky totožné. Odlišnosti můžeme shledat jen v takových detailech jakými byly materiály šatů a košíčků či použité druhy lupení. Ač nejsou k dispozici přesné informace, lze předpokládat, že slavení Božího těla přetrvalo déle v podhorském Vidochově.

Velkým tématem poválečných let je bezesporu projekt mezinárodní humanitární pomoci známý jako UNRRA. Přestože bylo zřejmé, že si tuto akci mohou pamatovat jen ti nejstarší z narátorů, nemohla být z práce vynechána. Domnívám se, že dětských svědectví UNRRY není příliš, a proto je důležité zachovat každé z nich. Stejně jako v dostupné literatuře zůstává UNRRA ve vzpomínkách narátorů jako možnost seznámení se s exotickými surovinami, které do té doby neznali. Škola v tomto případě zastávala roli místa, kde byly zásilky s potravinami a dalšími produkty uskladněny a přerozdělovány.

Fenoménem více než typickým pro poúnorové školství je hon na mandelinku bramborovou, která byla označována jako americký brouk. Mezi pamětníky obou škol panuje i v tomto případě významná shoda. Nikdo z nich nevnímal kampaň proti mandelince jako politickou akci. Jako děti svou pozornost zaměřovaly zejména na den prožitý mimo stěny školní třídy a těšily se na oblíbenou svačinu, která nechybí ve vyprávění snad žádného pamětníka tzv. hledáček.

Pohled do školních let kolem poloviny 20. století uzavírá kapitola věnovaná Vánocům. Jen těžko si lze představit, že by se člověk ponořený do vzpomínek na své dětství mohl vyhnout takovému tématu. Ač by bylo možné zařadit Vánoce mezi kapitoly související s církví,

tak jej nalézáme mezi fenomény. Důraz měl být kladen na postupný přechod ke konzumnímu oslavování těchto svátků. Pokud se předešlá témata v paměti obou skupin narátorů významně neodlišovala, v tomto případě je tomu jinak. Zatímco do Dohalic dorazilo konzumní vnímání Vánoc o poznání dříve, tak ve Vidochově se déle udržovaly regionální zvláštnosti a orientace na duchovní význam svátků.

Na samý závěr lze říci, že školním létům patří v paměti narátorů významné místo, které je však poznamenáno roky, které od jejich školní docházky uběhly. Každá ze škol měla v mnohém jiný osud, ale zásadní momenty v proměně školství ve sledovaném časovém úseku proběhly až na drobné odlišnosti dosti podobně. Ve Vidochově však bylo třeba se vyrovnat s německou minulostí obce.

Na dané téma stále nemáme k dispozici dostatek adekvátních prací, a proto doufejme, že zájem o dějiny školství nezmizí z české historiografie a nastanou podmínky vhodné pro další detailnější výzkumy.

Seznam pramenů, literatury, periodik a elektronických zdrojů:

Prameny

Kronika (od roku 1958), Základní škola Dohalice
Obecní úřad Dohalice, Pamětní kniha pro obec Dohalice
SOkA Hradec Králové, Lidová škola hospodářská Dohalice
SOkA Hradec Králové, Obecná škola Dohalice
SOkA Hradec Králové, osobní fond Václav Deyl
SOkA Jičín, Farní úřad římskokatolický Vidochov
SOkA Jičín, Místní školní rada ve Vidochově
SOkA Jičín, Národní škola Vidochov

Literatura

ADAM, Adolf, Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe, Praha 1998.
BAHENSÝ, František a kol., Lidová kultura. Velké dějiny zemí Koruny české, Praha 2014.
BLÁHA, Radek, GRULICH, Petr, HORKÝ, Roman a kol., Hradec Králové, Praha 2017.
BŮŽEK, Václav, Úvod do studia historie, České Budějovice 1994.
CECHNER, Antonín, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese královéhradeckém, Praha 1904.
ČERNÁ, Jana, Socialistická škola: místo pro výchovu nového člověka. Proměna obrazu školy v 50. letech 20. století, in: Jaromír KARPÍŠEK, Zbyněk STURZ, Marie BLÁHOVÁ a kol., České, slovenské a československé dějiny 20. století XII, Hradec Králové 2017.
FILIPOWICZ, Marcin, ZACHOVÁ, Alena, Rod v memoárech. Případ Hradce Králové, Červený Kostelec 2009.
FLOUSEK, Jiří a kol., Krkonoše: příroda, historie, život, Praha 2007.
FRANC, Martin, Rumfordská polévka a jiné pochoutky. Stravování chudých v habsburské monarchii v 1. polovině 19. století, in: Útisk-charita-vyloučení. Sociální 19. století. Sborník příspěvků z 34. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století, Praha 2015.
FRANC, Martin, Šťastné a bohaté! Vánoce v českých zemích v padesátých a šedesátých letech jako svátky konzumu, in: Pět studií k dějinám české společnosti, Praha 2008.
GINZBURG, Carlo, Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600, Praha 2000.

HLAVAČKA, Milan, Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913, Praha 2006.

HORÁK, Záboj, Círky a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti, Praha 2011.

HORKÝ, Roman, Učitelství v Hradci Králové a jeho studenti: příspěvek k charakteristice adeptů učitelství do roku 1918, in: Východočeské listy historické 28/2011.

JUŘENA, Jan, Soumrak nad českým Podkrkonoším. Německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938, Mladá Boleslav 2013.

KAPLAN, Karel, Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Brno 1993.

KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, PÁNKOVÁ, Markéta, „Národní“ školství za první Československé republiky, Praha 2018.

KESLER, Vojtěch, Paměť v kameni: Druhý život válečných pomníků, Praha 2017.

KLÁPŠTĚ, Jan a ŠEDIVÝ, Ivan (eds.), Dějiny Česka, Praha 2019.

KNAPÍK, Jiří a FRANC, Martin, Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948-1970, Praha 2018.

KNAPÍK, Jiří a FRANC, Martin, Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967, Praha 2011.

KNAPÍK, Jiří a FRANC, Martin, Volný čas v českých zemích 1957-1967, Praha 2013.

KNAPÍK, Jiří, Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech, Opava 2014.

KOUROVI, Petr a Pavlína, Sto let českých Vánoc. Nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin, Praha 2018.

LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel, Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století, Praha 2006.

LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš, Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918, Praha 2015.

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: život v 19. století, Praha 2017.

LENDEROVÁ, Milena, MACKOVÁ, Marie, BEZECNÝ, Zdeněk a JIRÁNEK, Tomáš, Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. II. díl: Život všední i sváteční, Pardubice 2005.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VII, Praha 1933.

MIKULEC, Jiří, Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích, Praha 2013.

MOREE, Dana, Učitelé na vlnách transformace: Kultura školy před rokem 1989 a po něm, Praha 2013.

- MORKES, František, Učitelé a školy v proměnách času: Pokus o základní chronologii 1774-1946, Plzeň 1999.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L., Masaryk-demokrat: od České otázky k ženskému hnutí a Nové Evropě, Praha 2016.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Čtvrtý díl, Praha 1891.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Sedmý díl, Praha 1893.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý druhý díl, Praha 1904.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý šestý díl, Praha 1907.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvacátý čtvrtý díl, Praha 1906.
- PÁNKOVÁ, Markéta (eds.), Odkaz J.A. Komenského-tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě: malý katalog expozice o dějinách školství, Praha 2009.
- PĚTA, Jan, Literární průvodce Hradcem Králové. Literární místopis. Hradecká čítanka, Hradec Králové 2016.
- PETRÁŇ, Josef, Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic, Praha 2011.
- PROFOUS, Antonín, Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H, Praha 1947.
- Přibyslavská škola: 1895-2015, Přibyslav 2015.
- SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší, Praha 1887.
- SOMMER, Karel, UNRRA a Československo, Opava 1993.
- SRP, Zdeněk, Královéhradecké biskupství v proměnách staletí, Hradec Králové 2005.
- STEHLÍK, Michal, Slovensko. Země probuzená, 1918-1938, Praha 2015.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, SOBOTKOVÁ, Irena, FILIPOWICZ, Marcin, ZACHOVÁ, Alena, KOHOUTOVÁ, Jitka a PETRŮ, Marek, I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu, Praha 2018.
- Učitelství ústav v Hradci Králové 1780-1948, Hradec Králové 1948.
- VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel, Orální historie, in: Jana ČECHUROVÁ, Jan RANDÁK a kol., Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Praha 2014.
- VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel, Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie, Praha 2015.

VAŠATA, Ondřej, Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889-1938, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka, Semily 2014.

VEČERKOVÁ, Eva, Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře, Praha 2015.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků, Praha 2016.

WIEDEMANN, Andreas, "Pojď s námi budovat pohraničí!": osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945-1952, Praha 2016.

ZOUNEK, Jiří, ŠIMÁNĚ, Michal a KNOTOVÁ, Dana, Normální život v nenormální době: Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace, Praha 2017.

ZOUNEK, Jiří, ŠIMÁNĚ, Michal a KNOTOVÁ, Dana, Socialistická základní škola pohledem pamětníků: Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji, Praha 2017.

ŽUPANIČ, Jan, Nová šlechta rakouského císařství, Praha 2006.

Periodika

ČECHURA, Jaroslav, Mikrohistorie a raněnovověká studia. Možnosti a meze jednoho historiografického konceptu, in: Časopis Matice moravské 135/2016.

DEYL, Václav, Školy v nynějším školním okrese královéhradeckém v r. 1841, in: Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu i dům 1/1940.

Dodala UNRRA, in: Vlaštovička. Časopis šťastných dětí 15/1946-1947.

DUDA, Zdeněk, „Buben výstavby socialismu“. Místní rozhlas v letech 1949-1950 pohledem Osvětové práce, in: Východočeské listy historické 35/2016.

HAVELKA, Miloš, Ke dvěma intencím procesu sekularizace v 19. a 20. století, in: Lidé města 3/2009.

KORITENSKÁ, Pavla, Školní sbírky a knihovny Učitelského ústavu v Hradci Králové, in: Občasník Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové 1/2015.

KOUROVÁ, Pavlína, Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti, in: Paměť a dějiny 1/2008.

KOUROVÁ, Pavlína, Konzervy z UNRRY. Atraktivní zboží z dalekého Západu, in: Dějiny a současnost 11/2007.

KOUROVÁ, Pavlína, Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí, in: Dějiny a současnost 1/2007.

KOUROVÁ, Pavlína, Z Čukotky do Československa. Jak se z Ježíška (málem) stal Děda Mráz, in: Dějiny a současnost 12/2007.

RANDÁK, Jan, Socialistická škola. Moderní laboratoř, laboratoř moderny, nebo osvícenský projekt?, in: Dějiny a současnost 7/2018.

RUTAR, Svatopluk, Slavnost Božího těla, in: Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slováků 2015/3.

Sirky jdou za nás bojovat do ciziny, in: Junák. Časopis pro dospívající mládež 19/1947.

VOJTKO, Tibor, „Nové město, nová generace, naděje pro společnost“, aneb úsilí o vybudování osady Růžičkov v Praze-Troji (1925-1930), in: Lidé města 3/2011.

ZÁHEJSKÁ, M., To slunéčko sedmítečné hezké je a užitečné..., in: Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře 7/1949.

Elektronické zdroje

<http://www.bihk.cz/dieceze/dohalice/dohalice/>

<http://www.bihk.cz/dieceze/pecka/vidochov/>

<https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>

<https://www.czso.cz/documents/10180/91605937/300002190226.pdf/22d9e5ba-1e5d-424e-bb6f-49a775af2952?version=1.1>

<https://www.zakonyprolidi.cz/>

Rozhovory

Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

Rozhovor s Miloslavou Báčovou vedla Michaela Erbenová, 27. 11. 2019.

Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 12. 12. 2019.

Rozhovor s Marií Bažantovou vedla Michaela Erbenová, 13. 12. 2019.

Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 7. 3. 2020.

Rozhovor s Jaromírem Gollem vedla Michaela Erbenová, 15. 3. 2020.

Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 11. 2019.

Rozhovor s Jaroslavou Komárkovou vedla Michaela Erbenová, 15. 12. 2019.

Rozhovor s Josefem Letošníkem vedla Michaela Erbenová, 16. 1. 2020.

Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 6. 3. 2020.
Rozhovor s Emilem Malým vedla Michaela Erbenová, 14. 3. 2020.
Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 16. 11. 2019.
Rozhovor s Květoslavou Maškovou vedla Michaela Erbenová, 26. 1. 2020.
Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 12. 2. 2020.
Rozhovor s Josefem Strnadem vedla Michaela Erbenová, 19. 2. 2020.
Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 1. 2. 2020.
Rozhovor s Věrou Zadrobílkovou vedla Michaela Erbenová, 8. 2. 2020.

Seznam příloh

- Příloha č. 1:** Historická pohlednice osady Dohaličky, Soukromý archiv Mgr. Miroslava Schmidta.
- Příloha č. 2:** Historická fotografie školy na Dohaličkách, Soukromý archiv Mgr. Miroslava Schmidta.
- Příloha č. 3:** Pohled na Dohaličky, Soukromý archiv Marie Bažantové.
- Příloha č. 4:** Škola na Dohaličkách, <http://zsdohalice.wz.cz/page12-historie.html>.
- Příloha č. 5:** Současná podoba školy v Dohalicích, Foto: autor.
- Příloha č. 6:** Dohaličtí žáci s řídícím učitelem Josefem Letošníkem, 1954, <http://zsdohalice.wz.cz/page12-historie.html>.
- Příloha č. 7:** Dohaličtí žáci, 1955, <http://zsdohalice.wz.cz/page12-historie.html>.
- Příloha č. 8:** Dohaličtí žáci, 1955, <http://zsdohalice.wz.cz/page12-historie.html>.
- Příloha č. 9:** Dohaličtí žáci, 1955, <http://zsdohalice.wz.cz/page12-historie.html>.
- Příloha č. 10:** Dohaličtí žáci s řídícím učitelem Josefem Letošníkem, Soukromý archiv Marie Bažantové.
- Příloha č. 11:** Dohaličtí žáci s řídícím učitelem Josefem Letošníkem, Soukromý archiv Marie Bažantové.
- Příloha č. 12:** Dohaličtí žáci, Soukromý archiv Marie Bažantové.
- Příloha č. 13:** Dohaličtí žáci, Soukromý archiv Marie Bažantové.
- Příloha č. 14:** Pohled na Vidochoh, Soukromý archiv Jaromíra Golla.
- Příloha č. 15:** Vidochoh v zimě (vpravo se školou), Soukromý archiv Jaromíra Golla.
- Příloha č. 16:** Historická pohlednice obce Vidochoh, Soukromý archiv Jaromíra Golla.
- Příloha č. 17:** Historická pohlednice obce Vidochoh, Soukromý archiv Jaromíra Golla.
- Příloha č. 18:** Fotografie žáků německé školy ve Vidochově, školní rok 1934/1935, Soukromý archiv Jaromíra Golla.
- Příloha č. 19:** Současná podoba školy ve Vidochově, <https://www.webskoly.cz/zsvidochov/>.
- Příloha č. 20:** Vidochovští žáci, Soukromý archiv Emila Malého.
- Příloha č. 21:** Vidochovští žáci, Soukromý archiv Emila Malého.
- Příloha č. 22:** Školní vysvědčení, školní rok 1958/1959, Soukromý archiv Miloslavy Báčové.
- Příloha č. 23:** Školní vysvědčení, školní rok 1958/1959, Soukromý archiv Miloslavy Báčové.
- Příloha č. 24:** Fara a kostel na Dohaličkách, Foto: autor.
- Příloha č. 25:** Kostel ve Vidochově, Soukromý archiv Jaromíra Golla.

Příloha č. 26: Kostel ve Vidochově, <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-andelu-straznych-13287643>.

Příloha č. 27: Boží tělo v Dohalicích, Soukromý archiv Marie Bažantové.

Příloha č. 28: Boží tělo v Dohalicích, Soukromý archiv Marie Bažantové.

Příloha č. 29: Lokace obcí (bod 1 – Vidochov, bod 2 – Dohalice), <https://mapy.cz/turisticka?vlastni-body&x=15.7839552&y=50.4992087&z=10&l=0&ut=Nov%C3%BD%20bod&ut=Nov%C3%BD%20bod&uc=9j6BVx-TgE9jhJVxZ27y&ud=50%C2%B030%2750.800%22N%2C%2015%C2%B033%2744.425%22E&ud=Dohalice%2C%20okres%20Hradec%20Kr%C3%A1lov%C3%A9>.

Přílohy

Příloha č. 1: Historická pohlednice osady Dohaličky

Příloha č. 2: Historická fotografie školy na Dohaličkách

Příloha č. 3: Pohled na Dohaličky

Příloha č. 4: Škola na Dohaličkách

Příloha č. 5: Současná podoba školy v Dohalicích

Příloha č. 6: Dohaličtí žáci s řídicím učitelem Josefem Letošníkem, 1954

Příloha č. 7: Dohaličtí žáci, 1955

Dohalice 1955

Příloha č. 8: Dohaličtí žáci, 1955

Dohalice 1955

Příloha č. 9: Dohaličtí žáci, 1955

Příloha č. 10: Dohaličtí žáci s řídícím učitelem Josefem Letošníkem

Příloha č. 11: Dohaličtí žáci s řídícím učitelem Josefem Letošníkem

Příloha č. 12: Dohaličtí žáci

Příloha č. 13: Dohaličtí žáci

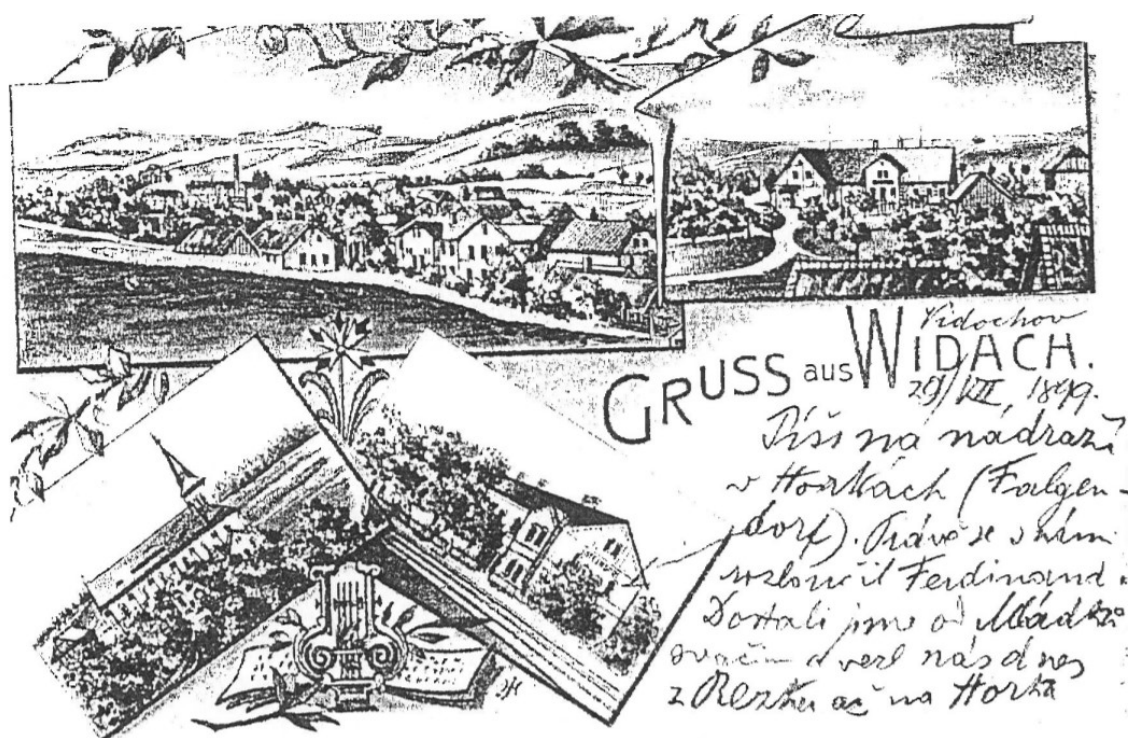
Příloha č. 14: Pohled na Vidochov

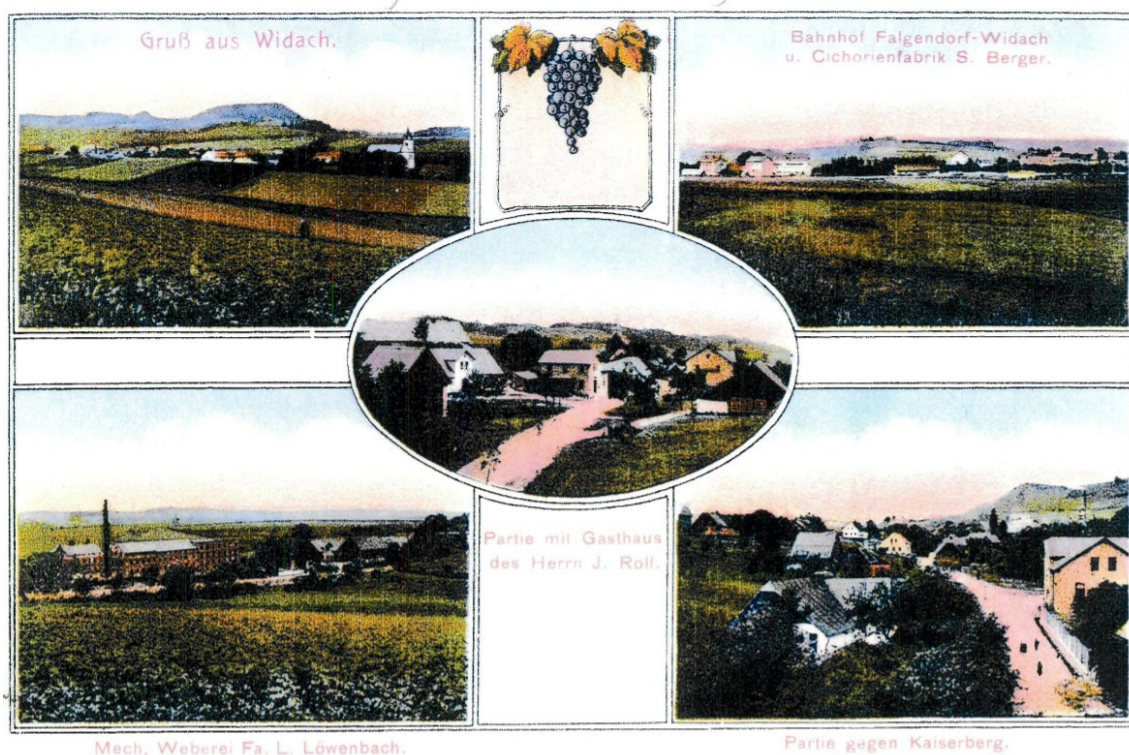
Příloha č. 15: Vidochov v zimě (vpravo se školou)

Příloha č. 16: Historická pohlednice obce Vidochov

Příloha č. 17: Historická pohlednice obce Vidochov

Příloha č. 18: Fotografie žáků německé školy ve Vidochově

Příloha č. 19: Současná podoba školy ve Vidochově

Příloha č. 20: Vidochovští žáci

Příloha č. 21: Vidochovští žáci

Příloha č. 22: Školní vysvědčení, školní rok 1958/1959

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

Národní škola v Dohaličkách
p. Dohalice, okres Hradec Králové

Třída I. Školní rok 1958/59
Postupný ročník 2. Číslo v třídním výkazu 11.

VYSVĚDČENÍ

Jméno a příjmení: Miloslava Karásková
 Data narození: den 9. měsíc květen rok 1950.
 místo Nový Bydčov, okres Nový Bydčov
 Národnost: česká Státní příslušnost: českosloven.

	I. pololetí	II. pololetí
Chování	1	1
Prospěch v učebních předmětech		
Český jazyk	1	1
Ruský jazyk	.	.
Dějepis	.	.
Zeměpis	.	.
Matematika	1	1
Přírodověda	.	.
Tělesná výchova	1	1
Kreslení	1	1
Ruční práce	1	1
Hudební výchova	1	1
	.	.

Svoboda 4 - 834348 - 1958 SŠ - Pro 1.-5. postupný ročník - 2103

Příloha č. 23: Školní vysvědčení, školní rok 1958/1959

I. pololetí	II. pololetí
Zájmové kroužky	
Pracoval(a) v kroužku <i>divočon.</i>	Pracoval(a) v kroužku
Pracoval(a) v kroužku <i>/</i>	Pracoval(a) v kroužku
Zameškané hodiny: omluvené _____ neomluvené _____	Zameškané hodiny: omluvené <i>34</i> neomluvené <i>/</i>
Je <i>/</i> způsobilý postoupit do <i>šestého</i> postupného ročníku.	
v <i>Dobrušicích</i> dne <i>31. ledna</i> 195 <i>9</i>	v <i>Dobrušicích</i> dne <i>28. srpna</i> 195 <i>9</i>
 <i>pos. Selošník</i> ředitel <i>pos. Selošník</i> třídní učitel <i>M. Křížek</i>	 <i>pos. Selošník</i> ředitel <i>pos. Selošník</i> třídní učitel

STUPNICE ZNÁMEK

Stupeň:	1	2	3	4	5
Chování:	velmi dobré	uspokojivé	méně uspokojivé	neuspokojivé	—
Prospěch:	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatečný	nedostatečný

Papír zakázan.

Příloha č. 24: Fara a kostel na Dohaličkách

Příloha č. 25: Kostel ve Vidochově

Příloha č. 26: Kostel ve Vidochově

Příloha č. 27: Boží tělo v Dohalicích

Příloha č. 28: Boží tělo v Dohalicích

Příloha č. 29: Lokace obcí (bod 1 – Vidochov, bod 2 – Dohalice)

